

Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of Marmara Social Research

Sayı 7, Haziran 2015

TURİZM POLİTİKASINDA EKONOMİK BAŞARI KOŞULLARI VE AYVALIK ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Ayhan GÖKDENİZ*

Doç. Dr. Barış ERDEM**

ÖZET

Turizm endüstrisi dünya genelinde büyük bir hızla büyümeye devam ederken; bu sektörün getirilerinden daha fazla yararlanmak isteyen ülkeler arasındaki rekabet de artmaktadır. Bununla birlikte turizmin ekonomik başarısı, etkin bir turizm politikasının varlığına bağlıdır. Planlı bir turizm gelişimi yaşamış ülkeler, dünya turizmindeki öncülüklerini sürdürmektedir. Turizmde plansız bir büyüme yaşamış ülkelere bakıldığında ise, günümüzde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldıklarına tanık olunmaktadır. Bu çalışmada, turizm politikasında ekonomik başarı koşulları tartışılmaktadır. Çalışmada, turizmin dünyada ve Türkiye’de ekonomik açıdan kaydettiği gelişme bazı rakamsal verilerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Örnek olarak ise Balıkesir’in Ayvalık ilçesi ele alınmış ve yörede turizmden daha fazla yararlanabilmek için bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Turizm Politikası, Ekonomik Başarı Faktörleri, Ayvalık.

Jel Sınıflandırması: P16, P41, P48

CONDITIONS OF ECONOMIC SUCCESS IN TOURISM POLICY AND THE EXAMPLE OF AYVALIK

ABSTRACT

While the tourism industry continues to grow very rapidly throughout the world; the competition among the countries that want to make more of the advantages of this sector is also growing. However, the economic success of tourism is dependent upon the presence of an effective tourism policy. Those countries that have experienced a planned tourism development continue their leadership in the world tourism. The countries that have experienced an unplanned growth in tourism, on the other hand, are witnessed to face with various problems. In this study, the conditions of economic success in tourism policies are discussed. In the study, an attempt to explain the economic development achieved by the tourism sector in the world and in Turkey with certain numerical data is made. The Ayvalık District of the Balıkesir Province is examined as an example and some proposals have been developed in order to benefit more from tourism in the region.

Keywords: Tourism, Tourism Policies, Economic Success Factors, Ayvalık.

Jel Classification: P16, P41, P48

* Balıkesir Üniversitesi Ayvalık Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı, aygokdeniz@yahoo.com

** Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü & Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü, berdem20@yahoo.com

GİRİŞ

Günümüzde turizm dünyanın en önemli sektörlerinden biri haline gelmiştir. Dünya genelinde giderek artan turizm talebi ve turizm olayının neden olduğu döviz getirisi, sektörün önemini her geçen gün artırmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için gerekli olan döviz girdisinin sağlanmasında turizm büyük önem taşımaktadır. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) verilerine göre uluslararası turist varışları 2013 yılında % 5 oranında büyüyerek 1 milyar 87 milyon kişiye ulaşmıştır. Böylece uluslararası turist varışlarında bir önceki yıla göre 52 milyon artış gerçekleşmiştir. Avrupa bölgesi 2013 yılında 29 milyon artışla 563 milyon turist sayısına ulaşmış ve böylece dünya turizmindeki liderliğini sürdürmüştür. Avrupa bölgesini 248 milyon turist ile Asya – Pasifik, 169 milyon turist ile Amerika, 56 milyon turist ile Afrika ve 52 milyon turist ile Ortadoğu bölgeleri izlemektedir (1). UNWTO'nun 2013 yılı için yayımladığı verilerde uluslararası turizm gelirleri henüz kesinleşmemiş olmakla birlikte, 2012 yılında dünya turizm gelirinini 1 trilyon 75 milyar dolara ulaştığı belirtilmektedir (2). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre ise, 2013 yılında Türkiye'yi 39.226.226 kişi ziyaret etmiştir. Bunun 33.827.474'ü yabancı turistlerden; 5.398.752'si ise yurt dışında ikamet eden vatandaş ziyaretçilerinden oluşmaktadır. 2013 yılında elde edilen turizm geliri yaklaşık 32 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (3).

Turizm sektörü, dünya toplam ihracatının 1,2 trilyon dolarını tek başına karşılamaktadır ve bu rakam dünya ihracat gelirinini % 5'lik kısmına eşittir. 2022 yılına kadar sektörün yıllık ortalama % 4,2 oranında büyüme göstereceği beklenmektedir. Bununla birlikte, dünya genelindeki istihdamın % 5'lik kısmı; diğer bir ifadeyle yaklaşık 255 milyon kişi turizm sektöründe çalışmaktadır (Bahar ve Kozak, 2012). Türkiye'de ise turizm gelirleri Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) yaklaşık % 4'ünü oluşturmaktadır (4). Turizm sektörü, Türkiye genelinde çalışan nüfusun yaklaşık % 5,5 kısmına tekabül eden 1 milyonun üzerinde bir istihdam yaratmaktadır. Dolaylı istihdam ile birlikte bu rakam 2,5 milyonu bulmaktadır (Bahar ve Kozak, 2012). Tüm bu veriler, turizm endüstrisinin dünya ve Türkiye ekonomisindeki rolünü göstermesi bakımından anlamlıdır.

Öte yandan bir ülkede turizmin gelişimi, belirli bir turizm politikasını gerekli kılar. Turizm politikası; "bir ülkede turizm faaliyetinin ekonomik, kültürel ve sosyal faydalarını en yüksek düzeye çıkarmak ve maliyetlerini en aza indirmek amacıyla,

sektörün gelişimini belirli hedefler doğrultusunda ve belirli araçlar kullanarak yönlendirmeyi esas alan müdahaleler bütünü”, şeklinde tanımlanır (Olalı ve Timur, 1988’den aktaran Soyak, 2013: 9). Bu müdahalenin temel hedefleri şu şekilde sıralanabilir (Olalı, 1982: 34):

- Turizm politikası; turizmin arz ve talep yönündeki durumunu ve mevcut koşulların ıslahını gerektiren nedenleri belirler.
- Turizm politikası; turizm alanında uygulanmakta olan ve önerilen müdahalelerin, alınacak önlemlerin yapacağı etkileri araştırır.
- Turizm politikası; turizmin gelişmesi için yeni hedefler, araçlar ve olanaklar ortaya koyar.

Planlı bir turizm gelişimini gerektiren çok sayıda neden vardır. Çünkü turizmin sağladığı ekonomik kazanımların yanı sıra, bir takım maliyetlerinin de bulunduğu bilinmektedir. Döviz kazancı sonucu ödemeler dengesine etkisi, istihdam yaratması ve elde edilen turizm gelirinun ekonomide yeniden dağılımı, turizmin ekonomik yararlarıdır. Bunun yanında turizme aşırı bağımlı olmanın tehlikesi, enflasyona neden olması ve arazi fiyatlarının pahalalanması, ithalat eğiliminin artması, üretimin mevsimselliği ve turizm yatırımlarının geri dönüşünün uzun sürmesi ise turizmin ekonomik maliyetleridir (Erdoğan, 1995: 205). Altıntaş (2010: 17) ise, toplulukların turizm gelişimine ilişkin sonuçları yalnızca ekonomik etkiler boyutunda değerlendirmedini, sosyo-kültürel ve çevresel etkileri de dikkate aldıklarını belirtmektedir. Sosyo-kültürel etkiler; geleneksel sanatların ve göreneklerin yeniden canlanması, artan kültürlerarası iletişim ve geleneksel kültürlerdeki değişikliklerle ilgilidir. Çevresel etkiler ise; parkların ve doğal yaşamın korunması, kalabalık, hava, su ve gürültü kirliliği, doğal yaşamın yok edilmesi gibi etkilerdir. Nitekim son yıllarda turizmin kontrol edilemez biçimde büyümesi, geri dönüşü mümkün olmayan olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Özellikle doğal ve kültürel mirasın korunması ve çevre kirliliği gibi küresel boyuta varan bir takım konular, toplumları planlama yapma konusunda daha bilinçli ve duyarlı davranmaya itmektir (Soykan, 2000: 44). Bu bağlamda turizm politikasında bazı başarı koşullarından bahsedilmektedir. Olalı (1982), bu başarı koşullarını yedi grup altında toplamaktadır. Bunlar: ekonomik, sosyal, hukuki, ahlaki başarı koşulları, turizm endüstrisi ile kamu yönetimi arasında etkin bir diyalogun

sağlanması, diğer sektörlerle olan bağıntılarının dikkate alınması ve turizm politikasının felsefi bir esasa dayanmasıdır. Bu başarı koşulları şu şekilde özetlenebilir:

Ekonomik başarı koşulları, ülkenin ekonomik yapısının dayandığı verilerle ilgilidir. Bir ülkede turistik yatırımlar için gerekli olan parasal sermaye ve döviz girdisi buna örnek olarak gösterilebilir. Turizm politikasının başarısını etkileyen sosyal koşullar; ülkenin sosyal yapısı, çalışma koşulları, eğitim düzeyi ve turizm bilinci gibi elemanlardan oluşur. Öte yandan turizm politikası ile ilgili önlemler belli bir hukuki çerçeve içinde uygulanır. Bu nedenle, turizm politikası ile hukuk arasında çok yönlü bir bağlılık bulunmaktadır. Örneğin, turistik faaliyetleri düzenleyen yasalar olmadıkça bir politikanın başarısından söz edilemeyecektir. Bununla birlikte, hukuki koşullar beraberinde getirdiği uyulması zorunlu hukuki normlar ve cezalar ile ahlaki koşulların doğmasına neden olur. Turizm politikasının başarı koşullarından birisi de, turizm endüstrisi ile kamu yönetimi arasında etkin bir diyalogun kurulması ile ilgilidir. Turizme yönelik kararların alınmasında son derece önemli olan bu diyalog, sosyal ve ekonomik demokrasinin bir şartıdır. Turizm politikası ile ilgili alınacak kararlarda tutarlılığın sağlanması sektör ve kamu yönetimi arasındaki etkili diyaloğa bağlıdır. Benzer şekilde Özdemir (2006) de, etkin bir turizm politikası oluşturmanın ve bunu uygulamaya koymanın; bilinçli turizm sektörü yetkilileri, çalışanlar ve yerel halka bağlı olduğunu belirtmektedir. Altıntaş'a (2010: 26) göre ise, turizm hem yerel hem de ulusal ölçekte gelir yaratan bir faaliyet olduğundan, bir toplulukta başarılı bir turizm gelişimi için yerel halkın desteklenmesi önemlidir. Yazara göre, yerel halk turizm gelişim sürecinde rolleri olduklarını algıladıklarında ve turizme karşı pozitif tutuma sahip olduklarında turizm gelişebilir ve büyüyebilir. Son olarak ise, turizm politikasının felsefi bir esasa dayanması gerektiği öne sürülmektedir. Bu görüşe göre turizm politikasında felsefi esas, ülkenin genel siyasal rejiminin ve genel ekonomik politikasının dayandığı felsefi esaslardan ayrı mütalaa edilmemelidir.

Öte yandan birçok turizm ülkesindeki deneyimler, genelde turizmde gelişmenin ilk yıllarında belli bölgelerin öne çıktığını göstermektedir. Eldeki sınırlı kaynakların rasyonel kullanımını açısından böyle bir yaklaşımın başlangıçta doğru olduğu söylenebilir. Ancak ülkede turizmin gelişim seyrinin aynı yönde devam etmesi, ileride çözümü güç sorunlar doğurabilir. Nitekim Türkiye bu deneyimi yaşamış ülkelerden biridir. Ülkenin birçok bölgesi önemli turizm çekiciliklerine sahip olmasına rağmen,

turizm yatırımlarının büyük bölümü genelde birkaç şehirde (Antalya, İstanbul ve Muğla gibi) toplanmıştır. Böylece turizm, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını da hızlandırmıştır. Turizm yatırımlarında belli bölgelere yönelik bu odaklanma yalnızca ekonomik değil, çeşitli sosyal ve kültürel sorunları da beraberinde getirmiştir. Her ne kadar son yıllarda Türkiye’de turizmi ülke geneline yayma yönünde çeşitli çabalar gösterildiğine tanık olunmakla birlikte, bunların ne kadar başarılı olduğu tartışmalıdır. Bu varsayımlar ekseninde çalışmanın amacı, Türk turizm politikasında ekonomik başarı koşullarını bazı rakamsal verilerle açıklamaya çalışmaktır. Çalışmanın verileri ikincil kaynaklara dayandırılmıştır. Örnek olarak ise Balıkesir ilinin Ayvalık ilçesi seçilmiştir. Ayvalık’ta turizmin ekonomik açıdan kaydettiği gelişme bazı rakamlarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, çalışma üç ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda dünyada turizmin gelişimi ve geleceğe yönelik eğilimler üzerinde durulmuştur. İkinci kısım, Türkiye’de turizmin gelişimi üzerine odaklanmaktadır. Bu kısımda; Türkiye’de turizmin talep ve arz açısından günümüze değin nasıl bir gelişim gösterdiği anlatılmıştır. Çalışmanın üçüncü kısmında ise, Ayvalık yöresindeki turizm politikaları ekonomik başarı koşulları açısından incelenmiştir. Çalışmada ortaya çıkan tespitler kapsamında ilgili turizm paydaşlarına yönelik bazı öneriler geliştirilmiştir.

1. DÜNYA TURİZM HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ VE GELECEĞE YÖNELİK EĞİLİMLER

Uluslararası turizm hareketlerinin yaygınlaşmaya başlaması 1950’li yıllara dayanır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra meydana gelen ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi değişme ve gelişmeler turizme ivme kazandırmış ve turizm kitlesel bir olgu haline gelmiştir (Kandır vd., 2008: 212). Uluslararası turizm hareketlerine katılan kişi sayısı 1950 yılında 25 milyon kişi iken, 2013 yılında bu rakam 1 milyar 87 milyon kişiye ulaşmıştır. Böylece aradan geçen 63 yılda yaklaşık 40 kat bir artış gerçekleşmiştir. Turizm gelirleri ise, 2 milyar dolardan 1 trilyon 75 milyar dolara ulaşmıştır. Öte yandan, 2020 ve 2030 yılına ilişkin tahminlerde uluslararası turizm hareketlerine katılan kişi sayısının sırasıyla 1 milyar 400 milyon ve 1 milyar 800 milyon kişiye ulaşacağı beklenmektedir (2).

Tablo 1: Uluslararası Turist Varışlarının Gelişimi ve Bölgelere Göre Dağılımı (1990 – 2013)

	Bölgelere Göre Uluslararası Turist Varışları (Milyon Kişi)									Pazar Payı, 2013 (%)
	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	
Dünya	436	529	677	807	892	949	995	1,035	1,087	100
Avrupa	251.9	303.4	388.8	449.7	477.6	497.1	520.5	539.8	563.0	52
Asya ve Pasifik	58.7	86.4	114.2	153.2	181.0	206.4	222.5	236.4	248.0	23
Amerika	99.3	108.5	130.8	136.5	147.3	156.3	164.2	171.5	169.0	16
Orta Doğu	8.2	9.3	14.1	22.9	32.2	34.5	33.8	31.7	52.0	5
Afrika	9.8	11.5	14.9	19.3	25.6	28.1	29.8	30.8	56.0	5

Kaynak: (1); (2)

Dünya turizm hareketleri son 23 yılda önemli bir artış göstermekle birlikte, Tablo 1’de görünmeyen 2001, 2003 ve 2009 yıllarında bir düşüş söz konusudur. 2001 yılındaki azalışın nedeni, Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) yaşanan 11 Eylül terör saldırısıdır. 2003 yılında yaşanan azalışın üç nedeni bulunmaktadır: Irak Savaşı, Asya’da baş gösteren Sars hastalığı ve dünya ekonomilerinde yaşanan genel bozulma. 2009 yılında görülen düşüşün nedeni ise, 2008 yılında ABD’de finans piyasalarında meydana gelen mortgage krizinin dünya piyasalarına yansımalarıdır. Ancak yaşanan her türlü olumsuzluklara karşın dünya turizmi büyük ve hızlı gelişimini sürdürmektedir (Bahar ve Kozak, 2012: 111 – 112). Günümüzde en çok turist çeken ülke 83 milyon kişi ile Fransa’dır. Bunu 67 milyon kişi ile Amerika Birleşik Devletleri, 57,7 milyon kişi ile Çin Halk Cumhuriyeti ve yine 57,7 milyon kişi ile İspanya izlemektedir (2).

Tablo 2: Uluslararası Turizm Gelirleri (1990 – 2012)

	Uluslararası Turizm Gelirleri (Milyar)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
ABD Doları	262	403	475	680	930	1,042	1,075
Euro	206	308	515	547	702	749	837

Kaynak: (2)

Tablo 2’deki veriler incelendiğinde, uluslararası turizm gelirlerinde de yıllar itibariyle önemli artış yaşandığı gözlenmektedir. Günümüzde en fazla turizm geliri elde eden ülke 126,2 milyar dolar ile Amerika Birleşik Devletleri’dir. Bunu 55,9 milyar dolar ile İspanya ve 53,7 milyar dolar ile Fransa izlemektedir (2).

Uluslararası turizm hareketlerinin geleceğe ilişkin tahminlerinde ise Tablo 3’teki verilerle karşılaşılmaktadır.

Tablo 3: Uluslararası Turizm Hareketlerinin 2030 Yılına İlişkin Projeksiyonu

	Uluslararası Turist Varışları (Milyon Kişi)				
	Güncel Veriler			Tahminler	
	1980	1995	2010	2020	2030
Dünya	277	528	940	1,360	1,809
Afrika	7.2	18.9	50.3	85	134
Amerika	62.2	109.0	149.7	199	248
Asya ve Pasifik	22.8	82.0	204.0	355	535
Avrupa	177.3	304.1	475.3	620	744
Orta Doğu	7.1	13.7	60.9	101	149

Kaynak: (2)

Tablo 3'teki veriler, dünya turizm hareketlerine katılan kişi sayısının 2020 yılında 1 milyar 360 milyon kişiye ve 2030 yılında ise 1 milyar 809 milyon kişiye ulaşacağını ortaya koymaktadır. Tahminlere göre Avrupa bölgesi dünya turizmindeki liderliğini sürdürecektir. Ancak, özellikle Asya ve Pasifik bölgesinin yüksek oranlı büyüme kaydedeceği öngörülmektedir.

2. TÜRKİYE'DE TURİZMİN GELİŞİMİ

Dünya genelinde 1950'li yıllardan itibaren turizm talebindeki hızlı artış, çeşitli ülkelerdeki birçok girişimci ve hükümetin bunun yarar ve maliyetlerini dikkatli bir şekilde analiz etmeden yatırıma girişmelerine neden olmuştur. Türkiye, uluslararası kuruluşlar (Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu [IMF]) tarafından önerilen yeni ihracat odaklı büyüme stratejilerini desteklemek için alternatif bir ekonomik gelişme stratejisi olarak turizme yönelmiştir. Böylece daha fazla istihdam yaratmak, uluslararası platformda olumlu bir imaj oluşturmak ve dışa dönük bir ekonomik kalkınma politikası izlemek hedeflenmiştir (Tosun vd., 2003: 133). Diğer bir ifadeyle, ciddi borçlar, düşük ihracat potansiyeli ve yurt dışında yaşayan Türk işçilerden kaynaklanan döviz kaybı sonucunda, IMF'nin özendirilmesi ile Türkiye hükümeti önceliği turizm endüstrisinin gelişimine vermiştir (Tosun ve Timothy, 2001: 352).

Tosun ve arkadaşları (2006: 270), Türkiye'de turizm gelişimine yönelik yaklaşımların siyasi, ekonomik ve kültürel değişimleri yansıtan bir evrim süreci geçirdiğini belirtmektedir. Yazarlara göre, Türkiye'de 1960'larda ve 1970'lerde turizmde büyüme stratejisi salt ekonomik olarak görülürken; aynı zamanda gençler arasındaki ideolojik çatışmaları hafifletmek ve uluslararası arenada daha iyi bir görüntü sunabilmek için siyasi, diplomatik ve sosyo – kültürel bir araç olmuştur.

Bir başka açıdan bakıldığında, Türkiye’de turizmin gelişimi ve turizm politikalarının evrimi “Planlı Dönem ncesi (1923 – 1960)” ve “Planlı Dönem (1960 – 1980)” olmak üzere iki ana dönem altında incelenebilir. 1980 sonrası süreçte ise kalkınma planlaması kurumsal olarak önemini yitirdiğinden, bu dönem ‘*dışa açık dönem*’ olarak nitelendirilmiştir (Soyak, 2013: 10).

Türkiye’de planlı dönem öncesinde turizmle ilgili kayda değer bir gelişme olmamıştır. Dünyada kitle turizminin 1950 ve 1960’lı yıllarda gelişmeye başlamasının bunda etkili olduğu söylenebilir (Soyak, 2013: 10). Ayrıca 1923 – 1950 yılları arası dönemin siyasal konjonktür açısından hem uluslararası boyutta inişli çıkışlı bir durum sergilemesi, hem de dünya genelinde savaş ortamının hakim olması sonucu küresel turizm hareketlerinin oldukça düşük seyretmesi, öte yandan yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ite ve dışta zmesi gereken ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlarının olması Türkiye’de turizmle ilgili çalışmalara zen gösterilmemesine neden olmuştur (Coşkun, 2010: 20).

Planlı Dönem 1962 yılında uygulamaya konulan geçici bir planla başlamış ve günümüze değin devam etmiştir. Türkiye’de planlı dönemin uygulanmadığı zamanlarda geçiş programlarına yer verilmiştir. 1978, 1984, 1995 ve 2006 yılı bu geçiş programlarının uygulandığı yıllar olarak kayıtlara geçmiştir (Coşkun, 2010: 21).

1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulması ve 1961 Anayasası ile kalkınma planlarının kurumsal bir kimlik kazanması, turizm faaliyetlerinin de bir sektör olarak tanımlanıp kalkınma planlarında yer bulmasını beraberinde getirmiştir. İlk kalkınma planıyla (1963 – 1968), turizm sektörünün döviz kazandırma ve demeler bilançosu açığını kapatma misyonu ne çıkarılmıştır (Soyak, 2013: 10). Diğer bir ifadeyle, Türkiye’de uygulanan ilk turizm politikaları toplum, evre ve kültür ile ilgili konuları ikinci plana itmiş; buna karşın ekonomik hedefler ve fiziksel turizm yatırımları üzerine odaklanmıştır (Alaeddinoğlu, 2006: 46 – 47). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968 – 1972) döneminde turizm politikasının temel ilkesi kitle turizminin geliştirilmesi olmuştur (Coşkun, 2010: 23 – 24). Bu dönemde, turizm sektörünün ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından da yararlanması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu planla birlikte ilk defa dış turizm gelirleri ve yabancı turist sayısını artırmak için yatırımların turistik potansiyeli yüksek olan Akdeniz ve Güney Ege gibi kıyı bölgelerine yoğunlaştırılması gereğinin üzerinde durulmuştur. Bu dönemde ayrıca; kitle turizmine

uygun olarak alt yapı tesisleri, yardımcı olanaklar ve örnek tesislerin kamu kesimi; diğer turistik yatırımların ise özel sektör tarafından yapılması ilke olarak benimsenmiştir (Soyak, 2013: 10 – 11). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973 – 1977) ile birlikte kitle turizmi çok daha net bir şekilde öne çıkarılmış, sektörün tüm organizasyonu ve kamu denetiminin kitle turizmine uygunluğunun sağlanmasına özel önem verilmiştir (Soyak, 2013: 11). Bu dönemde ayrıca, ilk iki kalkınma planının eksiklikleri üzerinde durulmuş ve kredi eksikliğinden bahsedilmiştir. Bununla birlikte turizmin yükselen bir değer olduğunun altı çizilmiş ve bu pastadan pay almanın gerekliliği vurgulanmıştır (Coşkun, 2010: 24).

Bazı yazarlar 1980 sonrası planlı dönemi; 1980 – 2006 ve 2007 – 2013 arası planlı dönem olmak üzere iki ana başlık altında ele almaktadır. Türkiye’de turizm hareketleri incelenirken 1980 sonrası dönemin üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Çünkü bu yıldan sonra Türkiye’de turizm tarihinde hiç rastlanmayacak bir gelişme hızı yakalanmış, kısa bir dönemde turistik arz kapasitesi, elde edilen döviz ve gelen yabancı turist sayılarında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1980 sonrasında yaşanan en önemli olay, 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan “Ekonomik İstikrar Tedbirleri”dir (Coşkun, 2010: 26 – 27). Alınan bu ekonomik istikrar tedbirleri nedeniyle Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 – 1983) fiilen uygulama imkânı bulamamıştır. Buna rağmen 1980 sonrası dönem, Türkiye’de turizm sektörünün dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. 24 Ocak Kararları ile birlikte Türkiye’de dışa açık ekonomi politikaları uygulanmaya başlamış ve ithal ikameci sanayileşme yerini ihracata dayalı sanayileşme hamlelerine bırakmıştır. Ülkenin döviz kazanmaya yönelik politikaları benimsemesi, turizm sektörünün de kalkınmada öncelikle sektörler arasına girmesini beraberinde getirmiştir (Soyak, 2013: 10 – 11). Bu dönemde atılan en önemli adım, 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu’dur. Bu yasal düzenlemeyle, Türkiye’de turizm sektörüne o zamana kadar uygulanmayan birçok teşvik getirilmiştir. Bunlardan bazıları (Kozak vd., 2000: 120):

- Düşük faizli kredi,
- Yatırım indirimi,
- Finansman fonu istisnası,
- Bina inşaat istisnası,

- Vergi, resim harç istisnası,
- Teşvik primi,
- Döviz tahsisi,
- Katma değer vergisi ertelemeesi,
- Yabancı personel alıştırma,
- Elektrik, hava gazı ve su ücretlerinde indirim,
- Haberleşme kolaylıklarındır.

Turizm Teşvik Kanunu ile hükümet tarafından turizm girişimcilerine verilen cömert teşvikler sonucu Türkiye 1980 ve 1990 döneminde hacim ve değer açısından kitle turizminde hızlı bir büyüme yaşamıştır. Bunun yansımaları, Türkiye'nin küresel turizm pazarında ilk 15 ülke arasına girmesiyle kendini göstermiştir (Tosun vd., 2006: 270). Bu hızlı ilerlemeye rağmen, Türkiye'de turizm kalkınmaya çok az katkıda bulunmuştur. Bir başka deyişle, bölgeler ve sınıflar arasındaki eşitlik pahasına ekonomik büyüme oranı artmıştır (Tosun vd., 2003: 133). Bu dönemde gerçekleşen Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1984 – 1989) Türkiye'de turizmin tavan yaptığı yıllardır. Bu dönemde Türkiye'nin doğal, tarihi ve kültürel varlıklarının turizm amacıyla değerlendirilmesi, doğal ve çevre değerlerinin turizm amaçlı kullanımı ve korunmaları hedeflenmiştir (Coşkun, 2010: 28).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde turizmin çeşitlendirilmesi, turizm sektöründe istihdam edilenlerin bilgi ve becerilerinin eğitim yoluyla artırılması, turizm alt yapı ve üst yapısının iyileştirilmesi, turistik değerlerin korunması, charter taşımacılığının geliştirilmesi, yerli seyahat acentelerinin tur operatörlüğüne teşvik edilmesi, mevcut tesislerdeki doluluk oranlarının artırılması ve turizm faaliyetinin tüm yıla yaygınlaştırması için gerekli önlemler alınması üzerinde durulmuştur (Coşkun, 2010: 30).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996 – 2000) bir önceki plan döneminin bir değerlendirmesi yapılarak hedeflere yaklaşıldığı, ancak Akdeniz çanağındaki diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin yatak kapasitesi, teknik altyapı, turizm eğitimi,

tanıtım ve pazarlama, ulaştırma, tur operatörlüğü, seyahat acenteciliğı gibi önemli konularda yetersizliğinin devam ettiğı vurgulanmıştır (Coşkun, 2010: 31 – 32).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001 – 2005) döneminde tanıtım ve pazarlama konusunda bir reform ihtiyacı olduğına, yabancı tur operatörlerinin turizm piyasasında tekel konumuna geldiğine, turizm açısından önemli merkezlerdeki ulaşım altyapısının, öncelikle de hava alanlarının geliştirilmesi konusuna, hizmet kalitesinin düşüklüğüne ve Akdeniz – Ege Turizm Alt Yapısı Kıyı Yönetimi (ATAK) projesinde finansal problemler nedeniyle fazla yol alınmamış olmasına da değinilmiştir (Coşkun, 2010: 33 – 34).

2007 – 2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, değışimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır. Dokuzuncu Kalkınma Planı, “İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, Avrupa Birliğı’ne üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” vizyonu ve uzun vadeli strateji (2001 – 2023) çerçevesinde hazırlanmıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planı, daha önce beşer yıllık olarak hazırlanan planlardan farklı olarak yedi yıllık bir süre için planlamıştır. Yedi yıl olarak hazırlanmasının sebebi, Avrupa Birliğı mali yılı (2007 – 2013) ile uyumlu olmasının istenilmesidir. Bu nedenle, 2005 yılında sona eren Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın ardından, yeni bir planın Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulması bir yıl kadar ertelenmiştir (Coşkun, 2010: 36 – 37).

Özetle, kalkınma planlarının başlangıcında turizm talebine yanıt verebilecek yatak ve diğer işletmelerle ilgili gereksinmeyi karşılamaya dönük olarak alınan önlemler, giderek sektördeki değışen yeni gereksinimlere göre Őekil almaya başlamıştır. Böylece, Türkiye’de turizm gelişiminin ilk aşamalarında arz kapasitesini geliştirmeyi amaçlayan turizm politikaları yerini giderek turizm çeşitlendirilmesi, tanıtma ve pazarlama ve hizmet kalitesinin artırılması gibi konulara bırakmıştır (Kozak vd., 2000: 123).

Diğer taraftan Türkiye’de son yıllarda turizm politikası açısından atılan önemli adımlardan biri, Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı’dır (2007 – 2013). Bu eylem planında; planlama, yatırım, örgütlenme, iç turizm, araştırma – geliştirme, hizmet, ulaşım ve alt yapının güçlendirilmesi, tanıtım ve pazarlama, eğitim, kentsel ölçekte markalaşma, turizmin çeşitlendirilmesi, mevcut turizm alanlarının

rehabilitasyonu ve varış noktalarının geliştirilmesi konularında stratejiler önerilmektedir (T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Gùnümüzde onuncusu yayımlanmış olan Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2014 – 2018) ise hedefler, Tùrkiye'yi ziyaret eden turist sayısının yıllık ortalama % 4,6 ve turizm gelirlerinin ise % 7,1 oranında artmasının beklendiği şeklinde açıklanmıştır (5).

Tablo 4: Tùrkiye Turizmde Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018	2014-2018* (%)
Ziyaretçi Sayısı (Bin Kişi)	23.149	36.778	38.500	48.300	4.6
Yabancı Ziyaretçi Sayısı (Bin Kişi)	19.820	31.782	33.500	42.000	4.6
Turizm Geliri (Milyon Dolar)	18.594	29.351	32.000	45.000	7.1
Turizm Gideri (Milyon Dolar)	3.271	4.593	4.990	8.000	9.9
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (Dolar)	803	798	831	932	2.3

Kaynak: (6)

*Yıllık Ortalama Artış

Tùrkiye'de turizm politikasının geçirmış olduğu evrim ve gelmiş olduğu son nokta bu şekilde özetlendikten sonra, Tùrk turizmi ile ilgili bazı ekonomik göstergelere yer vermek yararlı olabilir. Bu bağlamda, Tùrkiye'de turizm sektöründen elde edilen gelirlerin GSMH ve ihracat içindeki payının gelişimine bakıldığında Tablo 5'teki verilerle karşılaşılmaktadır.

Tablo 5: Tùrkiye'de Turizm Gelirlerinin GSMH ve İhracat İçindeki Payı (1963 – 2012)

Yıllar	Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı (%)
1963	0,1
1970	0,5
1980	0,6
1990	2,1
2000	2,9
2005	4,2
2010	3,4
2011	3,6
2012	3,7

Kaynak: (7)

Tablo 5'te de görüldüğu gibi, Tùrkiye'de turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı 1963 yılında % 0,1'den; 1990 yılında % 2,1'e, 2000 yılında % 2,9'a, 2010 yılında % 3,4'e ve 2012 yılında % 3,7'ye yükselmiştir.

Bu kısımda son olarak Türkiye’de turizm gelirlerinin ihracat içindeki payı incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 6’daki gibidir.

Tablo 6: Türkiye’de Turizm Gelirlerinin İhracat İçindeki Payı (1969 – 2012)

Yıllar	İhracat (Milyon Dolar)	Turizm Gelirleri (Milyon Dolar)	Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı (%)
1969	537,0	36,6	6,8
1980	2 910,1	326,7	11,2
1990	12 959,3	3 225,0	24,9
2000	27 774,9	7 636,0	27,5
2005	73 476,4	20 322,1	27,7
2010	113 883,2	24 931,0	21,9
2011	134 906,9	28 115,7	20,8
2012	152 478,5	29 351,4	19,2

Kaynak: (8)

Tablo 6’da görüldüğü gibi, 1969 yılında turizm gelirlerinin ihracat içindeki payı % 6,8’den, 1980 yılında % 11,2’ye ve 2000 yılında % 27,5’e yükselmiştir. 2012 yılında oran % 19,2 olarak gerçekleşmiştir.

2.1. Türkiye’ye Yönelik Turizm Talebinin Gelişimi

Türkiye’ye yönelik turizm talebi yıllar bazında büyük bir gelişme kaydetmiştir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü’nün son verilerine göre, Türkiye dünyanın en çok turist çeken altıncı ülkesi konumundadır (2). Türkiye aynı zamanda Fransa, İspanya ve İtalya’dan sonra Avrupa’nın en çok turist çeken dördüncü destinasyonudur.

Tablo 7: Türkiye’de Ziyaretçi Sayısı ve Kişi Başı Ortalama Harcamalar (2001 – 2014)

Yıllar	Ziyaretçi Sayısı	Kişi Başı Ortalama Harcama (\$)
2001	13 450 127	777
2002	15 214 514	816
2003	16 302 053	850
2004	20 262 640	843
2005	24 124 501	842
2006	23 148 669	803
2007	27 214 988	770
2008	30 979 979	820
2009	32 006 149	783
2010	33 027 943	755
2011	36 151 328	778
2012	36 463 921	795
2013	39 226 226	824
2014 (Yılım İlk Çeyreği)	5 065 759	949

Kaynak: (9)

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre 2001 yılında yaklaşık 13,5 milyon olan ziyaretçi sayısı 2013 yılında 39 milyona yükselmiştir. 2001 yılından bu yana ziyaretçi sayısında düzenli bir artış olduğu gözlenmektedir. Küresel krizin yaşandığı 2008 ve 2009 yıllarında dahi Türkiye'ye yönelik turizm talebi küçük de olsa artış göstermiştir. Öte yandan 2013 yılındaki 39 milyon ziyaretçinin 33,8 milyonu yabancı ziyaretçilerden, yaklaşık 5,4 milyonu ise yurt dışında ikamet eden vatandaş ziyaretçilerinden oluşmuştur. Dönemsel dalgalanmalar göstermekle birlikte, kişi başına ortalama harcamalar 777 dolardan 824 dolara yükselmiştir. Yabancı ziyaretçilerin 2013 yılındaki kişi başı ortalama harcaması 749 dolar, vatandaş ziyaretçilerinin ise 1252 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Diğer taraftan Türkiye'nin turizm sektöründeki rekabet gücünü yorumlayabilmek açısından Tablo 8'deki veriler yararlı olabilir.

Tablo 8: Türkiye ve Diğer Bazı Ülkelerin Turizm Verilerinin Karşılaştırılması (1972 – 2011)

Ülkeler	Turist Sayısı (Milyon Kişi)			Turizm Geliri (Milyon Dolar)		
	1972	2011	Değişim (%)	1972	2011	Değişim (%)
Fransa	41.5	79.500	91.5	3.500	58.845	1438.4
İspanya	32.5	56.694	74.4	2.607	59.892	2197.3
İtalya	34.9	46.119	32.1	2.174	42.999	1877.8
Portekiz	3.9	7.432	90.5	391	11.339	2800
Türkiye	1.0	29.343	2834.3	103	23.020	22249.5
Yunanistan	2.4	16.427	584.4	392	14.623	3630.3

Kaynak: Bahar ve Kozak, 2012: 137

Tablo 8'de görüldüğü gibi, Türkiye'ye yönelik turizm talebi aradan geçen 39 yıllık sürede yaklaşık 30 kat artış göstermiştir. Ancak Türkiye, turizm geliri bakımından İspanya, Fransa ve İtalya'nın oldukça gerisinde bulunmaktadır. Bunun bir nedeni olarak, Türkiye'nin ucuz tatil ülkesi olması gösterilmektedir. Uluslararası turizm pazarına görece yeni giren ve Türkiye gibi alt ve orta gelir grubuna hitap eden Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerin uyguladıkları düşük fiyat politikaları da rekabetin sürdürülebilmesi için Türkiye'yi düşük fiyat uygulamaya zorlamaktadır. Diğer taraftan her şey dâhil sistemin getirdiği problemler de turistlerin daha fazla harcama yapmasını engellemektedir (10).

2.2. Türkiye’de Turizm Arzının Gelişimi

Turizm arzı dendiğinde; bir ülkenin sahip olduğu ve turistlerin tatilleri boyunca yararlandığı doğal güzellikler, kültürel değerler vb. birçok unsur akla gelmekle birlikte, bu kısımda daha çok Türkiye’deki konaklama işletmeleri ile seyahat acenteleri arz kapasiteleri üzerinde durulmuştur.

Oteller, turizm işletmeleri arasında temel bir öğe olarak kabul edilir. Turistik bölgenin yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edilebilmesi, orada konaklama olanağının bulunup bulunmaması ile yakından ilgilidir (Erdem ve Gezen, 2014: 32 – 33). Hatta bazı yazarlara göre bir yerin turizm açısından etkinliği, belli ölçüde konaklama kapasitesine bağlıdır (Toskay, 1983: 228).

Tablo 9: Türkiye’de Konaklama Arz Kapasitesinin Gelişimi (1966 – 2012)

Yıllar	Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri		Turizm Yatırım Belgeli Konaklama Tesisleri	
	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı
1966	165	16151	291	23807
1970	292	28354	301	25872
1975	421	44957	202	25956
1980	511	56044	267	26288
1990	1260	173227	1921	325515
1995	1793	286463	1334	202483
2000	1824	325168	1300	243794
2005	2412	483330	1039	278255
2010	2647	629465	877	252484
2011	2783	668829	922	267900
2012	2870	706019	960	273877

Kaynak: (11)

Tablo 9’da görüldüğu gibi, Türkiye’nin konaklama arz kapasitesi yıllar itibariyle büyük bir gelişme kaydetmiştir. Özellikle 1980 ile 1990 yılları arasında büyük bir sıçrama söz konusudur. Yaşanan bu artışta 1982 yılında çıkarılan Turizmi Teşvik Kanunu’nun önemli bir etkisi olmuştur. 1980’deki ekonomik, sosyal ve politik krizlerin sonucu olarak Türkiye’de turizm endüstrisiyle ilgili neredeyse geri dönülemez bir karar verilmiştir. Böylece çıkarılan Turizmi Teşvik Yasası ile turizm endüstrisine cömert teşvikler verilmiştir. Sonuç olarak Türkiye, doğru planlama ve kalkınma ilkelerinin yokluğunda beklenmedik bir hızlı turizm büyümesi (özellikle otel, restoran, bar, disko vb. açıdan) yaşamıştır (Tosun, 1998: 595). İçinde bulunduğumuz dönemde Türkiye’nin konaklama yatak kapasitesi 1 milyon dolayındadır. Belediye belgeli konaklama

tesislerindeki yatak kapasitesi de hesaba katıldığında yaklaşık 1,5 milyonluk bir arz kapasitesi söz konusudur.

Ne var ki Türkiye'deki yatak kapasitesinin çoğunluğunu 5 ve 4 yıldızlı konaklama işletmeleri oluşturmaktadır. Bu durum bölgesel açıdan turizmin dengesiz gelişimine neden olmakla birlikte, Türkiye'nin uluslararası turizmdeki rekabet gücünü de zayıflatmaktadır. Türkiye'deki büyük ölçekli konaklama işletmeleri arasında yaşanan fiyat rekabeti uluslararası tur operatörlerinin elini güçlendirmekte ve böylece Türkiye'ye gelen orta gelirli turistler lüks beş ve dört yıldızlı otellerde konaklama yapma şansına sahip olmaktadır. Türkiye ve rakip ülkelerin yatak kapasiteleri karşılaştırıldığında durum daha net anlaşılmaktadır (Tablo 10).

Tablo 10: Türkiye ve Rakip Ülkelerin Yatak Kapasitelerinin Karşılaştırılması

Tesis Türü	İspanya (%)	Fransa (%)	Türkiye (%)	Yunanistan (%)	Mısır (%)
5 Yıldızlı Otel	5.57	3.06	49.26	14.21	39.82
4 Yıldızlı Otel	43.25	28.73	30.53	25.32	30.52
3 Yıldızlı Otel	37.39	43.16	16.08	23.62	18.27
2 Yıldızlı Otel	9.63	19.42	3.72	29.66	7.61
1 Yıldızlı Otel	4.15	5.62	0.41	7.18	3.78
Yatak Sayısı (Bin)	1524	1203	610	764	230

Kaynak: (12)

Tablo 10'da bir dizi tespit söz konusudur. Türkiye ve Mısır'daki yatak kapasitesinin çoğunluğu dört ve beş yıldızlı tesislerde yoğunlaşmakta; İspanya, Fransa ve Yunanistan'da ise üç ve dört yıldızlı tesislerin ağırlığı göze çarpmaktadır. Dünyanın en çok turist çeken ülkesi olan Fransa'da yatak kapasitesinin yalnızca % 3.06'sı, İspanya'da ise % 5.57'si beş yıldızlı tesislerden oluşurken, Türkiye'de bu oran % 49.26'dır. Bununla birlikte, turizm geliri açısından Türkiye bu iki ülkenin oldukça gerisindedir. Fransa ve İspanya gibi ülkeler turizm gelişiminde üç ve dört yıldızlı tesisler üzerine odaklanmış ve uluslararası turizmin ön önemli gelir elde eden ülkeleri olmayı başarmışlardır. Türkiye'deki yatak sayısının ise yaklaşık % 80'i beş ve dört yıldızlı tesislerden oluşmaktadır. Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turistlerin genelde orta gelir düzeyine sahip oldukları düşünüldüğünde orantısız bir konaklama seçeneği ile karşılaşılmaktadır. Aynı turistler Fransa ve İspanya'da üç ve dört yıldızlı otellerde konaklayabilirken, Türkiye'de kendilerini beş yıldızlı otellerde bulmaktadır.

Bu tespitler, Türkiye’de turizmin plansız gelişiminin bir sonucudur. Tosun ve arkadaşları da (2006) Türkiye’de turizmin kıyı bölgelerinde yoğunlaştığını, sınırları 1982 yılında çıkarılan Turizm Teşvik Kanunu ile belirlenen bölgelerde konaklama işletmeleri, eğlence ve alış veriş tesislerinin daha iyi geliştiğini belirtmektedir. Bu gelişme Batı ve Güney kıyılarındadır. Türkiye’nin sahil kısımlarına verilen bu cömert finansal teşvikler sonucu 1980 ve 1990 yılları arasında ülkenin arz ve talep kapasitesinde hızlı bir büyüme yaşanmıştır. Ancak turizmin daha çok gelişen bölgelerde büyümesi, bölgesel farklılıklar ve sınıf eşitsizlikleri yaratmış ve bir takım gelişme problemleri ortaya çıkarmıştır. Göymen (2000), Türk turizmindeki bu gelişmeyi; *“Mekansal ikilik, sahil boyunca ayrıcalıklı bir boşluk arasında yaşanan gelişme”* olarak nitelendirmektedir (Tosun vd., 2006: 274). Akdeniz Havzası’ndaki eski Yugoslavya, Türkiye, Mısır, Tunus, Fas, Cezayir gibi birçok gelişmekte olan ülkelerdeki kanıtlar, turizmin 1970’lerden beri sanayileşmede önemli bir rol oynadığını ve bölge, sınıf ve kuşak eşitliği pahasına ekonomik büyümeye yol açtığını göstermektedir. Turizmin bu yöndeki gelişimi Türkiye’nin gelişmiş ve geri kalmış bölgeleri arasındaki boşluğu artırmıştır. Böylece daha gelişmiş bölgelerde turizm gelişimi GSMH’ya önemli katkılarda bulunurken, aynı zamanda bölgesel ve sınıfsal eşitsizliklere neden olarak Türkiye’nin gelişim sorunlarını büyütüştür. Uluslararası tur operatörleri tarafından uyarılan kitle turizminin taleplerini karşılamak için gerekli olanaklara sahip kıyı bölgeleri, bu bölgelerde turizmi canlandırmak için Türk hükümetini harekete geçirmiş, ancak bunun coğrafi eşitsizlikler ve genel gelişim üzerinde uzun vadeli etkileri dikkate alınmamıştır (Tosun vd., 2003: 134 – 135).

Ne var ki, bu dengesizliği gidermek için adımlar atıldığını söylemek oldukça güçtür. Akdeniz Otelciler Birliği (AKTOB) araştırma-geliştirme biriminin verileri, Türkiye’de 2014 yılında ve 2015 yılının ilk yarısında 90 bin yeni yatağın hizmete gireceği yönündedir. Bu yeni yatakların % 63’ü beş ve dört yıldızlı otellerle ilgilidir. Yeni yatakların % 58’inin Antalya, Muğla ve İstanbul’da açılması planlanmaktadır (12). Böylece beş ve dört yıldızlı otel pastası daha da büyümekte ve büyük ölçekli oteller arasındaki rekabet artmaktadır. AKTOB yönetim kurulu başkan yardımcısı Yusuf Hacısüleyman bu duruma çok güzel temas etmektedir: *“2013 yılı için sayısal olarak başarılı bir yıl geçirdik diyebiliriz. Ancak ortalama fiyatta düşüş var. Otel yatırımı bazında değerlendirirsek; artan kapasiteden dolayı doluluklarda azalma var.*

Türkiye'ye gelen turist sayısı artmış, ancak herkese yetmemiştir" (13). Bu bağlamda, Türkiye'de plansız konaklama yatırımlarının sürdüğünü söylemek mümkündür. Türkiye artık yol ayırımında olduğunun farkında olmalı ve gelen turist profiline uygun otel yatırımları gerçekleştirmelidir. Butik otel yatırımları bu konuda önemli bir alternatif olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'deki konaklama arzının gelişimi açısından tüm bu olumsuz tablolara rağmen, bazı olumlu sonuçlardan da bahsedilebilir. Ekin Grubu araştırma birimi tarafından yapılan bir çalışmanın bulgularına göre, Türkiye'deki grup ve zincir otellerin büyük çoğunluğu yerli firmaların elindedir. Türkiye'deki zincir otel sayısı 2001 yılında 84 iken; bu rakam 2010'da 145'e ulaşmıştır. Bu 145 zincirin 126'sı yerli firmalara aittir (Tablo 11).

Tablo 11: Türkiye'deki Grup ve Zincir Oteller, 2010

Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Belgeli Tesislerdeki Yatak Kapasitesi	650.000
Grup ve Zincirlerin Yatak Kapasitesi	330.000
Bünyesinde 3'ten Çok Tesis Bulunan Grup ve Zincir Sayısı	145
Yerli Grup ve Zincir Sayısı	126
Yabancı Grup ve Zincir Sayısı	19
Grup ve Zincirler İçinde Yerlilerin Oranı (%)	82.6
Grup ve Zincirler İçinde Yerlilerin Oranı (%)	17.4

Kaynak: (14)

Türkiye'deki grup ve zincir otellerin bünyelerindeki tesis sayısına ve yatak kapasitelerine bakıldığında, yurt içinde 15 oteli bulunan Dedeman ilk sırada yer alırken, yatak sayısı açısından ise 15 binin üzerinde yatağı bulunan TUI Travel Hotels başı çekmektedir. Tesis sayısı açısından Dedeman'ı 14 tesisle Anemon Grubu izlerken; yatak sayısı bakımından Rixos Otelleri ile Crystal Hotels Resorts & SPA ikinci ve üçüncü sırayı paylaşmaktadır (14).

Bu kısımda son olarak, Türkiye'deki seyahat acentelerinin sayısal gelişimi üzerinde durulmuştur (Tablo 12).

Tablo 12: Türkiye’de Seyahat Acentelerinin Sayısal Gelişimi (1995 – 2013)

Yıllar	Sayı
1995	2320
2000	4354
2005	4878
2006	5165
2007	5184
2008	5672
2009	5751
2010	6035
2011	6399
2012	6912
2013	7283

Kaynak: (15)

Türkiye’de seyahat acentesi sayısı da son 20 yılda yaklaşık 3 kat bir artış göstermiştir. İçinde bulunduğumuz dönemde Türkiye’de faaliyet gösteren seyahat acentesi sayısı 7283’tür.

Çalışmada buraya kadar ortaya konulan argümanlar, Türkiye’de turizmin arz ve talep açısından son 35 yılda büyük bir ilerleme kaydettiğini göstermektedir. Ancak Türkiye turizminde yaşanan bu gelişmenin çeşitli yönlerden plansız olduğuna dair yaygın bir görüş birliğı de bulunmaktadır. Yani turizm Türkiye’ye önemli ekonomik katkılar sağlamış, ancak bu kazanımlardan daha çok belli bölgeler yararlanmıştır. Oysa Türkiye’de önemli düzeyde turizm potansiyeline sahip birçok destinasyon bulunmaktadır. Planlı bir yaklaşımla bu destinasyonların turizme kazandırılması mümkündür. Bu potansiyeli taşıyan yörelerden biri de Ayvalık’tır. Çalışmanın izleyen kısmında Ayvalık yöresinde turizmin gelişimi, mevcut durumu, sorunları ve gelişme potansiyeli üzerinde durulmuştur.

3. TURİZM POLİTİKASINDA EKONOMİK BAŞARI KOŞULLARI KAPSAMINDA AYVALIK ÖRNEĞİ

3.1. Ayvalık İlçesinin Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri

Ayvalık, sahip olduğu kültürel ve doğal yapısı ile bölgenin ve Türkiye’nin önemli turizm merkezlerinden biridir. Özellikle büyük metropollere ulaşım kolaylığı nedeni ile iç turizmde tercih edilen Ayvalık, sadece yaz aylarında değil, sezon dışında da hafta sonu turlarda önemli bir yere sahiptir. Ayvalık’ın yakın çevresinde; Ali Bey (Cunda) Adası, Merkez, Sarımsaklı ve Altınova gibi farklı turizm potansiyellerinin olması avantaj sağlamaktadır.

Ayvalık, Türkiye’deki turizm hareketinin ilk başladığı yerlerden birisi olmasına rağmen bu avantajını iyi kullanamamıştır. Halen ulaşım, iklim, alt ve üst yapı, hizmet kalitesi, turizmin çeşitlendirilememesi gibi faktörler nedeniyle turizm faaliyetleri 3 ay gibi kısa bir sürede gerçekleşmektedir (Gökdeniz, 2008: 7).

Ayvalık ilçesi; zengin tarihi, kültürel ve doğal kaynaklarının dışında mevcut turistik tesisleri ile gerek uluslararası gerekse ulusal düzeyde oluşan turizm hareketliliğini karşılayabilecek potansiyele sahiptir. Ancak, gerek ulusal gerekse uluslararası nitelikte yeterli ve etkin tanıtımın yapılamaması Ayvalık’ın mevcut turizm potansiyelinin atıl kalmasına neden olmaktadır.

Tablo 13: Balıkesir İli Ayvalık İlçesi Sosyo – Ekonomik Göstergeler, 2013

Nüfus	64 462	
Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı	Erkek	Kadın
	32 097	32 365
<u>Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı</u>		
0 – 4	3 383	
5 – 9	3 801	
10 – 14	3 991	
15 – 19	4 182	
20 – 24	3 872	
25 – 29	4 041	
30 – 34	4 553	
35 – 39	4 503	
40 – 44	4 843	
45 – 49	4 854	
50 – 54	4 844	
55 – 59	4 493	
60 – 64	3 825	
65 – 69	3 390	
70 – 74	2 308	
75 – 79	1 671	
80 – 84	1 191	
85 – 89	524	
90 ve üzeri	193	
Toplam	64 462	
<u>Nüfusun Okuma Yazma Durumu (6 + yaş)</u>		
Okuma Yazma Bilmeyen	1 416	
Okuma Yazma Bilen	56 194	
Bilinmeyen	2 160	
Toplam	59 760	
<u>Nüfusun Eğitim Düzeyi (15 + yaş)</u>		
Okuma Yazma Bilmeyen	1 405	
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	2 485	
İlkokul Mezunu	17 134	
İlköğretim Mezunu	7 904	
Ortaokul veya Dengi Okul Mezunu	3 389	
Lise veya Dengi Okul Mezun	11 566	
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	6 320	

Yüksek Lisans Mezunu	301	
Doktora Mezunu	57	
Bilinmeyen	2 143	
Toplam	52 704	
<u>Medeni Durum (15 + yaş)</u>		
Hiç Evlenmedi	10 778	
Evli	34 397	
Boşandı	3 485	
Eşi Öldü	4 044	
Toplam	52 704	
Hane halkı Büyüklüğü	Ortalama Hane Halkı	İlçe Sıralaması
	2,74	16

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2013). Seçilmiş Göstergelerle Balıkesir 2013, <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/BALIKESIR.pdf>

Tablo 13'te görüldüğü gibi Ayvalık'ın nüfusu 64 462 olup, cinsiyete göre dengeli bir dağılım söz konusudur. Nüfusun ağırlığını genç ve orta yaş grubu kesim oluşturmakla birlikte, 60 yaşın üzerindeki grup da azımsanmayacak sayıdadır. Nüfusun büyük çoğunluğu okuma yazma bilmektedir. Eğitim düzeyinde ise ilkokul ve lise mezunlarının ağırlığı göze çarpmaktadır. Nüfusun yarısından çoğu evli olup; ortalama hane halkı büyüklüğü 2,74'tür.

Ayvalık ilçesi 2007 yılı Devlet Planlama Teşkilatı verilerine göre gelişmişlik endeksleri sıralamasında; 872 ilçe arasında 64'üncü, Balıkesir'in toplam 19 ilçesi arasında da Balıkesir Merkez ve Bandırma ilçelerinden sonra 3'üncü sıradadır. Aynı araştırmada; Balıkesir ili 'İktisadi Faaliyet Kolları' sıralamasında turizm sektörü % 51.71 ile 7'inci sıradadır. Bununla birlikte Balıkesir kıyı bölgelerinde bulunan mavi bayraklı plaj sayısı 13'tür (16).

Ayvalık ilçesinin ekonomisine önemli katkılar yapan Ayvalık Gümrük Müdürlüğü 1933 yılında Gümrük Baş Memurluğu olarak kurulmuştur. Ayvalık ile arası takriben 18 deniz mili olan Yunanistan'ın Midilli Adası ile Ayvalık arasında yılın tamamında Türk bayraklı feribotlar ile yolcu taşımacılığı yapılmaktadır. Ayvalık Gümrük Müdürlüğü 22.12.2011 tarih ve 28150 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan, 2011/2474 sayılı Gümrük Teşkilatı Yapılanması Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı ile Bölge Müdürlüğüne bağlanmıştır.

Ayvalık Gümrük Müdürlüğü deniz hudut kapısı olduğundan, en çok yolcu giriş çıkış işlemleri yapılmaktadır. Bunu dışında ihracat ve ithalat işlemlerinin tamamı Yunanistan ile yapılan anlaşmalar çerçevesince yürütülmektedir.

Tablo 14: Ayvalık Ekonomisi 2000 ve 2010 Yılları Sektör Dağılımı Göstergeleri

Sektör	2000 Yılı (%)	2010 Yılı (%)
Turizm ve Turizme Bağlı Alt Sektörler	52	63
Küçük Sanayi	30	21
Diğer İş Kolları	7	3
Tarım	6	6
Kamu	5	5
Balıkçılık	-	2

Kaynak: Ayvalık Turizm Master Plan Çalışması, 2005/2006; (17); (18)

Tablo 14’te de görüldüğü gibi Ayvalık ekonomisinde turizm öncü sektör konumundadır. Bunu; küçük sanayi, tarım ve kamu sektörleri izlemektedir. 10 yıllık süre zarfında Ayvalık ekonomisinde turizm ve turizme bağlı alt sektörlerin sayısı belirgin bir artış göstermiştir.

Ayvalık ilçesi kentsel açıdan incelendiğinde, tarihi kent dokusunu oluşturan yapıların iki ana grup halinde toplandığı görülür. Bunlar; dini mimari (kilise, manastır, şapel) ve sivil mimari (konutlar, ticari kamu yapıları vb.) eserlerdir. Ayvalık kent dokusu Akdeniz kent mimarisinin özelliklerini taşır. Bu kent planının kökeni Antik dönemde ‘ızgara kent tipi’ diye bilinen ortada bir pazaryeri ve buna paralel olarak uzanan ana akslar ile ve bu ana aksları dik olarak kesen ara akslardan oluşan düzendir. Ayvalık kent mimarisinde yerleşim kıyıda tepeye doğru kademeli bir düzen ortaya koyar. Bu görüntüsüyle tepe bölgesi, orta bölge ve kıyı bölgesi olmak üzere üç bölüme ayrılabilir. Tepe ve orta bölgeler daha çok evlerin ve kiliselerin yerleşim alanları iken, kıyı bölgesi limanın, fabrikaların ve depoların olduğu bu sebeple ticari ve sanayi faaliyetlerin sürdürüldüğü yerleşim alanları olarak kent düzeninde yerini alır (Ayvalık Turizm Master Plan Çalışması, 2005/2006: 18 – 20)

Cumhuriyet öncesinde önce Osmanlı toprakları içerisinde özerk bir yapısı olan ve ağırlıklı olarak Rum toplumunun yaşadığı Ayvalık, bu topluma kendi dil, din ve kültürünü özgürce yaşamasına olanak veren bir yerleşimi de tanımlamaktadır. Ayvalık, Cunda Adası, adalar ile Küçük köy ve civarındaki yerleşim yerlerindeki kilise ve manastır gibi dini yapıların varlığı Rum toplumunun inanç ve ibadet özgürlüğünü sergilemektedir. Ortodoks mezhebindeki Rumlar, Ayvalık’taki dini yapılarının biçimlenişinde ve süslenmesinde bu mezhebin gerektirdiği inanç literatürüne uygun kiliseler ve manastırlar yapmışlardır. Kiliseler kent içinde yer alırken, manastırlar işlevleri gereği yerleşimden kopuk, doğayla daha baş başa kalınabilecek alanlarda yapılmışlardır. Kentteki tarihi yapılar 18. Yüzyılın sonlarına doğru Avrupa sanat

akımlarından biri olarak benimsenen Antik mimarinin, Neo-Klasik akımın etkisindedir. Dolayısıyla yapılar; antik, geleneksel Bizans ve neo klasik mimari ağırlıklıdır. Ancak planlarda ve süslemelerde Ayvalık'a özgü yerel bir mimari anlayışı da ortaya çıkmıştır.

Tablo 15: Ayvalık Turizminde Ekonomik Büyüme İle ilgili Parametreler

Parametreler	2000	2005	2010
Seyahat Acentesi	2	3	4
Turizm İşletme Belgeli Otel	17	18	20
Butik Otel	60	66	77
Nitelikli Restoran	45	52	70
Konaklayan Yabancı Turist Sayısı	27.960	35.000	153.044
Konaklayan Yerli Turist Sayısı	71.035	35.776	79.337
Yabancı Geceleme Sayısı	47.115	61.076	282.132
Gezi Tekneleri	14	18	21
Kamp-Kamping Alanları	4	6	7
Marina ve Çekek Yeri	2	2	2
Dalış Okulları	1	2	4
Rent a Car Hizmetleri	4	6	7

Kaynak: (19); (20); (21); (22)

Ayvalık turizm sektörü ile ilgili ekonomik parametrelere bakıldığında, özellikle konaklayan yabancı turist sayısında 10 yıllık dönem zarfında ciddi bir artış yaşandığı dikkati çekmektedir. 2000 yılında yaklaşık 28.000 olan yabancı turist sayısı, 2010 yılında 153.000'e yükselmiştir. Konaklayan yerli turist sayısı ise, yabancı ziyaretçilerin yaklaşık yarısı kadardır. Bu durum, bölgedeki ikinci konut sayısı ile açıklanabilir. 2013 yılı verilerine göre Ayvalık'ta 28 binin üzerinde ikinci konut vardır (Gökdeniz vd. 2010: 850). Son yıllara kadar bölge halkı tarafından sıkça tercih edilen ikinci konutlar, son dönemlerde büyük kentlerde yaşayan vatandaşların da gözdesi olmaya başlamış ve bölge dışında yaşayanların konut edinme talebi artmıştır. Öte yandan bölgedeki butik otel sayısında da artış gözlenmektedir. Özellikle tarihi evlerin son yıllarda butik otellere dönüştürüldüğüne tanık olunmaktadır.

Bölgede analitik çözümleme çalışması kapsamında yapılan bina yapım yılı araştırması sonucunda Ayvalık yerleşmesinde bulunan yapıların büyük çoğunluğunun (% 38) 1923 yılı öncesi yapılar olduğu görülmüştür. Bunu % 27 ile 1980 sonrası binalar izlemektedir. İlçe; kültür ve tabiat varlıkları bakımından oldukça zengin olup; ilçedeki doğal, arkeolojik yeşil ve kentsel SİT alanlarında 1868 taşınmaz korunma altındadır. 17.950 ha.lık alanı kapsayan Ayvalık Adaları Tabiat Parkı da önemli bir hizmet alanıdır (Gökdeniz vd., 2010: 850).

Ayrıca ilçede 6 adet tarihi cami ile 6 adet kilise, 2 manastır kalıntısı bulunmaktadır. Deniz turizmi, kùltür turizmi, yat turizmi, inanç turizmi ile su altı ve su üstü spor turizmi açısından özellikle Küçükköy (Sarımsaklı) ve Altınova plajları oldukça önemlidir. İlçe, mercan toplulukları açısından çok renkli zengin dip yapısı ve berrak denizi ile sualtı fotoğrafçıları ve dalgıçlar için önemli bir bölge olma özelliğini korur (Gökdeniz vd., 2009: 13). Bölgede mercan toplulukları ile birlikte 60'a yakın dalış bölgesi bulunmaktadır. İlçede başta Şeytan Sofrası olmak üzere çeşitli doğal güzellikler olmakla birlikte, özellikle eski Rum evleri ve yapılarına dayanan kùltür turizmi de gelişmiştir. İlçede yapılan çalışmalara göre 1842-1914 yılları arasından kalma toplam 363 bina bulunmaktadır.

İlçe son yıllarda Ege Adaları'ndan çok sayıda günöbirlik misafir ağırlamaktadır. Bu ziyaretlerin amacı genellikle alışveriştir. Bu durumun ciddi ekonomik girdisinin oluşmaya başlamasının ardından ilçe dükkânlarının vitrinleri Yunanca yazılar ile dolmuştur. Ayvalık'ın merkezinde her perşembe günü büyük bir pazar kurulur. Özellikle Yunanistan'ın Midilli Adası'ndan olmak üzere, on binlerce Yunan turist günöbirlik ziyarette bulunur. Yunan turistlerin ziyaret ettiği en önemli yerler ise Ayvalık pazarıdır. Ayvalık aynı zaman bir adalar topluluğudur. İrili ufaklı adaları şunlardır: Çıplak, Yumurta (Kaşık), Büyük Güneş, Küçük Güneş, Büyük Karaada (Akvaryum), Karaada, Lale(Soğan), Yuvarlak, Yellice(İncirli), Kamış, Pınar (Kılavuz ya da Mosko), Taş Adası, Yelken, Yalnız, Küçük Maden, Maden, Alibey (Cunda), Hasır, Dolap, Kutu, Balık, Yumurta (Balıkla Çiçek arasındaki), Çiçek, Kayabaşı, Kız Adası, Poyraz, Tavuk, Güvercin. İçlerinde bir tek Alibey (Cunda) Adası'nda yerleşim mevcuttur.

Ayvalık İlçesi, zeytin ve çam ormanlarının denizle kucaklaştığı, birbirinden güzel koyların birbirine sırt verdiği, çevresini küçüklü büyüklü 25 adanın sardığı, adeta bir Açık hava müzesini andıran eski tarihi sivil ve dini mimari yapıları, denizaltının zenginliği ve her mevsim dalışa elverişliliği ile bir turizm cennetidir.

Yörede turizm çeşitliliğini artırmakla beraber özellikle alternatif turizm alanlarından belirlenecek bir veya birkaçında marka olabilmek için altyapı girişimlerinin yanı sıra tanıtım-pazarlama çalışmaları yapılmaktadır. Türkiye turizmi açısından olduğu gibi ilçe turizmi açısından da deniz turizmi birinci sırada gelmektedir. Özellikle Sarımsaklı bölgesinde bu turizm çeşidi yoğun olarak yapılmaktadır. Ancak en ciddi sorun,

denizden yararlanma süresinin 2-3 ay ile sınırlı olmasıdır (Gökdeniz vd., 2010: 38). Örneğin, bunu geliştirme anlamında, altyapı çalışmalarında ve tanıtma çalışmalarında yat turizmine ağırlık verilebilir. Bu alanda hem deniz turizmi hem de spor turizmi kapsamına girebilecek sualtı ve su üstü sporların yapıldığı alternatif alanlarda kapsamlı bir çalışma yapılabilir.

Yine Türkiye'nin temel turizm sorunlarından biri; sağlık turizminin hak ettiği yeri alamamasıdır. Ayvalık'a bir saatlik mesafede yer alan Körfez Bölgesi'nde termal turizm ile ilgili çalışmalar yapılabileceği gibi; kaynaklarla ilgili gerekli incelemeler yapıldıktan sonra yatırım ve pazarlama çalışmalarına da ağırlık verilebilir. Böylece Ayvalık; oksijeni bol temiz havası ve düşük nem oranı ile sağlık turizmi alanında da bir yer edinebilecektir.

Son yıllarda klasik turizm faaliyetleri dışında oldukça popüler olan yürüyüş, kuş gözlemciliği gibi turizm faaliyetleri doğa başlığı altında toplanabilir. Yine bu alanda da ilçede etkin çalışmalar yapılmamıştır. Ayvalık adalarında tabiat parkı ile ilgili çalışmaların tamamlanması ile daha aktif çalışmalar yapılabilir (Gökdeniz vd., 2009: 221). Bölgenin flora ve fauna açısından sahip olduğu zenginlikle, bu konularla ilgilenen turistler ve bilim adamları için bir cazibe merkezi haline gelebileceği öngörülmektedir.

Diğer taraftan, spor; insanları, ulusları dostluk içinde kaynaştıran faaliyetlerin başında gelmektedir. İlçedeki uygun alanlarda sportif faaliyetlerin organize edilmesi, yöre halkının gelirine büyük katkı sağlayacaktır. Ayvalık, yapılacak araştırmalar ve altyapı çalışmaları ile çeşitli spor alanlarının merkezi haline getirilebilir.

Önem verilmesi gereken turizm konularından biri de kongre turizmidir. Ancak bunun yapılabilmesi için öncelikle farklı büyüklüklerde salonlara ihtiyaç vardır. Genellikle kongre katılımcıları iyi bir konaklama ve ulaşım hizmetini talep eden elitlerden oluşmaktadır. Ayrıca bu organizasyonu başarı ile yürütebilecek insan potansiyeli de hesaba katılmalıdır. Bunlar gerçekleştirildikten sonra gerekli tanıtım-pazarlama çalışmaları ile organizasyonlara talip olunmalıdır.

Ayvalık'ın en belirgin özelliklerinden biri ve belki de en başta geleni tarihi-kültürel zenginliğidir. Ancak bu potansiyel tam olarak değerlendirilememektedir. Ayvalık tüm değerleri ile birlikte kültür turizmi konusunda marka olmayı hak etmektedir. Bu

yöndeki çalışmalar, daha kaliteli bir turist profili sağlamakla beraber, çok sayıda insana da iş sahası açabilir.

Özellikle Akdeniz Bölgesi'nde herşey dahil konaklama sistemi ciddi sıkıntılar oluşturmaktadır. Bu bağlamda, özellikle internet yardımıyla artık alternatif konaklamada amaç, daha nitelikli turisti çekmektir. Yine önemli tatil siteleri aracılığı ile (tripadvisor, booking.com, tripbase ve travelife gibi) internet üzerinden gidilecek sokağa kadar her yerin görülebileceği (google.map gibi) portallar bulunmaktadır. Bu portallar; tatil yeri bulma, seçme ve satın alma işlemini oldukça kolaylaştırmaktadır. Diğer bir deyişle, tatil olgusu giderek bireyselleşmektedir. Dolayısıyla; Ayvalık'ta sayıları 28 bini bulan ikinci konutların, profesyonel bir aracı kurum tarafından uluslararası ev turizm pazarına çıkarılarak, kiralanması sağlanmalıdır. Bu organizasyonel yapı, Ayvalık ekonomisine de ciddi katma değer yaratmış olacaktır (Gökdeniz, 2014: 108).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ayvalık ilçesi turizm açısından önemli kaynaklara sahiptir. Ancak bu kaynakların çok iyi değerlendirilebilmesi için bazı hedeflerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu hedeflere ulaşmada en büyük görev, başta yerel yönetimler olmak üzere, yatırımcılara, sivil toplum örgütlerine ve Ayvalık halkına düşmektedir.

Amaçlanan noktaya varabilmek için gerekli konularda da profesyonel yardım alınması gerekmektedir. Projelerin yapılması kadar, uygulanması konusunda da tam bir kararlılık gösterilmelidir. Bu noktada Ayvalık ekonomisi ve sosyo-kültürel yapının geliştirilmesi ile ilgili diğer önerilerimiz şu şekildedir:

Ayvalık Ekonomisini Büyütmek İçin Yapılması Gerekenler

- Yerel Yönetimler, Odalar, Turizm Danışma Müdürlüğü ve sektör temsilcileri bir koordinasyon içinde, girişimcilerin bölgede yatırım yapmaları konusunda teşvik edici çalışmalar, tanıtımlar yapılmalı ve turizm sektörünün ilçe düzeyindeki istihdam payı yükseltilmelidir.
- Sektör temsilcileri personel seçiminde hassasiyet göstererek eğitimli personel tercih etmeli ve mevcut personelin gerekli eğitimleri almasını sağlamalıdır. Bu konuda işletme sahipleri, ilgili kurum ve kuruluşlardan yardım almalıdırlar.

- Yörede; turizm sektöründe mevsimin uzatılması ve doluluk oranının artırılması amacıyla turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi gerekmektedir.
- Valilik, Yerel Yönetimler, Odalar ve Sivil Toplum Örgütleri Ayvalık ile Midilli arasında sınır ötesi işbirliği projeleri geliştirilmeli ve yerel ekonomilere katma değer yaratıcı protokoller imzalanmalıdır.
- Ayvalık Kaymakamlığı'nın koordinasyonunda, Türközü Köyü sınırları içerisinde bulunan termal su kaynakları incelenmeli, uygun ise sondaj çalışmalarının yapılması amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı ile ilişkiye geçilerek termal tesisler ve sağlık turizmi hayata geçirilmelidir. Böylece yörede turizm çeşitliliği de sağlanmış olacaktır.
- Ayvalık İlçesinde üretilen ürünlerin markalaştırılması; bunun için Zeytinyağı, Ayvalık tostu, lor tatlısı, Ayvalık leblebisi gibi yöresel ürünlerin Türk Patent Enstitüsü'nden tescillerinin alınması gerekmektedir. Daha sonra bu ürünlerle ilgili gerekli tanıtım çalışmaları yerel yönetimler ve Odalar tarafından yerine getirilmelidir.
- Turistlerin kalış sürelerini uzatmak için turizmin çeşitlendirilerek kültür, tarih, sağlık, inanç vb. konular açısından arz edilmesi ve turistik ürün zenginleştirme çalışmalarının yapılması yöre turizmi açısından önemlidir. Etnografya, zeytin ve zeytinyağı gibi müzelerin kurulması, eski eserlerin restore edilerek amacına uygun kullanımının sağlanması, kültürel ve sanatsal etkinlikler düzenlenmesi ve bunların ulusal-uluslararası boyutta tanıtımının yapılması gerekmektedir. Bu konuda kamu kurum ve kuruluşları; yerel yönetimler, sektör temsilcileri ve sivil toplum örgütleri ile ortak çalışmalar yapılmalıdır.
- Hem yörenin tanıtılması hem de işletmelerin tesislerini tanıtmaları için dış pazarlarda fuar, sempozyum vb. gibi etkinliklere katılmak ve lobiciliğe önem verilmesi konusunda 2009'da 5355 Sayılı Mahalli İdareler Birliği yarasınca kurulan Ayvalık Turizmi Geliştirme Birliği'ne (AYTUGEB) destek vermek ve birlikte hareket etmek gerekmektedir.

Belirtilen bu hususlar dikkate alındığında; Ayvalık'a gelen turist sayısı ve kalitesi yükselecek ve ekonomik yönden turizm sektörünün Ayvalık ilçe halkına katma değeri artacaktır.

Ayvalık'ta Sosyal ve Kültürel Faaliyetlerle İlgili Yapılması Gerekenler

- Ayvalık'ın etnografik kültürünü yansıtacak bir müze oluşturulmalı ve bu müze mutlaka ilçe turistik gezi programına alınmalıdır. Bu müzede sergilenecek kültürel ve sanatsal objelerin toplanması için bir kampanya düzenlenmeli ve daha çok eserin sergilenmesi sağlanmalıdır.
- Turistlere yönelik bölgesel işbirliği çerçevesinde uluslararası ortak festivaller yapılarak hem yörenin tanıtılması hem de daha kaliteli turistlerin gelecek, kalış sürelerinin uzatılması sağlanmış olacaktır. Bu etkinlikler Ayvalık ekonomisine artı değer olarak geri dönecektir.
- Tarihi eserler açısından zengin olan Ayvalık ilçesinde planlama yapılarak bu eserleri koruyup restore etmek ve turizmin hizmetine sunmak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın bu konudaki sağladığı olanaklardan yararlanabilmek için yerel yönetim İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile ortaklaşa çalışmalıdır. Ayrıca, niversitelerin konu ile ilgili bölümlerinden destek sağlanmalıdır.
- Eski eserlere gerekli önem gösterilerek, bir katalogda toplanmalı ve tanıtım unsuru olarak gerek yurtiçi gerekse yurtdışı tanıtımlarda kullanılmalıdır.
- Kültürel açıdan değişik motiflerin turizm sektörü içerisinde olumlu olarak kullanılması gerekmektedir. Çünkü artık turistler kendi ülkelerinde olmayan kültürel unsurları görmek için seyahat etmektedirler. Kültür turizminin yöre ekonomisine katkısı bu anlamda giderek artmaktadır.
- Doğal güzellikler ve kültür için gelen turistlere tarihi ve kültürel güzelliklerin tanıtımının iyi bir şekilde yapılması için ivedilikle 'Ayvalık Turizm Eylem Planı' hazırlanmalıdır. Bu çerçevede özellikle ilçeye gelen turistlerin tercih ettiği tekne turlarında, otellerde, kafe-bar ve restoranlarda ve diğer turistik noktalarda çalışanların eğitimi gerçekleştirilmelidir.

- Neo-klasik tarzdaki dini mimari yapıların (kilise ve manastırların) restorasyonu yapılarak turizm sektörünün hizmetine sunulması için ilgili kuruluşlarla temasa geçilmesi ve finansman olanaklarının yaratılması gerekmektedir.
- Türkiye’de Safranbolu, Alaçatı, Şirince ve Beypazarı örneklerinde olduğu gibi, Ayvalık ilçesinde de bulunan eski tarihi evlerin restore edilip, pansiyon olarak turizmin hizmetine sunulması Ayvalık turizminin geleceği açısından çok önemlidir. Bu anlamda yavaş da olsa önemli mesafeler alınmıştır. Bugün Cunda Adası’nda 50’nin üzerinde irili ufaklı butik otel vardır.
- Eski evlerin yoğun olduğu tüm cadde ve sokaklarda görsel güzellikler yaratılmalı ve dış cephe bina iyileştirmeleri bir bütünlük içinde mutlaka bitirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alaeddinoğlu, F. (2006). Van İli’nin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altıntaş, V. (2010). Turizm Gelişiminin Yerel Halkın Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri: Alanya Bölge Modeli, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Ayvalık Turizm Master Planı Taslağı (2006). Ayvalık, Balıkesir.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2012). *Turizm ve Rekabet*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Coşkun, N. (2010). Türkiye’de Turizm Politikaları ve Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri, *Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Erdem, B. ve Gezen, T. (2014). Turizm İşletmelerine Yönelik İş İlanlarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, 10 (21): 19 – 42.
- Erdoğan, H. (1995). *Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Çevresel Yönleriyle Uluslararası Turizm*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınevi.
- Gökdeniz, A. (2008). *Değişen Tüketici Tercihleri ve Ayvalık Turizm Destinasyonunun Yapması Gereken Öncelikler*, I. Turizm İstihdam Fuarı, Ayvalık.
- Gökdeniz, A. (2014). *Ev Turizmi (Ayvalık ve Danimarka Novasol Örnekleri)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Gökdeniz, A. Dinç, Y. ve Taşkıran, H. (2010). *Türkiye’de İkinci Konut Kavramı ve Ayvalık’ta İkinci Konutlar Üzerinde Yapılan Araştırma Işığında Bir Pazarlama Model Önerisi*, 11. Ulusal Turizm Kongresi, Aralık, Kuşadası, Aydın, ss. 847 – 872.

- Gökdeniz, A., Dinç, Y., Aşık, N. A. ve Münger, L. (2009). *Ayvalık'ta Su Altı Turizm Araştırması*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Gökdeniz, A., Dinç, Y., Aşık,, N. A., Münger, L. ve Taşkı, H. (2010). *Türkiye'de İç Turizmin Geliştirilmesi ve İkinci Konutların Turizme Kazandırılması*, (Editör; Ayhan Gökdeniz), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Gökdeniz, A., Dinç, Y., Aşık,, N. A., Münger, L. ve Taşkı, H. (2009). Türkiye'de İç Turizm Kavramı ve İç Turizmde Önemli Bir Destinasyon Olan Ayvalık'ta Müşteri Arz ve Talebine Yönelik Ampirik Bir Araştırma Işığında Geliştirme Stratejileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22): 216 – 231.
- Göymen, K. (2000). Tourism and Governance in Turkey. *Annals of Tourism Research*, 27 (4): 1025 – 1048.
- Kandır, S. Y., Karadeniz, E., Özmen, M. ve Önal, Y. B. (2008). Türk Turizm Sektöründe Büyüme Göstergelerinin Turizm İşletmelerinin Finansal Performansına Etkisinin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (1): 211 – 237.
- Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2000). *Genel Turizm İlkeler – Kavramlar*. Geliştirilmiş 4. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Olalı, H. (1982). *Turizm Politikası ve Planlaması*. İzmir: Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları No: 6.
- Olalı, H. ve Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*. İzmir: Ofis Matbaası.
- Özdemir, G. (2006). Resort Planlaması: Turizm Planlaması İçindeki Yeri ve Önemi. *Journal ve Yaşar University*, 1 (3): 239 – 253.
- Soyak, M. (2013). Uluslararası Turizmde Son Eğilimler ve Türkiye'de Turizm Politikalarının Evrimi. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Haziran, (4): 1 – 18.
- Soykan, F. (2000). Turizm Coğrafyası ve Turizm Planlaması. *Ege Coğrafya Dergisi*, (11): 39 – 55.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007 – 2013, Ankara, <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf>
- Toskay, T. (1983). *Turizm: Turizm Olayına Genel Yaklaşım*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tosun, C. (1998). Roots of Unsustainable Tourism Development at the Local Level: The Case of Urgup in Turkey. *Tourism Management*, 19 (6): 595 – 610.
- Tosun, C. ve Timothy, D.J. (2001). Shortcomings in Planning Approaches to Tourism Development in Developing Countries: The Case of Turkey. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13 (7): 352 – 359.
- Tosun, C., Fletcher, J. ve Fyall, A. (2006). Turkey: EU Membership Implications for Sustainable Tourism Development. *Tourism in the new Europe: the challenges and opportunities of EU enlargement* (eds D. Hall, M. Smith and B. Marciszewska). CAB International, ss. 270 – 287.

Tosun, C., Timothy, D.J. ve Öztürk, Y. (2003). Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey. *Journal of Sustainable Tourism*, 11 (2-3): 133 – 161.

Türkiye İstatistik Kurumu (2013). Seçilmiş Göstergelerle Balıkesir 2013, <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/BALIKESIR.pdf> [Erişim Tarihi: 04.02.2015]

İnternet Kaynakları

- (1) UNWTO World Tourism Barometer (2014). Volume: 12, January, http://dtxqt4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_barom14_01_jan_excerpt.pdf [Erişim Tarihi: 12.05.2014]
- (2) UNWTO Tourism Highlights (2013). http://dtxqt4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights13_en_hr.pdf [Erişim Tarihi: 12.05.2014]
- (3) <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> [Erişim Tarihi: 12.05.2014]
- (4) Kotil, E., Konur, F. ve Özgür, H. (2007). Körfez Depreminin Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Deprem Sempozyumu*, 22 – 26 Ekim 2007, Kocaeli, ss. 737 – 744, http://kocaeli2007.kocaeli.edu.tr/kocaeli2007/TAM_METIN_NUMARALI-SIRALI-PDF/737-744.pdf [Erişim Tarihi: 12.05.2014]
- (5) Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe Komisyonu Raporu (2013). Sıra Sayısı: 476, Haziran, www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss476.pdf [Erişim Tarihi: 06.05.2014]
- (6) www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130706M1-1-1.doc [Erişim Tarihi: 06.05.2014]
- (7) <http://www.tursab.org.tr/tr/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icindeki-payi-1963-79.html> [Erişim Tarihi: 15.05.2014]
- (8) http://www.tursab.org.tr/dosya/80/tablo-9-turizm-gelirlerinin-ihracat-ve-giderlerin-ithalat-icindeki-payi-1969-2012_80_5822404.xls [Erişim Tarihi: 28.05.2014]
- (9) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> [Erişim Tarihi: 28.05.2014]
- (10) Bilgen, P. (2009). Türk Turizm Sektörü, [www.turizmdebusabah.com/images/0142009 Turk Turizm Sektoru.doc](http://www.turizmdebusabah.com/images/0142009_Turk_Turizm_Sektoru.doc) [Erişim Tarihi: 28.05.2014]
- (11) <http://www.tursab.org.tr/tr/istatistikler/turistik-tesis-ve-isletmeler/turkiyenin-yatak-kapasitesi-1966-77.html> [Erişim Tarihi: 24.05.2014]
- (12) Türkiye Otelciler Federasyonu (TÜROFED) Turizm Raporu (2013), Akdeniz Otelciler Birliği (AKTOB) Araştırma Birimi, Antalya, http://www.turofed.org.tr/PDF/DergiTr/Turizm_Raporu-TUR%C4%B0ZM%20RAPORU%20C5%9EUBAT%202014.pdf [Erişim Tarihi: 01.06.2014]
- (13) <http://www.tourismtoday.net/haber/yusuf-hacisuleyman-turk-konaklama-sektoru-yol-ayriminda-14062.html> [Erişim Tarihi: 01.06.2014]

- (14) Türkiye Otelciler Federasyonu (TÜROFED) Turizm Raporu (2010), Sayı: 2, Ekim, http://www.turofed.org.tr/PDF/DergiTr/Turizm_Raporu-2-TURIZM_RAPORU.pdf [Erişim Tarihi: 01.06.2014]
- (15) http://www.tursab.org.tr/tr/istatistikler/turistik-tesis-ve-isletmeler/seyahat-acentalari_915.html [Erişim Tarihi: 24.05.2014]
- (16) <http://www.egev.org/ilraporlari/balikesir.pdf> [Erişim Tarihi:25.05.2014]
- (17) http://www.kirklareli.gov.tr/90planlama/90diger/dokuman/dpt_ilcelerin_sosyo_ekonomik_gelismisliksiralamasi_2004.pdf [Erişim Tarihi: 20.05.2014]
- (18) http://ekutup.dpt.gov.tr/_bolgesel/gosterge/2004/ilce.pdf [Erişim Tarihi: 22.05.2014]
- (19) <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9857/isletme-belgeli-tesisler.html> [Erişim Tarihi: 24.05.2014]
- (20) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072 [Erişim Tarihi: 25.05.2014]
- (21) <http://www.tanitma.gov.tr/TR,22567/ayvalik.html> [Erişim Tarihi: 23.05.2014]
- (22) <http://www.balikesirkulturturizm.gov.tr/TR,65861/ayvalik.html> [Erişim Tarihi: 24.05.2014]

Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of Marmara Social Research

Sayı 7, Haziran 2015

IMF ve AB Kafesinde Bir Kaplan: İrlanda Cumhuriyeti*

Prof. Dr. Alkan Soyak¹

Özet

Özellikle ÷lkeye çektiği doğrudan yabancı yatırımlar ve yüksek teknolojiye dayalı ihracat performansının etkisiyle 1990'lı yılların başından 2007 yılına kadar olağanüstü bir büyüme yaşayan İrlanda ekonomisi, 2008 sonrasında yaşanan finansal krizle ciddi bir gerileme sürecine girmiş; IMF ve AB gibi kuruluşlardan yardım talep etmek durumunda kalmıştır. Bu çalışmada İrlanda ekonomisini finansal krize iten dinamikler ele alınacak, buradan hareketle Türkiye'ye yönelik kısa bazı çıkarımlarda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Açık Ekonomilerin İktisadi Büyümesi, Finansal Krizler, Ulusal Bütçe, Bütçe Açıkları ve Borç, İrlanda

JEL Kodları: F43, G01, H6

“An Tíogar Ceilteach” in the cage of the IMF and EU: Republic of Ireland

Abstract

In Irish economy which superiorly grows with the help of getting foreign direct investments and high technology based export performance between 1990 and 2007, there was an economic downturn because of financial crisis since 2008. After that They had to get help from the institutions such as IMF and EU. In this article, the dynamics push Irish economy to financial crisis will be explained and based on this, some implications for Turkey will be created.

Keywords: Economic Growth of Open Economies, Financial Crises, National Budget, Deficit and Debt, Ireland

Jel Codes: F43, G01, H6

*Bu makale, yazarın Ulus Gazetesi'nde 20 ve 27 Aralık 2010 tarihlerinde yayınlanan “*Celtic Kaplanı'ndan 'Süt Dökmüş Kedi'ye: İrlanda Krizi'nin Kökenleri ve Sonuçları*” başlıklı yazısının güncellenip, genişleterek yeniden kaleme alınmış halidir.

¹Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, asoyak@marmara.edu.tr

Giriş

İrlanda'da son yirmi yıldır sergilenen büyüme performansının temelleri, ihracatçı sanayilerde yüksek teknolojiye dayalı yetenekler geliştirilmesi ve yabancı sermayenin bu alanlara çekilmesiyle ilişkilidir. Özellikle 1990'ların ortasından 2007 yılına kadar yaşanan müthiş büyüme performansı, ekonomi literatüründe ve uluslararası alanda ülkenin “*Celtic Kaplanı*” olarak anılmasına yol açmıştır. İlk defa 1994 yılında Kevin Gardiner tarafından Morgan Stanley için hazırlanan bir raporda kullanılmış olan bu terimde, özellikle 1980-1990'lı yıllarda hızlı büyüme sergileyen Güney Kore, Hong Kong, Singapur ve Tayvan'dan oluşan “*Doğu Asya Kaplanlarından*” esinlenilmiş olduğu söylenebilir. Terim daha sonraları resmi terminolojiye de geçmiş ve “*An Tíogar Ceilteach*” olarak 2005 yılından bu yana hükümet ve idari bağlamda da kullanılmaya başlanmıştır (http://en.wikipedia.org/wiki/Celtic_Tiger).

Buna karşın son finansal krizle birlikte İrlanda, mensubu olduğu AB'den destek almak ve IMF'yle kemer sıkma politikalarına kapı açacak bir kredi anlaşmasını imzalamak zorunda kalan “*süt dökmüş bir kediye*” dönmüştür. İrlanda'da 2008 yılında başlayan finansal krizi, 2007-2008 yılları arasında ABD'de patlak veren finansal krizden ayrı düşünmek tabii ki mümkün değildir. İtalya'daki bir grup iktisatçıdan oluşan “*Invisible Economist*” isimli internet tartışma platformu, İrlanda krizinin köklerinin özellikle iki unsurda aranması gerektiğine dikkat çekmektedir: Bunlardan birincisi ülkenin 1990'ların ortasından 2007'e kadar süren çok güçlü ve hızlı bir ekonomik (ve özellikle de finansal) gelişme performansı sergilemesi. İkincisi ise 2007-2008 döneminde büyük ölçüde İrlanda bankacılık sisteminin sorumluluğunda gerçekleşen ve “*İrlanda Gayrimenkul Balonu*” olarak adlandırılan spekülasyon emlak balonunun patlaması. Bu ikinci unsurun biçimlenmesinde ekonomik gelişmeyle birlikte özellikle de dış talep itişli yatırım talebi artışı, iç talep artışı, nüfus artışı ve hane halkı refah artışıyla birlikte kredi hacmi ve konut yatırımlarındaki genişleme etkili olmuştur (Invisible Economist, 2010).

Bu bağlamda çalışmada İrlanda'da yaşanan finansal krizin ve bunun sonucunda ülkeyi AB ve IMF kapısına iten yaklaşık 50 milyar Euro'luk kaynak ihtiyacının nedenleri sorgulanacaktır. Bu amaçla birinci bölümde ülke ekonomisinin tarihsel gelişimine kısaca bakılacak, ikinci bölümde ise özellikle “*Celtic Kaplanı*” olarak anılan dönemin bir analizi yapılacaktır. Bu dönemde gerçekleşen sosyoekonomik gelişmelerin aslında krizi nasıl hazırladığına ilişkin tespitlerde bulunulduktan sonra İrlanda'da kriz ekonomisinin belli başlı özelliklerinden söz

edilecektir. Üçüncü ve son bölümde ise AB, Avrupa Merkez Bankası ve IMF'den oluşan troykanın güdümünde kriz sonrasında yaşanan toparlanma sürecinin sosyoekonomik yansımaları üzerinde durulacaktır. Bu bölümde aynı zamanda Türkiye'ye yönelik kısa çıkarımlarda da bulunulacaktır. Makalede bir grup İtalyan iktisatçının oluşturduğu “*Invisible Economist*” isimli internet tartışma platformunun görüşlerinin yanı sıra, konuyla ilgili alternatif yaklaşımlar sunan çeşitli kaynaklardan da yararlanılacaktır.

1) İrlanda Ekonomisinin Tarihsel Gelişme Dinamikleri

Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın İrlanda'nın ekonomik kalkınması üzerine yapmış olduğu bir ülke araştırması, İrlanda'nın ekonomik gelişmesinin tarihsel serüveni hakkında bize ışık tutmaktadır (DTM, 2004: 108-143).

Ülke, yüzölçümü açısından Britanya'nın ikinci büyük adasıdır. 1921 yılında İngiltere ile yapılan bir anlaşma neticesinde 32 eyaletin 26'sı bağımsızlığını kazanmış ve geri kalan altı eyalet Kuzey İrlanda'yı oluşturmuştur. 20. yüzyılın ilk yarısına kadar İngiltere'ye karşı sürdürülen bağımsızlık hareketleri neticesinde ortaya çıkan kıtlık ve ekonomik sorunlar nedeniyle birçok İrlandalı ABD'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Ülke 1922 yılında bağımsız bir devlet statüsünü kazandığında nüfusundaki azalma göç nedeniyle devam etmiştir.

Ülkede siyasi bağımsızlık kazanıldıktan sonra ekonomik açıdan da kendine yeterli olunabilmesi için içe dönük ve korumacı politikalar uygulanmaya başlanmış; yüksek gümrük tarifeleri altında devlet eliyle bazı kuruluşların tesis edilmesi söz konusu olmuştur. Bazı olumsuzluklarına rağmen bu politikalar 1950'lere kadar sürdürülmüş, 1950'lerin sonundan itibaren ise planlı ekonomiye geçilerek, ihracata dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Geçmişte yabancı sermayeye yönelik olumsuz bakış, ortak pazarın kurulması ile birlikte sorgulanmaya başlamış, özellikle de ihracatçı sanayilere yönelik yabancı yatırıma olumlu yaklaşmıştır. Bu yıllarda yatırımcıların ihracat gelirlerine yönelik vergi muafiyeti gibi teşviklerin yanı sıra ihracatçı sanayilerin düşük maliyetli girdi teminine yönelik gümrük tarife engelleri azaltılmıştır.

1973 yılında ise İngiltere'yle birlikte İrlanda'nın da AB'ye girmesiyle, aşırı milliyetçi özerklik politikaları da terk edilerek, yüksek teknolojili ve yüksek gelirli sanayilere odaklanan daha pragmatik bir iş modelinin benimsenmesi söz konusu olmuştur. Bilgisayar, ilaç, tıbbi

teknolojiler, uluslararası iş hizmetleri gibi ileri teknoloji ve yüksek gelirli sanayilerde istihdam edilecek nesillerin yetiştirilmesi amacıyla güçlü bir üniversite sisteminin gelişimi amaçlanmıştır. 1970’li yıllarda bu politikalar uygulandıktan sonra 1980’lerin başında ülke ekonomisi iç ve dış etkenlerden kaynaklanan bir depresyon ve durgunluk dönemine girmiştir. Enflasyon ve genç işsizlik oranlarında önemli artışlar yaşanan bu dönemde özellikle yeni yatırımlara yönelik iklimin bozulması neticesinde hükümet müdahaleleri daha çok mali yükümlülüklerini yerine getirme noktasında belirginleşmiştir. Bu nedenle toplam talebi ve istihdamı uyarıcı politikalarda eksiklikler yaşanmıştır (DTM, 2004: 108-112).

Özetlemek gerekirse İrlanda,savaş sonrası dönemde Avrupalı komşularıyla mukayese edildiğinde büyük ölçüde düşük bir gelişme performansına sahip olmuştur. Ancak bu durum, özellikle demografik yapısından kaynaklanan avantajlar, iyi eğitilmiş işgücü, yüksek verimlilik ve iş dünyası dostu çevresel yapı gibi bir dizi faktörle birlikte AB pazarlarına girmek için ülkeye gelen Amerikan doğrudan yatırımı gibi etmenlerle birleşerek,1990’ların ortalarından itibaren değişmeye başlamıştır (European Commission, 22.2.2012).

2) Celtic Kaplanı Dönemi ve Kriz Yılları

Celtic Kaplanı döneminin başlangıç yılları olan 1990’lı yıllarda gerçekteşen mucizevî büyüme performansına iki temel katkı söz konusudur: Bunlardan birincisi, kamunun çeşitli program ve kurumlarına yönelik harcamalarında çok ciddi bir kesintiye gidilmesidir. İkinci olarak da gelir vergisinin düşürülmesiyle kişilerin maaşlarında ciddi artışlar sağlanmıştır. “*Ulusal Kurtarma Programı*” yılları olarak kabul edilen bu dönemde hükümeti, çalışanları, sendikaları ve çiftçileri içeren bir ulusal plan hayata geçirilmiştir. Diğer taraftan uzun yıllar boyunca beşeri sermayeye istikrarlı bir şekilde yatırım yapılarak çok iyi İngilizce konuşabilen bir işgücü yaratılmıştır. Beşeri sermayenin gelişimine yönelik bu uygulamalar, yabancı sermayeyi çekmeye yönelik vergi avantajları ve ileri teknoloji alanlarında işbirliğine yönelik desteklerle bütünleştirilmiştir. Böylelikle düşük vergi oranlarıyla ciddi anlamda bir gelir etkisi yaratılmıştır. Düşük vergi oranları ve zayıf mali baskıyla birlikte idari bir takım yasaların yabancı sermayeyi teşvik etmesiyle İrlanda, çokuluslu şirketlerin Avrupa ve diğer piyasalara ihracat hizmeti verdiği bir üs haline gelmiştir (Invisible Economist, 2010 ve Whelan, 2013, ss.2-3)

1995 yılından 2002 yılına kadar geçen dönemde ülkede verimlilik artışları çok yüksek düzeyde gerçekleşirken, İrlanda devleti mali açıdan güçlü bir pozisyon sergilemiş ve işsizlik oranı %4’ler düzeyine gerilemiştir. Ancak 2002 yılından itibaren bu genişleme döneminin doğasında değişiklikler olmaya başlamıştır. İşgücü verimliliği artık ykselmezken, enflasyon oranı artmaya başlamış ve GSYİH’deki artışlar büyük lde konut piyasasındaki büyümeyle ilişkilenmeye başlamıştır. cretlerde ortaya çıkan artışlar ekonominin genelinde rekabet gücünü zayıflatmaya başlamıştır. 2006 yılına geldiğimizde kamu bütçesi hala güçlü gibi görünse de bunun altında yatan konut piyasasından sağlanan vergilerin etkisidir. Özellikle bu sektörden alınan KDV’nin yanı sıra, sektörde çalışan işçilerden elde edilen gelir vergileri, damga vergisi ve nihayet kurumlar vergisi gibi vergilerin büyük lde konut sektörünün büyümesiyle bağlantılı artması ve vergi tabanının dar olması, bütçenin nitelik sorunlarına işaret etmiştir. Bu riske rağmen, İrlanda devleti yüksek bütçeli sermaye projelerine fon ayırmaya ve bazı cari harcama kategorilerinde kamu harcamalarını hızla yükseltmeye devam etmiştir (European Commission, 22.2.2012). İrlanda’da kriz, yurtiçi spekulatif balonun patlamasıyla 2007 yılında emlak sektöründe başlamıştır. Anlaşılacağı üzere krizin kökenlerini Celtic Kaplanı olarak anılan refah artışı döneminde aramak gerekir. Dolayısıyla bu döneme özgü olan “*tam istihdam, kişi başına gelirmede aşırı artış, hükümetin mali politikaları, banka ve yatırımcıların özellikle de emlak sektöründeki tavırları*” dikkatli bir Şekilde irdelenmelidir (Invisible Economist, 2010 ve Whelan, 2013, ss.2-3)

1980’lerin sonuna gelindiğinde İrlanda nüfusunun yalnızca %31’i bir iş sahibi iken, uygulanan doğru iktisat politikaları, makroekonomik istikrar ve büyüme ile birlikte İrlanda ekonomisi tam istihdama ulaşan bir “*iş yaratma makinesine*” dnşmştir. 1980’lerde 1,1 milyon olan çalışan sayısı 2007 yılında %91 artışla 2,1 milyon kişiye yükselmiştir. Bu artışının çok önemli bir bölümü, geçmişte başka yerlere göç etmiş gençlerin istihdama kitlesel olarak katılmasıyla mümkün olmuştur. Ancak 2000’li yıllara daha geçilmeden evvel Celtic Kaplanının zayıflamağa başladığı söylentileri yayılmaya başlamıştır. 2000’li yıllarda ülkede yüksek kişi başına milli gelir rakamlarına ulaşılmasına rağmen, ülkenin bazı altyapısal özellikleri geçmişteki fakir günlerin aynası niteliğini taşıymaktaydı. Bunlar içinde “*zayıf karayolu altyapısı*” ve “*kamu taşımacılık hizmetleri*” gibi alanlarda uluslararası standartların altında kalınması söz konusu iken, özellikle bir alan vardı ki tüm alanların içinde en az gelişmiş olanıydı: “*Emlak Sektörü*”. Hızla zenginleşerek artan nüfusun konutla ilgili gereksinimlerinde de önemli artışlar söz konusu olmuştur. Özellikle 1990’lar boyunca

zenginleşen genç nüfus daha büyük konutlara ihtiyaç duymaya başlamıştır. Refah artışıyla birlikte konut talebindeki artış, zayıf ve dar bir emlak piyasasıyla karşılaşınca ülkede emlak sektöründe bir patlama yaşanmıştır. Birkaç yıl içinde adada yeni mahalleler, yeni şehirler inşa edilmiştir. Ülkede 1991 yılında 1,2 milyon konut varken, 2000 yılında bu rakam 1,4 milyona, 2008 yılında ise zirveye ulaşarak 1,9 milyona ulaşmıştır. Böylelikle son on yedi yılda ülkedeki konut sayısı neredeyse ikiye katlanmıştır. Doğal olarak bu yıllarda inşaat sektörü ekonominin en önemli sektörü olurken, emlak fiyatları da aynı yıllarda oransal olarak yükselerek ikiye katlanmıştır. Tam istihdam koşullarında büyüyen böylesi bir ekonomide özellikle konut-inşaat sektöründeki işçi gereksinimi, Polonya gibi AB'nin yeni Doğu ülkelerinden gelen işçilerle sağlanmıştır. Bu insanlar İrlanda'daki göçmenlerin ilk çekirdeğini oluşturmuşlardır. Bankacılık sektöründe sağlanan kolay krediler ve yüksek getiri neticesinde 2000'li yıllarda emlak sektöründe vahşi ve aşırı bir arz büyümesi yaşanmaya başlamıştır. Böylelikle konut talebindeki inanılmaz artışın neden olduğu etki hafifletilerek, fiyat artışları en düşük düzeyde tutulmaya çalışılmıştır. İkinci aşamada talebin aşırı artmasından kaynaklanan piyasa dengesizliği artık arz artışlarıyla karşılanarak sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Bu gelişmeler sonucunda ekonomi büyük ölçüde emlak sektörüne bağımlı hale gelmiş ve konut fiyatları şişmeye başlamıştır. Fiyatların herhangi bir gerçek makroekonomik değişkenle bağlantısı kalmayıp, tamamen spekülatif bir balon tarafından yukarıya doğru itilmesi söz konusu olmuştur. 2006-2007 döneminde konut fiyatlarındaki aşırı değerlenme %30'lara kadar çıkmıştır (Invisible Economist, 2010 ve Whelan, 2013, ss.3-7).

Invisible Economist tartışma platformunda dikkat çekilen bu hususlar ışığında, spekülatif balonun patlamasına neden olan sebeplere yönelik şu tespitleri yapmak mümkündür: Konut fiyatlarında yaşanan aşırı değerlenme, özellikle 2000 sonrasında konut talebinin düşmesiyle paralellik gösteren demografik büyümenin yavaşça azalması ve nihayet İrlanda ekonomisinin büyüme dinamiklerine yönelik fazlasıyla iyimser bir bakışın yerleşmiş olması. Tüm bu unsurlara bankacılık sektöründeki spekülasyonlarla, politikacıların gecikme ve hatalarını eklediğimizde, ekonomide balon patlamıştır. Konut fiyatlarının çökmesinden sonra, 2008 küresel mali krizinin başlamasıyla, kriz bankacılık ve finans kesimini de etkilemiştir. Burada bir unsuru daha vurgulamak gerekir. Başka ülkelerde çok yaygın olmayan ancak İrlanda'da çok sayıda uluslararası finansal hizmet şirketinin bulunmasından kaynaklanan “*İpoteğe Dayalı Menkul Kıymetler*” gibi çok yüksek riskli finansal araçların varlığı da krizde çok önemli rol oynamıştır. İrlanda bankalarının krizi, büyük ölçüde bu kurumlarla olan kredi ilişkilerinde “*içsel düzenleme ve denetlenme*” eksiklikleriyle ilintilidir. Bu eksikliğin

temelinde ise Basel I ve Basel II’de yer alan protokollerin direktiflerine çok fazla uyulmamış olması gerçeği yatmaktadır. Refah döneminde bankaların gerçek teminatlara bakmadan düşük faiz oranlarıyla borç vermeleri neticesinde borçlu ve mortgageli İrlandalı sayısı hızla artmış ancak konut fiyatlarının çökmesi ve krizle birlikte binlerce borçlu iflasa sürüklenmiş ve bankalar krize girmiştir. Dublin hükümeti krizin önüne geçebilmek için bankacılık sistemine müdahale etmiş ve iki yıllığına potansiyel 440 milyar Euro’luk bir mevduata garanti verilmiştir. Tüm bunlara rağmen İrlanda’da krizin sonuçları gerçekten şiddetli olmuştur: -%7,5 oranında resesyona, 2010 Mart ayı itibariyle %12,5 oranında işsizlik, 2009 yılında %6,5 deflasyon, borç/GSYİH oranı hala %63,7 olmasına rağmen 33,6 milyar Euro’dan 40,5 milyar Euro’ya yükselen kamu açığı (Invisible Economist, 2010).

3) Krizin Sonuçları: IMF ve AB Kafesindeki Kaplan

Bu noktada şunun da altını çizmek gerekir: Eğer İrlanda’da binlerce İrlandalı kriz nedeniyle yurtdışına çıkmamış olsaydı işsizlik oranı çok daha yüksek olacaktı. Ülkede bankaların çöküşüyle birlikte bu durum vergi mükelleflerine 64 milyar Euro’ya mal olmuştur. Ülke sosyoekonomik açıdan karşı karşıya kaldığı bu ortamdan kurtulabilme adına AB’nin kurtarma şemsiyesine sığınmış ve 2010 yılı Aralık ayında istikrar fonundan resmen yardım istenmiştir. AB, Avrupa Merkez Bankası ve IMF’den oluşan bir troyka, İrlanda devletinin üç yıllık kredi ihtiyacını karşılayarak, ülkenin kemer sıkma politikalarını uygulamasında ısrarcı olmuştur (DeutscheWelle, 18.10.2013).

İrlanda’ya yönelik olarak *IMF-AB Ekonomik Uyum Programı* üç ana unsuru içermektedir: İlk olarak, özellikle bankacılık sektörüne yönelik bir mali sektör stratejisi. İkinci olarak, ülkenin kamu maliyesinde orta vadede sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik mali konsolidasyon. Üçüncü olarak da rekabet gücünü yeniden kazandıracak ve ekonominin büyüme potansiyelini güçlendirecek iddialı yapısal reformlar (European Commission, 2015).

Böylelikle Hükümet IMF’yle sağlanan bir anlaşma doğrultusunda İrlanda sosyal sisteminden yararlanacak vatandaşları kesinlikle olumsuz etkileyecek olan bir karar alarak, 2014 yılına kadar kamu harcamalarında %15-20 oranında bir azaltma taahhüdünde bulunmuştur. Bunun anlamı İrlanda’nın 2011 yılından itibaren 4 yıllık bir kemer sıkma programını ve acı reçeteyi devreye sokmasıdır. Bu bağlamda 2010 Kasım Ayı sonu itibariyle Avrupa Birliği ve IMF’den 85 milyar Euro’luk yardım almayı kabul eden İrlanda Hükümeti, dört yıl boyunca bütçede 15 milyar Euro tasarruf yapmayı taahhüt etmiş; alınacak tedbirler asgari ücret ve emekli

maaşlarında kesintiden, üniversite harçlarının yükseltilmesine kadar pek çok alana yönelik kurgulanmıştır. CNN-Türk'ün 29 Kasım 2010 tarihli haberine göre Hükümetin IMF'yle anlaşması neticesinde Başkent Dublin'de eylemler düzenlenerek, kriz sonrası IMF'den alınan yardım nedeniyle kemer sıkma politikalarını açıklayan hükümet protesto edilmiştir. İrlanda Sendikalar Konfederasyonunun "*Daha iyi, daha adil bir yol var*" sloganıyla düzenlediği yürüyüşte göstericiler, "*IMF dışarı*", "*Hükümetin işi bitti*", "*Bankaların borcu bizim değil*", "*Hükümetteki, özel sektördeki yolsuzlukların cezasını biz niye çekelim?*", "*IMF'ye burada yer yok. Onlar zaten bu krizi çıkardılar. Biz onların umurunda değiliz*", "*Biz son iki yıl boyunca hiç bir yanlış yapmadık. Hükümetimiz yaptı ve şimdi bizi sattılar. Yaptıklarının bedelini halka ödetiyorlar.*" şeklinde pankartlar taşımıştır (CNNTURK, 2010).

İrlanda 2008 yılından bu yana kontrol dışı kalmış bir devlet bütçesini tamir edebilme adına kemer sıkmaya devam etmektedir. Aynı 2014 yılında olduğu gibi 2015 bütçesinin de tasarruf önlemleriyle dolu olması artık İrlandalılar için hiç de sürpriz olarak karşılanmamaktadır. Yeni bütçede de eşi görülmemiş tasarruf önlemlerine yer verilirken; İrlandalılar yeni sosyal kesintiler ve emlak vergisi ödemekle kalmamakta, gelir vergisi artırılarak, devlet memurlarına ek emeklilik primi ödenmesi zorunluluğu getirilmektedir. İşin ilginç, İrlandalılar bugüne değin inanılmaz bir sabırla kemer sıkarken, krizin asıl nedeni olan sorumsuz bankacıların hiçbirinden hesap sorulmamış olması, halkın öfkesini daha da arttırmaktadır (DeutscheWelle, 18.10.2013).

2013 yılında altı aylığına AB Dönem Başkanlığını da almış olan İrlanda hafif bir toparlanma sürecine girdiyse de krizin bedelini en yüksekinden ödemeye devam etmektedir. Dublin Trinity Üniversitesi İktisat Fakültesi Dekanı olan Profesör Dr. Philip Lane, sürdürülen reformların meyve vermeye başladığını belirterek şu çok kritik tespiti yapmaktadır:

“Kriz öncesinin GSYİH düzeyine yeniden ulaşmak için sanırım beş yıla daha ihtiyacımız var. 2009 yılında resesyon çok derindi. Eski seviyeden henüz çok uzağız. Birkaç yıl ekonomik büyüme kaydedilmesi gerekir. Aşağı yukarı 2017'ye kadar. Yani kaybedilmiş bir on yıldan söz edebiliriz” (Deutsche Welle, 1.1.2013).

İrlanda'ya yaklaşık bir on yıl kaybettiren ve bedelini sorumsuz bankacılardan ziyade ülkenin emekçi-çalışan kesimlerinin ödemek durumunda kaldığı bu krizinden Türkiye adına çıkarılacak en önemli ders şudur:

Aşırı riskli finansal araçlar kullanabilen “denetimsiz, gevşek ve yabancuların kontrolü altındaki bir finans ve bankacılık sisteminin” “emlak sektöründeki kontrolsüz büyümeyle” birleşmesi halinde bir ülkede ciddi krizlere yol açılabileceği, bu durumun bedelinin de IMF anlaşmaları üzerinden yine o ülkenin vatandaşlarına ödetileceği gerçeğidir. Her ne kadar BDDK ile birlikte Türk bankacılık sisteminde ciddi bir düzenleme ve denetleme mekanizması oturtulmuşsa da, “bankacılık sisteminde yaşanan hızlı yabancılaşma” ve bu sektördeki kredi genişlemesine dayalı olarak gerçekleşen “emlak sektöründeki kontrolsüz ve aşırı büyüme”, küresel ekonomide yaşanacak olası sıkıntılarla birleştiğinde, Türkiye için de kriz çanlarının çalabileceği anlamına gelmektedir. Amerikan Merkez Bankası FED’in 2015 yılı ortasında faiz oranlarını artırma sinyalleri vermiş olması bile, gelişmekte olan piyasalarda ve özellikle de cari açık konusunda kritik eşikte olan Türkiye ekonomisinin dış finansman dengelerinde ciddi etkiler yaratacak niteliktedir. Küresel ekonomide yaşanacak gelişmeleri yönetebilme etkinliği açısından Türkiye’de ekonomi bürokrasisi ve hükümet arasında yaşanan çatışmalar; İrlanda deneyiminden Türkiye’nin yeterince dersler çıkarmadığına ilişkin ilk işaretler olarak yorumlanabilir

Kaynaklar:

CNNTURK, “İrlanda’da IMF Yardımı Alan Hükümete Tepki”, <http://www.cnnturk.com>, 29.11.2010

DeutscheWelle, “İrlanda'nın Ekonomik Dirilişi”, <http://www.dw.de/irlandanın-ekonomik-dirilişi/a-16490561>, 1.1.2013

DeutscheWelle, “İrlanda Şemsiyeyi Kapatmak İstiyor”, <http://www.dw.de/irlanda-şemsiyeyi-kapatmak-istiyor/a-17167976>, 18.10.2013

DTM, Konjonktür İzleme ve Analiz Dairesi Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, “İrlanda'nın Ekonomik Kalkınması”, *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı.31, 2004, ss.108-143

European Commission, “Ireland's economic crisis: how did it happen and what is being done about it?”, http://ec.europa.eu/ireland/key-eu-policy-areas/economy/irelands-economic-crisis/index_en.htm, 22.2.2012

Invisible Economist, “The Irish Crisis: Origins and Developments”, <http://www.peeplo.it/the-irish-crisis-origins-and-developments/?f=spl>, 25.3.2010

http://en.wikipedia.org/wiki/Celtic_Tiger, 27.01.2015

Whelan, Karl, “Ireland’s Economic Crisis The Good, the Bad and the Ugly”, *UCD Centre for Economic Research Working Paper Series*, WP13/06, June 18, 2013

Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of Marmara Social Research

Sayı 7, Haziran 2015

TÜRKİYE’DE SANAYİ POLİTİKASI VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Münevver Soyak¹

Özet

Gelişmekte olan ülkelerde, uygulanacak sanayi ve yatırım politikalarıyla birlikte gelen yabancı yatırımların, bu ülkelerin sanayileşme süreçlerine olumlu etkilerde bulunacağına dair bir inanç vardır. Bu çalışmada 2000’li yılların başından günümüze kadar Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımların miktarı ve sektörel tercihlerinin; ülkenin sanayi politikasıyla ne kadar uyum içinde olduğu ve gerçekleşmesi istenen sınai derinleşmeye bu yatırımların bir katkısının olup olmadığı soruları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Politikası, Sanayileşme, İmalat Sanayi, Hizmet Sektörleri, Doğrudan Yabancı Yatırım

JEL Kodları: O140, F210

AN ASSESSMENT ON THE RELATIONSHIP BETWEEN INDUSTRIAL POLICY AND FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN TURKEY

Abstract

There’s a belief, if developing countries implement industrial and investment policies, they get attention of foreign investments and this leads to positive impact for their industrialisation process. In this article, you’ll read assessments about whether amount and their sectoral preferences of foreign direct investments come to Turkey since 2000 create coherence with industry policy of that country or not and questions about the investments’ contribution to expected industrial deepening.

Keywords: Industrial Policy, Industrialization, Manufacturing Industry, Service Sectors, Direct Foreign Investment

JEL Codes: O140, F210

¹Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Öğretim Üyesi

Giriş

Gelişmekte olan ülke hkmetlerinin birçoğu, uygulayacakları sanayi ve yatırım politikalarıyla birliktedişardan gelecek yabancı yatırımların, ülkelerinin dinamik karşılaştırmalı üstünlükleriyle uyum içinde sanayilerinin yeniden yapılanmasına katkıda bulunacağına inanır. Bu çalışmada 2002-2012 döneminde Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların (DYY) miktarının ve sektörel tercihlerinin, ülkenin sanayi politikası ve stratejisiyle ne derece örtüştüğü ve arzu edilen sanayileşme sürecinin yn ve niteliğine bu yatırımların herhangi bir katkısının olup olmadığı soruları üzerine yoğunlaşılacaktır. Bu amaçla, çalışmanın birinci bölümünde sanayileşme süreci, sanayi politikası olgusu ve GOÜ'lerin sanayileşme sürecinde nasıl bir yapısal değişime (derinleşmeye) ihtiyaç duyduğuna yönelik tespitler yapılacaktır. İkinci bölümünde GOÜ'lerin kalkınma ve sanayileşmesinde DYY'nin olumlu ve olumsuz sosyoekonomik etkileri üzerinde durulacaktır. nc ve son bölümünde ise özellikle 2000 yılı sonrası dönem için Türkiye'nin mevcut sınai yapısı ve sanayi stratejisi açısından ülkeye gelen DYY'nin analizi yapılmaya çalışılacaktır. Bu bölümünde Türkiye'nin 2000'li yıllardaki Sanayi Vizyon ve Stratejisi ortaya konularak, DYY'yeynelik yansımalara atıfta bulunulacak; 2002-2012 döneminde Türkiye'ye gelen DYY'nin genel profili ve sektörel dağılımı tespit edilerek, bu yapının ülkenin sanayi politikası ve stratejisiyle ne derece örtüştüğüne yönelik tespitler yapılacaktır.

Son yıllarda özellikle Türkiye'deki akademik yazında DYY'nin sosyoekonomik etkileri üzerine çok fazla sayıda makale yayınlanmasına karşın, Türkiye'ye gelen DYY'nin sektörel tercihleri ile ülkenin sanayi politikası ve stratejisi arasında ilişki kurmayı hedefleyen çalışmaların oldukça sınırlı düzeyde kaldığına dikkat çekmek gerekir. İlgili dönemde (Bayraktar, 2003), (Görmezöz, 2007), (rnek, 2008), (şahin, 2010), (Ekinci, 2010), (Turan, 2010), (Koyuncu, 2011), (Delice ve Birol, 2011), (Saray, 2011), (Yılmaz, Kaya ve Akıncı, 2011), (Aydemir ve diğerleri, 2012), (Mercan ve Yurttanıkımaz, 2013), (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014) gibi eserler, Türkiye'ye gelen DYY'nin farklı sosyoekonomik etkilerini incelemeyi amaçlayan çok sayıda çalışmadan bazılarıdır. Çalışmanın konu edildiği dönemde Türkiye'ye gelen DYY'nin sektörel tercihleri ile ülkenin sanayi politikası arasında dolaylı da olsa ilişki kurmayı hedefleyen çalışmalarından en önemlileri ise (şenses ve Taymaz, 2003), (Soyak, 2005), (Erdil ve diğerleri, 2011)'dir. Bu bağlamda alışma Türkçe akademik yazınındaki ilgili konuda mevcut boşluğu doldurma gayretini de içinde taşımaktadır.

1-Sanayileşme, Sanayi Politikası ve DYY

Sanayileşme süreci, bir ülkenin yüksek katma değerli ürünler üretebilme yeteneği kazanması adına sınaî yapıda emek-yoğun üretim faaliyetlerinden bilgi ve teknoloji-yoğun üretim faaliyetlerine doğruyaşanan gelişme olarak tanımlanabilir. Serbest piyasa koşullarının başarabildiğinin ötesinde sanayileşme sürecinin niteliğini ve yönünü etkilemeye yönelik hükümet politikalarına ise sanayi politikaları denir (Lall, 1994, s. 65).Günümüzde dünyanın gelişmiş ülkelerinde geleneksel girdilere dayalı emek ve kaynak-yoğun sanayilerin önemi azalırken, yüksek teknolojili sanayiler ve hizmetlerin önemi hızla artmaktadır. Bu süreçte sanayide yeni teknolojilerin elde edilmesi, yeniden üretilmesi ve Ar-Ge gibi yenilikçi faaliyetler uluslararası rekabet gücünün temel belirleyicisi haline gelmektedirBu bağlamda gelişmiş ülkelerle arasında derin teknolojik uçurumlar bulunan Türkiye gibi GOÜ'lerinuygulayacağı sanayi politikasının temel vizyonu, emek ve kaynak-yoğun ürünlerden yüksek-teknolojili ürünlere doğru üretim ve ihracat yapısını değiştirecek nitelikte imalat sanayiinde yapısal değişimi sağlamak olmalıdır (Soyak, 2005, s. 62).

Dolayısıyla böylesi bir sanayi politikasıyla bütünleşmiş olarak uygulanacak yabancı sermaye politikaları ülkenin dinamik karşılaştırmalı üstünlüklerini gözeterek, gelecekte rekabet avantajı sağlamayı hedeflediği orta ve yüksek teknolojili ürünlerin üretilip, ihraç edildiği sektöre yönelik spesifik bazı teşvik ve destekleme tedbirlerini içermek durumundadır.

Uluslararası standartlara göre DYY, “*bir ekonomide yerleşik yatırımcının diğer bir ekonominin yerleştiği olan bir işletmeye uzun vadeli ilişki kurmak amacıyla yaptığı sınır ötesi yatırım olarak tanımlanmaktadır*”(TCMB, 2013, s.11). Dünyada DYY'nin çok önemli bir bölümüçokuluslu şirketler (ÇUŞ) tarafından yapılmaktadır. En basit tanımıyla ÇUŞ'ler belirli bir merkezden yönetilen ve aynı anda dünyanın çeşitli ülkelerinde mal ve hizmet üreten devasa organizasyonlardır. Bu bağlamda DYY'yi ise, ÇUŞ'lerin ana merkezinin bulunduğu ülkenin dışındaki bir ülkede, yeni bir tesis kurması ya da mevcut bir yerli şirketi satın alarak veya sermayesini yükselterek kendisine bağlı bir duruma getirmesi olarak tanımlamak mümkündür (Seyidoğlu, 2007, ss.598-620).

GOÜ'lerde ÇUŞ kanalıyla gelen DYY'nin ülkenin dinamik karşılaştırmalı üstünlükleriyle uyum içinde sınaî yeniden yapılanmaya önemli ölçüde katkıda bulunabileceğine yönelik iddialar oldukça fazladır. Buna göre sermayenin batı ülkelerindeki daralan sınaî alanlardan GOÜ'lerdeki genişleyen alanlara aktarılabilmeğinin altı çizilmektedir. Ancak yine deÇUŞ'lerin ev sahibi ülkenin dinamik karşılaştırmalı üstünlüklerini yansıtmayan sınaî

alanlara da yatırım yapabilmesi ve bu durumun GOÜ'lerin sanayileşme süreçlerini sınırlayabilmesi mümkündür. ÇUŞ'lerin GOÜ'lerdeki yatırımlarının ülkenin sanayileşmesine hizmet edebilmesinin bazı koşullarına dikkat çekilmektedir. Bir tarafta girdi maliyeti avantajları ve teknolojik yenilikler, diğer tarafta ise örgütsel yapılar ve pazar yapıları bu açıdan önemli unsurlar olabilmektedir (Ballance ve Ansari, 1995, ss. 197-208).

2- GOÜ'lerin Kalkınma ve Sanayileşmesinde DYY'nin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

İlgili koşulların farkında olan GOÜ'ler sermaye ve teknoloji yetersizliklerini giderme, satın alma güçlerini artırma ve döviz darboğazından kurtulma gibi yollarla rekabet güçlerini artırmak amacıyla ucuz işgücü, esnek bürokratik mevzuat ve bazı teşvik tedbirleri uygulayarak yabancı sermaye akışı için cazip bir ortam yaratmaya çalışmaktadır. Günümüz koşullarında GOÜ'lerin birçoğu, kalkınmanın finansmanında geleneksel yöntem olan dış borç yerine yabancı sermayeyi ülke içine çekmeyi tercih etmektedir. Geçmiş yıllarda; sermaye açığını kapatmak, üretimi artırmak, işsizliği azaltmak, üretim maliyetlerini düşürmek, ihracatı artırmak ve ithal ikamesi sağlamak gibi amaçlarla tercih edilen yabancı sermaye günümüzde bunlara ilaveten, yurtiçi piyasalarda rekabet ortamı yaratmak, yeni teknolojileri ülkeye çekmek, know-how getirmek, dışa açılmak ve insan kaynaklarını geliştirmek gibi nedenlerle de tercih edilir hale gelmiştir (Bayraktar, 2003, ss.16-18).

Diğer taraftan DYY ve ÇUŞ'lerin GOÜ'lerin kalkınma ve sanayileşme süreçlerini olumsuz etkileyebileceğini belirten bir grup iktisatçı ise ÇUŞ'lerin özellikle *oligopolcü yapısını* vurgulayarak eleştirel bir tutum sergilemektedir. Uluslararası politik iktisat yazınında bu yaklaşımın örnekleri *Ulusalçı Yaklaşım* ve *Eleştirel Yaklaşım* gibi isimlerle anılmaktadır. Bu eleştirilerin temel vurgusu ÇUŞ'lerin *pazar gücüne* dayanır. ÇUŞ'lerin bu gücünün kaynağı; sermayesi, teknolojiyi kontrol etmesi, ürünü farklılaştırması, reklâm güdümlü pazarlama yapması ve hammaddelere ulaşmadaki ayrıcalıklar gibi bir dizi avantajın bileşeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu eleştirilerde ÇUŞ'lerin varlığı aynı zamanda aksak piyasaların ortaya çıkmasının temel unsuru olarak görülmektedir. Bu eleştiriler ÇUŞ'lerin faaliyette bulunduğu GOÜ'lerdeki pazar gücüyle ilişkili bazı sonuçlara da ışık tutmaktadır (Soyak, 2007, ss.27-28). Buna göre ÇUŞ'ler GOÜ'lerin özellikle oligopolcü piyasalarında yatırım yapmak isterler ve bu durum ev sahibi ülkede rekabetin kısıtlanmasına ve sermayenin daha da yoğunlaşmasına neden olabilir. Bunun yanı sıra ÇUŞ'lerin pazar gücü ev sahibi ülkede tekelci kâr elde etmelerine imkân tanır. Ancak kullanılan transfer fiyatlaması gibi çeşitli muhasebe oyunları bu kârlar yabancı yavru şirketlerin vergi gelirlerinde gösterilmeyebilir. Kaldı ki bu şirketlerin ev sahibi ülkelerden ciddi miktarlarda kâr transferlerinde de bulunması söz

konusudur. Ayrıca bu şirketler teknoloji sözleşmeleri yoluyla lisans verilen firmalar ve yavru şirketler üzerine sınırlayıcı maddeler dayatarak *pazar gücünü kötüye kullanabilir ve kısıtlayıcı iş uygulamalarına* gidebilirler. Nitekim yavru şirketlerin dünya piyasalarına yapacağı ihracatın kısıtlanması bu sınırlamalardan yalnızca biridir (Soyak, 2007, s 28).

Bu çalışmada esas olarak Türkiye'nin sanayi stratejisi ve politikasıyla, 2002'den bu yana ülkeye giren DYY'nin profili ve sektörel dağılımı arasındaki ilişki sorgulanırken, bunun yanı sıra, yukarıda sıralanan olumsuz etkilerin ne derece geçerli olduğuna ilişkin tespitler de yapılacaktır.

3- Türkiye'de Sınai Yapı ve Sanayi Stratejisi Açısından DYY'nin Analizi

3.1 Türkiye'de 1980 Sonrası Sanayileşme Politikaları ve Mevcut Sınai Yapı

Genel olarak sanayileşme, bir ülkenin uluslararası işbölümü içindeki konumunun değişmesine yönelik bir hedef olarak kabul edilirse, dış piyasalardaki rekabet gücünün başlıca iki stratejiye dayandırıldığı söylemek mümkündür; ucuz işgücü çalıştırmak veya yüksek teknolojili sanayi ürünleri üretmek. 1980'lerde belirginleşen ve 1990'lı yıllarda iyice su yüzüne çıkan uluslararası işbölümü; ucuz işgücüne dayalı emek-yoğun sanayilerin GOÜ'lerde kalmasını, sermaye-yoğun ileri teknoloji gerektiren sanayilerin merkez gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmasını beraberinde getirmekte, küreselleşme süreci bu yapıyı körüklemektedir (Soyak, 2002, ss.123-124). Bu bağlamda Türkiye'de 1980 sonrasında uygulanan sanayileşme politikalarının dışa açık ve *ucuz işgücü politikalarına* dayandırıldığı altını çizmek gerekir (Kepenek, 1999, ss.237-238). Bu süreçte biçimlenen Türk sanayisinin belirginleşen diğer temel karakteristiklerini ise küçük-orta ölçekli işletmelerin sayısının çok fazla olmakla birlikte, büyük işletme sayısının azlığı ve teknolojik açıdan büyük ölçüde dışa bağımlı bir sanayi yapısının varlığı olarak özetlemek mümkündür (Soyak, 2002, s.124).

3.2. Türkiye'nin Sanayi Vizyon ve Stratejisi: DYY'ye Yönelik Yansımalar

2000'li yılların başından itibaren Türk sanayinin bu yapısal sorunlarını çözme adına ilgili kamu otoritelerinin nezdinde bazı girişimlerde bulunulmuştur. TC. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın öncülüğünde Türkiye'nin sanayi vizyonunu belirlemek amacıyla tüm paydaşların katılımıyla bir arama konferansı gerçekleştirilmiş ve bu arama konferansı neticesinde, Türkiye için uygulanacak stratejinin uzun dönemli vizyonu "*Orta ve yüksek teknolojili ürünlerde Avrasya'nın üretim üssü olmak*" olarak belirlenmiştir. Bu uzun dönemli vizyon kapsamında hazırlanan 2011-2014 yıllarını kapsayan Türkiye Sanayi Stratejisi'nin

genelamacı, “Türk Sanayisinin rekabet edebilirliğinin ve verimliliğinin yükseltilerek, dünya ihracatından daha fazla pay alan, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknoloji ürünlerin üretildiği, nitelikli işgücüne sahipve aynı zamanda çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüşümü hızlandırmak” olarak belirlenmiştir.(TC Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2010, ss.10-11).

Bu vizyona ve genel amaca yönelik olarak;

-“Orta ve yüksek teknoloji sektörlerinin üretim ve ihracat içindeki payının artırılması,

-Düşük teknoloji sektörlerde katma değeri yüksek ürünlere geçişin sağlanması,

- Becerilerini sürekli geliştirebilen şirketlerin ekonomideki ağırlılığının artırılması,

şeklinde üç temel stratejik hedef tespit edilmiştir”. (TC Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2010, ss.10-11).

Aşğıdaki tabloda Türkiye’nin 2000’li yıllarda imalat sanayi üretim ve ihracat yapısının teknoloji yoğunluğuna göre payları AB ortalamasıyla karşılaştırmalı olarak verilmiştir. (Bkz. Tablo-1)

Tablo 1 İmalat Sanayi Üretim ve İhracatının Yapısı (Yüzde Pay)

Teknoloji Yoğunluğu(1)	TÜRKİYE		AB		
	Üretim	İhracat	İhracat(3)		
	2002	2008(2)	2002	2008	2006
Yüksek	5,1	4,1	6,2	3,1	21,6
Ortanın Üstü	18,2	24,8	24,3	30,9	41,1
Ortanın Altı	26,7	32,1	22,8	37,7	19,1
Düşük	50	39	46,8	28,3	18,3
Toplam	100	100	100	100	100

Kaynak: DPT 2010 yılı programı

(1) OECD sınıflandırması esas alınmıştır.

(2) 2006 fiyatlarıyla DPT tahminidir.

(3) OECD üyesi AB Ülkeleri

Biraz daha geriye gidersek, Türkiye sanayisinin 1990’lı yıllarda var olan ve gelecekte rekabet üstünlüğü sağlayabileceği imalat sanayii alt sektörlerinin profili ve bu sektörlerin yaratacağı sosyoekonomik etkilerin,“Sanayi Stratejisi: 1995–2005” başlıklı çalışmada daele alındığı görülmektedir (TTGV ve TC Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 1995).

Bu strateji belgesinden hareketlede bazı hususların altını çizmek mümkündür:

Strateji belgesinde yer alan rekabet gücü endeksinde, ilk beş sırada yer alan tekstil-giyim, gıda-içki-tütün, kimya-ilaç, demir-çelik ve toprak ürünleri üreten sanayilerin ülke

ekonomisinde belirleyici bir özelliğe sahip olmakla birlikte, genellikle istihdamda bir artış olmadan katma değerde reel bir artış yaşandığı ve bu katma değeri artışını açıklayabilecek bir üretim artışının gerçektelemediği görölmektedir. Daha da önemlisi bu sektörlerdeki Ar-Ge ve teknolojik yenilik faaliyetleri dünya piyasalarında rekabet üstünlüğü sağlayacak nitelikte olmayıp, ilgili sektörler gelecek için umut vaat etmemektedir. Şenses ve Soyak gibi yazarlara göre bu sektörler Türk sanayiinin 1980'ler sonrasında yönlendirildiği dışa açık sanayileşme politikalarının bir ürünüdür. Özellikle de **ortanın altı ve düşük teknoloji gerektiren gıda, tekstil ve giyim sektörlerinin** gerek üretim, gerekse ihracat açısından imalat sanayiinde ağırlıklı olduğu, emek-yoğun olan bu sektörlerde rekabet gücünün ucuz işgücü politikalarına dayandırıldığı dikkat çekmektedir. İlgili sektörlerdeki teknolojilerin bir çok ülkede olgunluğa eriştiği gerçeği bir yana, ucuz işgücü politikalarına dayalı bir sanayileşme stratejisinin de sağlam dayanaklarının olmadığı açıktır (Soyak, 2002, s.124, Şenses, 1989, s.99).

Bu strateji belgesinde vurgulanması gereken diğer önemli nokta ise ilk beş sektörü izleyen *taşıma araçları, elektrik makineleri ve makine imalat sektörleriyle* ilgilidir. Bu sektörler genelde **Mühendislik Sanayileri** olarak da tanımlanmakta ve **orta üstü-yüksek teknoloji yoğun** nitelikteki bu sanayiler, modern ekonomik anlayışta gelecekte büyük etkinliğe sahip olacak sektörler olarak nitelenmektedir. *Mühendislik Sanayileri* olarak isimlendirilen *elektrikli makine, makine imalat ve taşıma araçları sektörlerine bakıldığında şu alt sektörler dikkat çekmektedir* (TTGV ve TC Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 1995).

- Elektronik ve telekomünikasyon cihazları (büro ve bilgi işlem makineleri, radyo, audio-visual araçlar, TV, haberleşme cihazları vd.),
- Isıtıcı-soğutucu cihazlar, elektrikli güç makineleri, elektrikli tıbbi ve hassas cihazlar,
- Elektriksiz motor ve makine, dokuma makineleri, tarım makineleri ve diğer makineler,
- Binek otomobiller, motorlu taşıt parçaları, demir, deniz ve havayolu taşıtları.

Soyak'a göre bu sektörler teknolojisi büyük ölçüde standartlaşmakta olan ya da henüz standartlaşmamış ürün devresi ürünleri üreten imalat sanayii alt sektörleridir. Özellikle teknolojisi standartlaşmamış faaliyet alanlarında ürün geliştirme oranı çok yüksek ve yoğun Ar-Ge harcaması yapılması gerekmektedir. Gelişmiş ekonomilerin rekabet üstünlüklerini ve sosyoekonomik yapılarını bu sektörlerde yoğunlaştırdıkları görölmektedir (Soyak, 2002, ss.126-127)

Türk sanayinin, yeni teknolojileri kullanan ve bu teknolojileri uyarlayıp, daha da geliştirebilen bir yeniden yapılanma içine girebilmesi ve uluslararası piyasalarda yeni, kaliteli ve yüksek

katma değerli ürünlerle rekabet eden bir pozisyona ulaşılması arzu ediliyorsa; ilgili sektörler sanayi stratejisinin kritik alanları olarak kabul edilmeli ve doğrudan yabancı yatırımları bu sektörlerle yönlendirecek önlemler ivedilikle alınmalıdır.

Peki, olması gereken bu iken, ülkeye gelen DYY, ilgili sanayi politikası ve stratejisine uygun sektörleri tercih etmekte midir?

3.3 Türkiye'ye Gelen DYY'nin Genel Profili ve Sektörel Dağılımı

Çalışmanın bu aşamasında 2002-2013 döneminde Türkiye'nin DYY profili hakkında tespitler yapılacak ve gelen DYY'nin sektörel dağılımından hareketle, yukarıda ana hatları verilen *Türkiye Sanayi Vizyonu ve Stratejisine* bu yatırımların herhangi bir katkı sunup sunmadığı gözler önüne serilecektir.

Dura (2005)'e göre; Türkiye'ye son yıllarda gelmekte olan ve gerçekte *üretim, istihdam ve yeni teknoloji* gibi unsurlarla bir ilgisi bulunmayan *sıcak para* da yabancı sermaye kapsamında değerlendirilmektedir. Ayrıca gelen DYY'ye bakıldığında ise, büyük ölçüde *özelleştirmeye* ya da *krizleri fırsat bilerek* ülkeye sızmakta; marka olmuş ya da stratejik alanlardaki yerli kuruluşları satın alma yolunu tercih ederek, yeni kapasite artışları yaratmamaktadır. Dura bu yapılanın, ÇUŞ açısından *yatırım*, iken Türkiye açısından *plasman* olarak değerlendirmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Dura, 2005, ss.1-3).

Türkiye'de 1980'lerin ortalarından bu yana gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarında yöntem olarak çok büyük ölçüde blok satış yöntemi tercih edilmekte; bu yolla gelen ÇUŞ'ler oligopolcü alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin yönetimini ele geçirerek, rekabet konusunda beklenen yararların ortaya çıkmasını engellemektedir. Bu durumda, önceden milli olan şirket yabancıya eline geçtiğinden, değişen yalnızca kâr sahibi ve vergi mükellefi olmakta, dolayısıyla vergi gelirlerinde de herhangi bir artış beklenmemektedir. Bununla birlikte transfer fiyatlaması ve kâr transferi yoluyla yurt dışına gelir transferleri artabilmektedir (Dura, 2005, ss.1-3, Soyak 2007, s.29).

2013 yılı itibariyle Türkiye'de 139,3 milyar ABD doları olan yurtiçindeki doğrudan yatırımların, toplam yükümlülüklerimiz (613 milyar ABD dolar) içindeki payı %23'tür. Bu oran doğrudan yabancı yatırımlar içinde asıl önemli payın spekülâtif nitelikli olan portföy yatırımlarına ait olduğuna işaret etmektedir (TCMB, 2013, ss. 10-14)

-Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı (2002-2012)

TCMB’nin 2013 yılına ait *Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu’na* göre; toplam yükümlülükler içerisinde yer alan yurt içinde doğrudan yatırımlarkalemi, yurt dışında yerleşiklerin Türkiye’ye yaptıkları sermaye yatırımları ile Türkiye’deki yabancı sermayeli şirketlerin yurt dışındaki ortaklarından ve ilişkili şirketlerden kullandıkları kredilerden oluşmaktadır. Bu rapora göre 2013 yılı itibariyle yurtiçindeki doğrudan yatırımların (139,3 milyar ABD doları) toplam yükümlülüklerimiz (613 milyar ABD doları) içindeki payı %23 civarındadır ve 2012 yılından 2013’e iki dönem arasında yeni yatırımlar 9,7 milyar ABD doları artmasına karşın, döviz kurlarındaki artış ile şirketlerin piyasa değerlerindeki düşüşten dolayı da 51,8 milyar ABD dolarlık bir düşüş yaşanmıştır. Sonuçta, yurt içinde doğrudan yatırımlar sermaye kaleminde net olarak 42,2 milyar ABD dolarlık bir azalış meydana gelmiştir. 2012 yılı sonu itibarıyla 181,5 milyar ABD doları olan yurt içinde doğrudan yatırımlar sermaye kalemi, 2013 yılı sonu itibarıyla 139,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir (TCMB, 2013, ss. 10-14).

İlgili dönemde gerçekleşen yapı değişimini anlayabilme adına Türkiye’deki doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımına 2002 ve 2012 yılları açısından karşılaştırmalı olarak bakıldığında, konumuz açısından ilgi çekici tespitlere yol açacak bir profil ortaya çıkmaktadır:

Tablo-2’den hesapladığımız verilere göre, 2002 yılında toplam doğrudan yabancı yatırımların içinde tarım sektörünün payı %01, sanayi sektörünün payı %65 (imalat sanayi %53) ve hizmetler sektörünün payı %34 iken, 2012 yılında bu oranlar tarım için %03, sanayi için %43 (imalat %27) ve hizmetler için %56 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlardan çıkan en temel sonuç toplam doğrudan yabancı yatırımlar içindeki imalat sanayi yatırımlarının payının neredeyse yarı yarıya azalırken, yatırımların büyük ölçüde hizmetler sektörüne yönelmiş olmasıdır. Hizmetler sektörüne yönelik gelen DYY’nin ise büyük ölçüde bilgi iletişim, finans ve sigorta faaliyetleri, bankalar gibi parasal aracı kuruluşların faaliyetleri ile toptan ve perakende ticarete yönelmesi dikkat çekmektedir.

İmalat sanayii içinde yaşanan dönüşümü anlamak adına ise alt sektörler göre gelen doğrudan yabancı yatırımların, toplam imalat sanayi yabancı yatırımları içindeki paylarına bakmak gerekir. İmalat alt sektörlerinden *gıda, içecek ve tütün ürünleri* imalatındaki DYY’nin toplam imalat sanayii DYY’si içindeki payı 2002 yılında %20 iken, bu oran 2012 yılında %30’a yükselmiştir. Buna karşın çalışmamızda *Mühendislik Sanayileri* olarak nitelendirdiğimiz ve Türkiye Sanayi Vizyonu ve Stratejisinin kritik alt sektörleri olarak sunduğumuz diğer alt

sektörlerde durum şu şekildedir: İlgili oran Makine ve Teçhizat İmalatı için 2002 yılında %9,5 iken, 2012’de %10, Ulaşım Araçları İmalatında 2002 yılında %28 iken, 2012’de %19 ve bilgisayar, elektrik-elektronik ve optik ürünler imalatında ise 2002 yılında %4,8 iken 2012’de %12 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca sanai sektörler içinde elektrik ve gaz üretim ile dağıtımına yönelik gelen DYY’nin toplam sanayi sektörü içindeki payının 2002’de %16’dan, 2012’de %30’a yükseldiğinin de altını çizmek gerekir (Bkz; Tablo.2)

Küçükkiremitçi ve Aksoy’un da belirttiği gibi bu dönem içinde ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlarının büyük ölçüde ticarete konu olmayan, hizmetler üreten, iç talebe yönelik ve üretici olmayan sektörlerle yöneldiği dikkat çekmektedir. İmalat sanayine yönelen DYY’nin ciddi anlamda gerilediği bu dönemde gelen yabancı yatırımların ilgili sektörün alt sektörlerine dağılımına bakıldığında, genellikle düşük ya da orta düşük teknolojiye sahip sektörler olduğu anlaşılmaktadır (Küçükkiremetçi, Aksoy, 2011, ss.18-22).

TABLO 2. DOĞRUDAN YATIRIMLAR: YURT DIŞINDA YERLEŞİK KİŞİLERİN TÜRKİYE'DEKİ DOĞRUDAN YATIRIMLARI (SEKTÖREL DAĞILIM)
(milyon ABD doları)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
TARIM SEKTÖRÜ	45	46	27	43	236	81	181	310	92	299	524	523	700	607
A. Tarım, Avcılık ve Ormancılık	45	46	27	43	236	81	181	310	92	299	524	523	700	607
SİNAİ SEKTÖRLER	11.732	11.439	10.703	19.637	20.539	26.795	28.871	47.260	18.748	47.541	66.112	55.268	79.617	60.981
B. Madencilik ve Taşocakçılığı	262	59	213	279	1.706	1.472	1.675	2.507	1.104	2.059	3.433	2.575	5.273	3.805
C. İmalat	9.777	10.245	8.725	15.868	15.276	21.683	24.393	38.672	14.238	34.873	46.953	34.311	50.646	44.465
CA. Gıda, İçecek ve Tütün Ürünleri İmalat	2.188	2.659	1.757	2.687	2.734	4.115	5.540	8.055	3.336	7.193	11.500	7.881	14.454	11.297
CB. Tekstil ve Giyim Eşyaları İmalat	286	321	246	294	311	328	220	280	150	310	509	375	530	439
CC. Deri ve İlgili Ürünlerin İmalat	2	2	4	3	1	2	7	3	1	3	3	3	3	3
CD. Ağaç ve Ağaç Ürünleri İmalat	21	10	8	13	23	30	0	6	3	7	16	0	0	0
CE. Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalat ve Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması	303	160	241	585	405	619	574	824	419	734	713	351	571	389
CF. Kök Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalat	360	699	349	524	485	761	1.302	1.473	690	2.147	2.579	2.669	3.583	3.535
CG. Kimyasalların, Kimyasal Ürünlerin ve Temel Eczacılık Ürünleri ile Malzemelerin İmalat	1.278	864	804	1.373	1.516	2.546	2.909	5.086	1.724	4.649	5.158	4.161	5.801	4.731
CH. Kauçuk ve Plastik Ürünleri İmalat	665	689	544	975	760	1.053	1.182	1.452	535	1.374	1.664	1.268	2.118	1.811
CI. Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalat	429	474	244	605	1.255	2.357	2.131	2.953	1.305	2.800	3.400	2.210	3.227	2.359
CJ. Ana Metal Sanayii ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (Makine Teçhizat Hariç)	349	527	270	707	675	1.001	1.053	6.261	2.572	4.185	5.015	3.096	2.239	1.730
CK. Makina ve Teçhizat (Başka Yerde Sınıflandırılmamış) İmalat	699	410	822	1.089	988	1.357	1.853	1.381	692	2.767	608	352	509	385
CL. Bilgisayarların, Elektrik-Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalat	1.130	712	425	1.662	950	1.261	1.452	2.436	623	2.260	6.211	4.760	6.438	6.454
CM. Ulaşım Araçları İmalat	1.964	2.361	2.419	5.163	5.147	6.189	6.119	8.414	2.170	6.412	8.821	6.255	9.775	9.471
CN. Mobilya İmalat ve Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalat Sanayii	103	157	592	188	26	64	51	48	18	32	756	930	1.388	1.859
D. Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtımı	1.693	1.135	1.765	3.490	3.557	3.640	2.058	4.791	2.833	10.287	15.363	18.149	23.351	12.553
E. Su Temini, Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri	0	0	0	0	0	0	745	1.290	573	322	363	233	347	156
HİZMETLER SEKTÖRÜ	7.035	7.201	5.540	10.915	16.400	43.031	64.396	104.359	56.567	90.170	114.535	75.121	101.185	77.744
F. İnşaat	22	338	389	442	57	397	290	804	435	927	868	949	1.396	1.437
G. Toptan ve Perakende Ticaret	2.748	2.277	1.407	4.739	3.068	6.814	7.946	14.299	7.287	14.769	20.762	11.138	17.085	14.490
H. Ulaştırma ve Depolama	394	870	134	675	291	4.048	264	463	425	1.173	1.232	1.141	2.247	1.987
I. Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	270	199	129	124	560	1.039	966	961	298	733	636	514	618	352
J. Bilgi ve İletişim	1.842	610	1.306	1.145	7.273	15.508	30.770	33.608	21.207	26.097	33.685	23.790	28.034	20.478
K. Finans ve Sigorta Faaliyetleri	1.578	2.756	1.777	3.608	3.526	12.091	18.642	43.281	19.863	38.551	48.604	32.219	43.446	33.201
Parasal Aracı Kuruluşların Faaliyetleri (Bankalar)	1.339	2.335	1.534	2.913	2.701	10.348	15.484	35.774	16.754	32.104	38.962	25.889	31.599	20.622
Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Fonları (Zorunlu Sosyal Güvenlik Hariç)	144	151	104	136	178	926	1.181	3.213	1.807	4.166	6.379	4.638	7.519	8.515
Holding Şirketlerinin Faaliyetleri	0	52	8	118	113	197	1.360	2.630	712	1.221	2.245	965	3.169	2.860
Diğer Finansal Hizmet Faaliyetleri	95	218	131	441	534	620	617	1.464	590	1.060	1.018	727	1.159	1.204
L. Gayrimenkul Faaliyetleri	0	0	0	91	1.235	2.254	873	1.431	417	784	1.876	1.200	1.822	1.347
M. Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	0	0	0	0	0	0	72	283	77	165	214	236	373	257
N. İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	0	0	0	0	0	0	2.728	4.346	1.594	3.230	3.473	2.349	3.186	2.063
O. Kamu Yönetimi ve Savunma; Zorunlu Sosyal Güvenlik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
P. Eğitim	0	0	0	14	39	63	58	95	26	3	5	36	69	48
Q. İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	71	138	341	44	231	459	1.408	3.261	3.033	1.096	1.997	841	1.541	1.090
R. Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor	110	13	57	33	120	358	367	1.505	1.869	2.343	25	42	67	64
S. Diğer Hizmet Faaliyetleri	0	0	0	0	0	0	12	22	36	299	1.158	666	1.301	930
T. Hanehalklarının İşverenler Olarak Faaliyetleri; Hanehalkları Tarafından Kendi Kullanımı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
U. Uluslararası Örgütler ve Temsilcilerinin Faaliyetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	18.812	18.686	16.270	30.595	37.175	69.907	93.448	151.929	75.407	138.010	181.171	130.912	181.502	139.332

Kaynak: TCMB, Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu 2013, s.58

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Genel kabul gören düşünceye göre GOÜ'lerin kalkınma ve sanayileşmesinde dış borçlanmadan çok doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının katkısı kritik bir önem arz etmektedir. DYY'nin belirli koşullarda, bazı ülkelerin ekonomik kalkınmasında başat aktör olduğu gerçeği kolay kolay yadsınamaz. in, İrlanda, Singapur, Hindistan ve Hong Kong gibi ülkelerde DYY'ın ilgili ülkelerin ekonomik başarısındaki rolü birçok iktisat tarafından önemsenmektedir. DYY'nin ekonomik kalkınmada olumlu etkiler yaratacağını savunan iktisatlar, bu olumlu etkilerin sanayileşme sürecinde de devam edebileceğine işaret etmektedir. Hkmetlerin yürüteceği uygun sanayi ve DYY politikalarıyla birlikte, gelen yatırımların ülkenin dinamik karşılaştırmalı üstünlükleriyle uyum içinde sınai yeniden yapılanmaya önemli lde katkıda bulunabileceğine yönelik iddialar oldukça fazladır. Bu çalışmada 2002-2012 döneminde Türkiye'ye gelen DYY'nin sektörel tercihlerinin, ülkenin kabul ettiği Sanayi Vizyonu ve Stratejisi'yle ne derece örtüştüğü, gelen DYY'nin sanayi politikalarını ne derece yansıttığı sorusu üzerine yoğunlaşılmıştır.

Yapılan basit hesaplamalar sonucunda ilgili soruya yönelik ulaşılan en net sonuç; 2002-2012 döneminde Türkiye'de toplam DYY içindeki imalat sanayi yatırımlarının payının neredeyse yarı yarıya azalırken, yatırımların büyük lde hizmet sektörlerine yönelmiş olduğudur. Hizmet sektörlerine gelen DYY'nin ise büyük lde bilgi, iletişim, finans ve sigorta faaliyetleri ile bankacılık gibi parasal aracı kuruluşlarave toptan-perakende ticarete ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. İmalat sanayii içinde yaşanan dönüşüm ise DYY'nin bu sanayideki yeni tercihlerinin, ulaştırma araçları ve makine-teçhizat gibi *Mühendislik Sanayilerinden* ziyade gıda, iki ve tütün ürünleri imalatı olduğuna işaret etmektedir. 2002-2012 döneminde imalat sanayiine gelen DYY, Türkiye Sanayi Vizyonu ve Stratejisinin kritik alt sektörleri olarak kabul ettiğimiz *Mühendislik Sanayilerine* neredeyse hiç bir katkı yapmamaktadır. Ayrıca sınai sektörler içinde elektrik ve gaz üretimi ile dağıtımına yönelik gelen DYY'nin toplam sanayi sektörü içindeki payının neredeyse iki katı arttığının da altını çizmek gerekir. Sonuç olarak Türkiye'de 2002-2012 döneminde DYY'nin sektörel profilinde yaşanan değişim ışığında, imalat sanayine yönelen DYY oransal olarak ciddi anlamda gerilerken; gelen yabancı yatırımlarının alt sektörlere göre dağılımına bakıldığında da genellikle *düşük ya da orta düşük teknolojiye* sahip sektörlerin ne çıktığı dikkat çekmektedir.

Daha genel açıdan bakarsak; DYY'nin ev sahibi ülkeye gelmesiyle birlikte ülkeye yeni teknolojilerin geleceği, rekabetçi sektörlerin ihracat performansının artacağı, ülkenin üretim ve istihdam potansiyelinin yükseleceği, ithal ikamesinin gerekleēeceęi ve vergi gelirlerinin yükseleceği yönündeki beklenen olumlu etkilerin, Türkiye'de ilgili dönem için geçerli olduğunu söylemek oldukça iyimser bir yaklaşım olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydemir, C., İ Arslan, C. Uncu, “Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi “, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 23, 2012
- Ballance, R.H., J. A. Ansari, H.W. Singer, *Uluslararası Ekonomi ve Sınai Kalkınma: Üçüncü Dünyada Dış Ticaret ve Yatırım*, (Çev: C. Balkır ve A. Ersoy), İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1985,
- Bayraktar, F., *Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü, Ocak 2003
- BozdağlıoğluY., U. Evrimoğlu, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımalar”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi DÜSBED*, YIL-6 S.11, Nisan 2014
- Delice, G.,Y. Birol, “Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaret Bilançosu: Türkiye üzerine Bir Uygulama, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt/Vol. XXX, Sayı/No. 2, 2011,
- Dura, “C.,Yabancı Sermaye Türkiye’ye Zarar Veriyor”, *Türk Solu Dergisi*, Sayı. 88, 15.8.2005
- Ekinci, A., “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi (1980-2010), *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, , 6(2), Ekim 2011
- Erdil, E.,T. Pamukçu ve diğerleri, *Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermayeli Firmaların Ar-Ge Etkinliklerinin Analizi*, YASED, 2001
- Görmezöz, K.K, Türkiye’ye Doğrudan Gelen yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerine Etkisi, TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR, Ankara, 2007
- Kepenek, Y.,“Türkiye’nin 1980 Sonrası Sanayileşme Süreci”, *75. Yılda Çarklarda Chip’lere* (içinde), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- Koyuncu, F. Turan, “Doğrudan Yabancı Yatırımların İktisadi Büyümeye Etkisi: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz”, *Anadolu International Conference in Economics II* June 15-17, Eskişehir, Turkey, 2011,
- Küçükiremitçi, O., O. Aksoy, “Sanayide Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, *TMMOB Sanayi Kongresi*, 2011
- Lall, S., “IndustrialPolicy: The Role of Government in Promoting Industrial and Technological Development”, *UNCTAD*, 1994
- Mercan, M. Z.,Yurttañıkılmaz, “Doğrudan yabancı yatırımlar-cari işlemler açığı ilişkisi: Türkiye için ampirik bir analiz”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı. 87, 2013

Örnek, İ., “Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, Cilt: 63 Sayı: 2, 2008

Saray, O., Doğrudan Yabancı Yatırımlar-İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği, *Maliye Dergisi*, Sayı 161, Temmuz-Aralık 2011,

Seyidoğlu, H., *Uluslararası İktisat*, 16. B, Güzem Can Yayınları, 2007, ss.598-620

Soyak, A., “AB Sürecinde Türkiye Sanayi Politikası Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *TMMOB, Ölçü Dergisi*, Bilim ve Teknoloji Özel Sayısı, Aralık 2005

Soyak, A., Çokuluslu Şirketler Melek mi, Şeytan mı? İktisat Ekolleri ve Türkiye Gerçekleri, *Bilim ve Ütopya*, Sayı:158, Ağustos, 2007

Soyak, A., "Küreselleşme, Teknoloji Politikası, Türkiye", "*Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*, (içinde), Ed: Alkan Soyak, İstanbul: Om Yayınevi 2002

Soyak, A., *Ekonomi ve Politikada Ulusal Tavr*, Der Yayınları, 2011

Şahin B. Erdil, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* 2010, Cilt: 47 Sayı: 550

Şenses, F., *1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye’de Sanayileşme*, Ankara: Verso Yayıncılık, 1989, s. 99.

Şenses, F., E. Taymaz, “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor, Ne olmalı?”, *ERC Working Papers in Economics* 03/0, 1 February 2003

TCMB, Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu, Aralık 2013, s11

TC Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi 2011-2014: AB Üyeliğine Doğru, Aralık, 2010, ss.10-11

TTGV, T.C Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Sanayi Stratejisi: 1995–2005, II. Sanayi Şurası, 15 16 Haziran 1995, Ankara: 1995.

Turan, Z., “Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkemiz Ekonomisine Etkileri ve katkıları”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl 13, Sayı. 149, Mayıs 2010

Yılmaz, Ö., V. Kaya ve M. Akıncı, “Türkiye de Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Ekonomik Büyüme Etkisi (1980-2008)”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 25, Sayı.3, 2011

Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of Marmara Social Research

Sayı 7, Haziran 2015

KATILIM BANKALARINDAN SAĞLANAN KREDİLERİN TMS VE TFRS KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ; BİR UYGULAMA

Yrd.Doç.Dr. Özcan UNUTKAN¹

Özet

Bankacılık sektöründe hizmet veren katılım bankaları, geleneksel bankaların yapmakta oldukları faaliyetlerin bir çoğunu yapmaktadırlar. Ancak bu faaliyetleri, faiz uygulaması dışında gerçekleştirmektedirler. Kredi kullanmak isteyen işletmelerin borçlanma maliyetlerini faiz yükü ile değil de kar payı olarak katlanma istekleri, bu bankalara olan ilgiyi arttırmaktadır. Ortaklık mantığı kar payı sonucunu yaratır prensibiyle çalışan katılım bankaları, faizi tamamen dışlamışlardır. İşletmeler için finansman giderleri veya borçlanma maliyetleri olarak kabul gören kredi faiz ve ekleri, ortaklık tesisiyle kar payı karşılığı kredi kullanılması arasında önemli bir ayrım bulunmaktadır. Bu ayrım borçlanma ve ortaklık arasındaki ayrımdır. Bu çalışmada faiz yerine kar payı karşılığı kredi kullanan işletmelerin muhasebe çalışmaları, ilgili yasalarımızda ve TMS/TFRS deki durumunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, Kredi Kullanma, Borçlanma maliyetleri

Jel Kodu: M

ASSESSMENT OF CREDITS PROVIDED BY PARTICIPATION BANKS WITHIN THE CONTENT OF TAS/TFRS: AN APPLICATION

Abstract

Participation banks which are serving in banking sector, have been performed all activities of traditional banks. Barely, they perform their activities beyond the interest application. Firms intent to use credit, prefer participation banks due to stick to profit share instead of interest cost. This preference increase to demand of participation banks. Corporation logic is the basic milestone of participation bank that externalize the interest assumption. There is a strict difference between the logic of profit share and interest assumption. This is the basic difference between the corpatation and borrowing. This paper focuses on the assesment of credits provided by participation banks and their accounting journals conducted by businesses. Also assesment of their position accounting to our lows and TAS/TFRS.

Key Words: Participation Banks, Usage of Credit, Borrowing Costs

Jel Code: M4

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ozcan.unutkan@marmara.edu.tr

Giriş

Bireylerin ve kuruluşların bazıları geleneksel bankacılığın unsurlarından olan faize sıcak bakmamaktadırlar. Bu durum gerek Türkiye’de gerekse dünyada, geleneksel bankalara gitmeyen fonların atıl kalmalarına neden olmaktadır. Bu durum tasarruf sahipleri açısından kayıp oluştururken ülke ekonomisi açısından da bir kayıptır. Türkiye Katılım Bankaları Birliğine göre, katılım bankaları faiz geliri elde etmek istemediği için geleneksel bankaları tercih etmeyen tasarruf sahiplerinin fonlarını ekonomiye kazandırmak, güvenle saklamak ve bu fonların değerlendirilmesine yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.

Fon ihtiyacı olup aynı nedenlerle faiz uygulaması dışında bu ihtiyacını karşılamak isteyenlerin, kolaylıkla çalışabilecekleri bir banka olması katılım bankalarının gelişmesinde önemli etken olmuştur. Böylelikle katılım bankaları fon toplama ve dağıtma işlevlerini faiz uygulaması dışında kalarak, kendine özgü bir işleyişle geliştirmişlerdir.

Katılım bankaları mali sektörde faaliyet gösteren, reel ekonomiyi finanse eden ve bankacılık hizmetleri sunan kuruluşlardır. Katılım bankaları, tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları faizsiz finansman prensipleri kapsamında ticaret ve sanayide değerlendirerek oluşan kar veya zararı tasarruf sahipleriyle paylaşırlar.

Katılım Bankalarının Gelişimi ve Türkiye’deki Durumu

Faizsiz bankacılık ya da İslami bankacılık olarak da ifade edilen katılım bankacılığının faaliyetleri, ülkemizde ve tüm dünyada artan bir hızla tercih edilmektedir.

Türkiye’de 1984 yılında Albaraka Türk, 1985 yılında Faisal Finans, 1989 yılında Kuveyt Türk sermayesine Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün de ortak olmasıyla faaliyete geçmiştir. 1966 yılında ise Asya Finans sektöre giriş yapmıştır. Faisal Finans ise 2001 yılında Family Finans’a dönüşmüştür. 2005 yılında ise Anadolu Finans ile birleşerek Türkiye Finans adını almıştır.

Türkiye’deki katılım bankaları, Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Asya Katılım Bankası A.Ş., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. ve Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. olmak üzere dört tanedir. Son günlerde Ziraat Katılım Bankası ile bir kamu bankası da bu alanda faaliyet geçmiştir.

Katılım Bankaları ile İlgili Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de katılım bankalarının altyapısı, 16.12.1983 tarihli ve 83/7506 sayılı “ Özel Finans Kurumlarının Kurulması, Faaliyetleri ve Tasfiyelerine ilişkin Esas ve Usullerine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı” ile kanun hükmünde kararname ile hazırlanmıştır.

1999 yılında Türk mali sistemindeki kurumların hak ve yükümlülüklerine eşit ve adil olarak tabi olmalarını sağlamak amacıyla, katılım bankaları ile ilgili düzenlemelerde bir takım değişiklikler yapılmıştır. 19.12.1999 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 4389 Sayılı Bankalar Kanunu’nda değişiklik yapılmasına ilişkin 4491 Sayılı Kanun’la katılım bankaları, 1983 yılında düzenlenmiş bazı maddeleri dışında tamamen Bankalar Kanunu’na tabi tutulmuştur. Uygulaması devam edeceği belirtilen bazı maddelerin yeni düzenleme yapılmaya kadar 4389 Sayılı Bankalar Kanunu’na aykırı olmamak koşuluyla uygulanmıştır (Özulucan ve Deran, 2009: 91). Bu uygulama 20 Eylül 2001 tarih ve 24529 Sayılı Resmi Gazetede “Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmeliği” ile katılım bankalarına ilişkin

tüm düzenlemeler yürürlükten kaldırılmıştır. Konu ile ilgili esas ve usuller yeniden düzenlenmek suretiyle Bankalar Kanunu ile uyumlu hale gelmiştir. Bu düzenlemelerden sonra katılım bankaları açık bir biçimde banka alt türü olarak kabul edilmiştir.

Kuruldukları yıldan 2005 yılına kadar Özel Finans Kurumu adıyla anılan bu kuruluşlar, 01.11.2005 tarih ve 25983 mükerrer sayılı nüshasında yayımlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile “Katılım Bankaları” olarak tanımlanmıştır. Aynı kanunla birliğin adı da Türkiye Katılım Bankaları Birliğı olarak değiştirilmiştir. Ayrıca katılım bankaları faaliyet izni aldıkları tarihten itibaren 1 ay içinde birliğe üye olmak, 28 Şubat 2006 tarih ve 29094 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2006/10018 sayılı Karar ile yürürlüğe konulan Türkiye Katılım Bankaları Birliğı Statüsü hükümlerine uymak ve Birliğin yetkili organlarının aldığı kararları uygulamak zorunluluğu getirilmiştir (Özulucan ve Deran, 2009, s. 91).

Katılım bankaları ve faaliyetleri ile denetime ilişkin yasal düzenlemeler Bankalar Kanunu’nda yer almaktadır. Kanunu’nun 65. Madde uyarınca kurumun denetim ve gözetimine tabi tutulmuştur. Yine kar ve zarar katılma hesaplarında toplanan tasarruflar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’nun güvencesi altındadır. Katılım bankalarının dağıttığı kar payları 193 Sayılı GVK’ya 75/12 göre menkul sermaye iradı kabul edilmektedir ve gelir vergisine tabidir.

Katılım bankaları yasal düzenlemeler bakımından geleneksel bankaların tabi olduğu tüm kurallara tabi tutulmuştur. Muhasebe uygulamaları, yedek akçe ayırma ile ilgili yükümlülükler, alacak ve borçlara uygulanacak reeskont hesaplamaları, defter ve belgeleri saklama süresi, katma değer vergisi ve banka sigorta muameleleri vergisi gibi başlıklar altında geleneksel bankalar ile katılım bankaları arasında fark bulunmamaktadır.

Katılım Bankalarında Fon Kullanımı

Katılım bankaları, özünde geleneksel bankaların sektörde yaptığı fonksiyonu yerine getirmektedir. Paranın maliyeti olan faiz unsurunu sistem dışında bırakarak, tasarruf sahiplerinin fonlarını toplamaktadır. Ortaklık esasına dayanan fon kaynağı, bankanın riskini azaltırken tasarruf sahibinin riskini arttırmaktadır. Bir bakıma katılım bankası fon yöneticisi görevini üstlenmiştir. Gerek fon toplamada gerekse fon kullandırmada ortaklık ilkesi benimsendiğinden tüm faaliyetler kar zarar odaklı gerçekleştirilmektedir. Temel olarak geleneksel bankaların verdiği hizmetleri katılım bankaları da verebilmektedir. Ancak faizin zorunlu kullanımını gerektiren faaliyetler, katılım bankalarını doğal olarak kısıtlamaktadır.

Faizsiz bankacılık olarak nitelendirilen katılım bankalarının çalışma prensiplerini genel olarak aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Özulucan ve Deran, 2009, s.91).

- 1- Fonlar ticari alanlarda kullanılmalıdır. Ancak genel ahlaka uymayan ve yüz kızartıcı faaliyetler ticari olsa bile katılım yapılmaz.
- 2- Fonlar verimliliği olan işlerde kullanılmalıdır.
- 3- Fon kullanımının riskleri tasarruf sahiplerine aittir.
- 4- Fon kullanımında faiz uygulanamaz.
- 5- Fon kullanımında sermaye bağlantısı kurulur. Kar zarar paylaşımı (mudaraba) veya sermaye katılımı (muşaraka) esas alınır.

Yukarıda verilen ilkeler doğrultusunda katılım bankaları her türlü bankacılık hizmetlerini verebilirler. Bu ilkeler dikkate alındığında verilebilecek hizmetler sınırlanmaktadır. Özellikle verilebilecek hizmetler fon toplama ve fon kullandırma mantığı içinde gerçekleştirilebilir. Temel bankacılık hizmetlerinden olan mevduat kabulü ve nakdi kredi kullandırılması faiz içerdiğinden faaliyetler kapsamı dışında kalmaktadır. Bankalar Kanunu 4. Madde ve katılım bankalarının çalışma prensipleri dikkate alındığında katılım bankalarının yapabileceği faaliyetler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

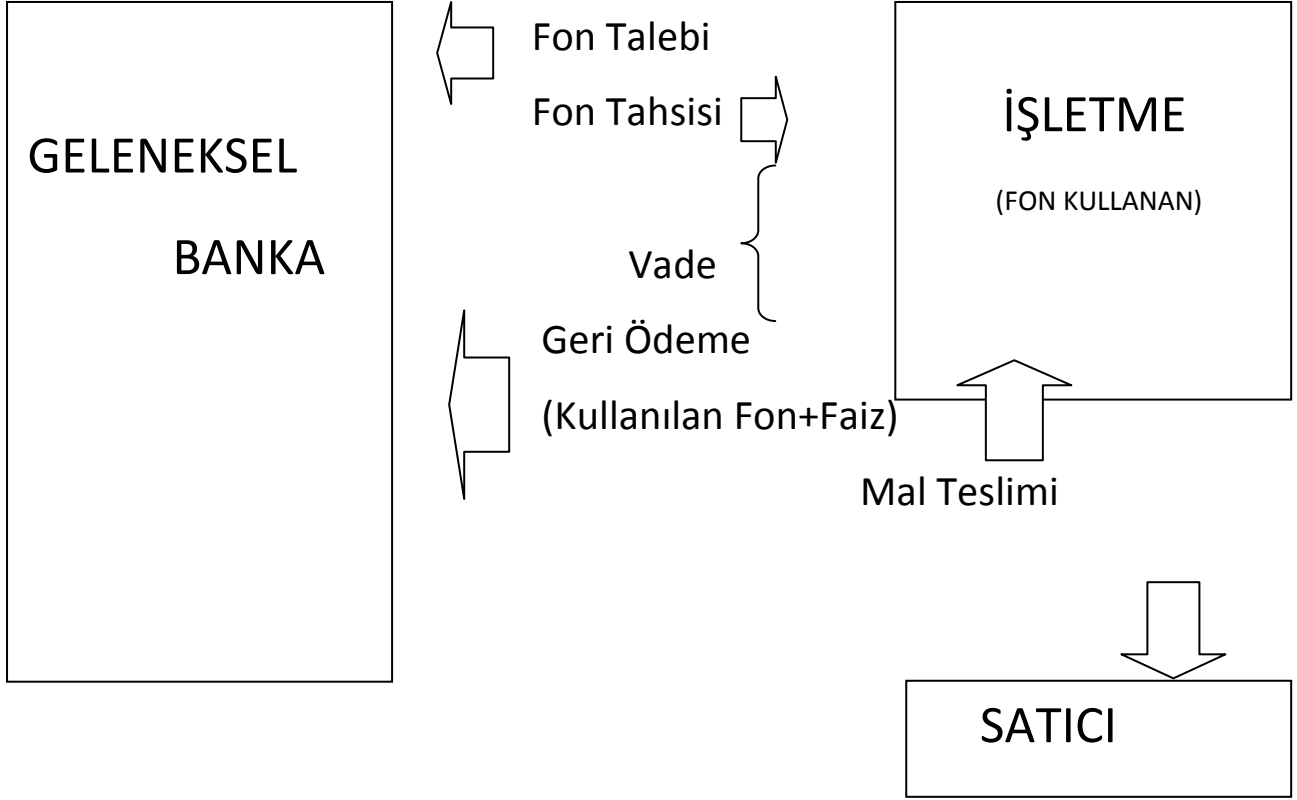
- Katılım fonu kabulü,
- Menkul kıymet alım satımı,
- Menkul kıymet alım satımına aracılık,
- Havale, fatura tahsilatı ve vergi ödemeleri,
- Transfer işlemleri,
- Teminat ve kefalet mektubu,
- Saklama hizmetleri,
- Senet tahsili,
- Çek karnesi ve seyahat çekleri,
- Sigorta aracılık hizmetleri,
- Akreditif açmak,
- Döviz alım satım işlemleri,
- Kredi

Katılım bankaları ile çalışmak bazı kurallar dahilinde mümkün olmaktadır. Kredilerin kullanımı kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği, mal karşılığı vesaiğin finansmanı, kar zarar ortaklığı, ve kiralama şeklinde mümkün olmaktadır. Sistem nakdi krediyi direkt kullandırmaz, ihtiyaç sahiplerinin talep ettikleri fonun kullanılacağı yeri sorgular. Para direkt olarak müşteriye verilmez, fatura karşılığında satıcının hesabına ödeme yapılır. Böylece fonun kullanılacağı varlık üzerinde bir ortaklık tesis edilir. Süreçte, kullanılacak fon karşılığı ticareti yapılacak varlık üzerinden, elde edilmesi olası kar üzerinden kar paylaşımı mantığı kurulur. Bu karın gerçekleşmeden önce tespit edilmesi, üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Bu hesaplamada reel ekonomi ve mevcut koşulların gereği kar hadleri dikkate alınmaktadır. Bu uygulama alım satım konu olan varlığın kayıt altında ve belgeli olarak el değiştirmesi durumunda mümkün olmaktadır. Bu süreç kayıt dışı ekonomiye karşı da olumlu bir katkı sağlamaktadır.

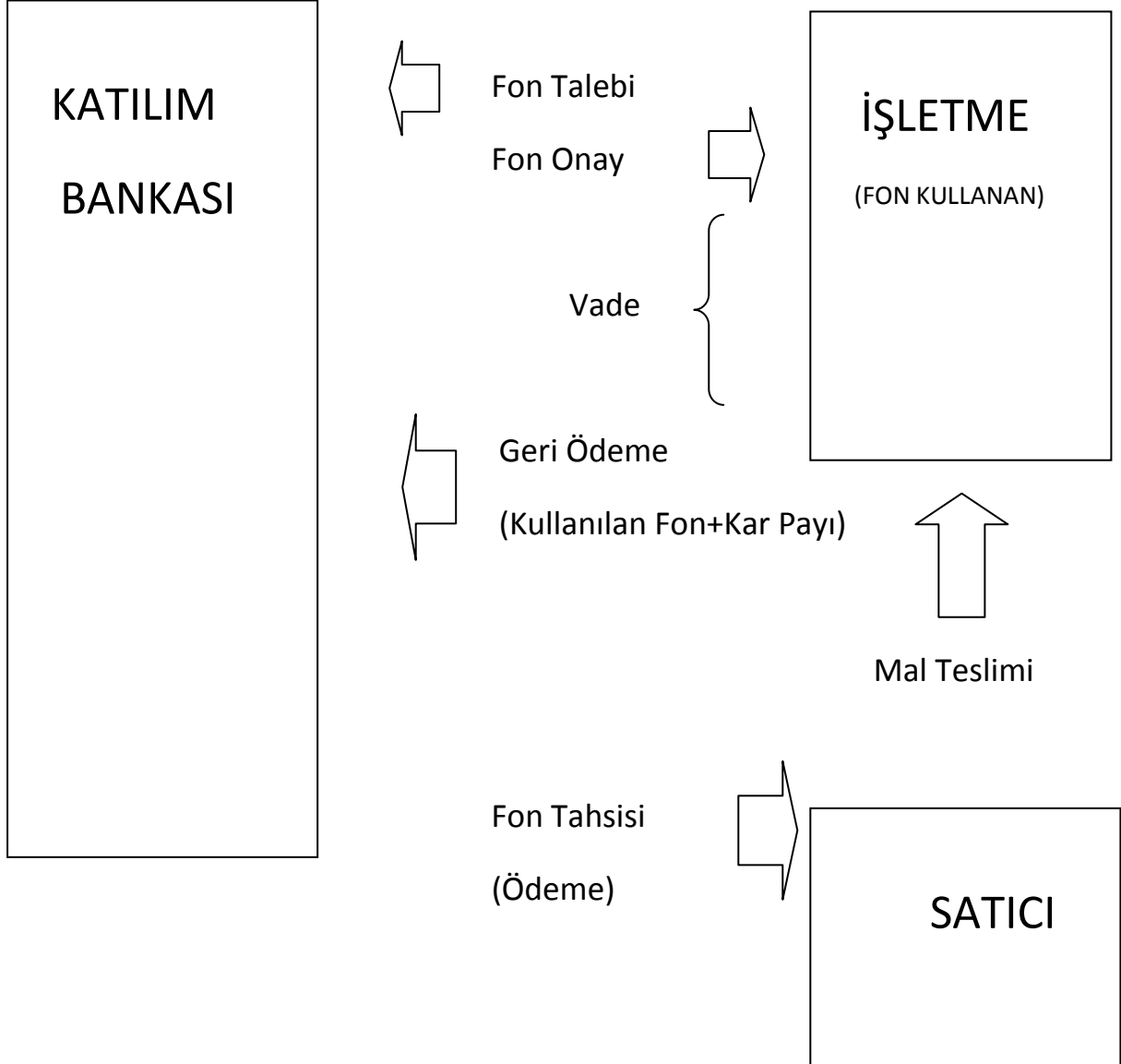
Fon kullandırmadan önce fon yönetimi muhatap müşteriye mali ve hassasiyetleri doğrultusunda inceler. Müşteri uygunluğu durumunda, edindiği bilgiler doğrultusunda belirlenen limitler dahilinde çalışılır. Kullanılan fonun riskine karşı müşteri işletmenin ortaklarının imzası veya gerekli görülmesi halinde duruma göre kefil, ipotek, teminat vb güvenceler talep edilebilir.

Katılım Bankalarında ve Geleneksel Bankalarda Fon Kullanımının Karşılaştırılması

Tablo 1: Geleneksel Bankalarda Fon Kullanımı

Tablo 2: Katılım Bankalarında Fon Kullanımı

Katılım bankaları yönettiği fonları ya mal ve hizmet alımlarında ya da proje üzerinde kullandırmaktadır. Her iki kullanımda da sadece kar ortaklığı tesis edilmektedir. Akış şemasında da görüldüğü gibi katılım bankalarını, geleneksel bankalardan ayıran en belirgin farklılık fon ödemesinin talepte bulunan müşteri işletmeye değil, satıcıya yapılmasıdır. Böylelikle fonun kullanım yeri yönetilebilmektedir. Diğer süreçler arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Konu ile ilgili geri ödeme aşamasında fonun maliyetini oluşturan unsur olarak faiz ve kar payı ifadeleri dikkat çekmektedir. Bu kavramlar arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Ancak bu uygulamada kar payı kavramı faiz kavramının fonksiyonunu üstlenmektedir. Fonu kullanan işletme açısından fon maliyeti olarak faiz yükü olmayacak, yapılan işten sağlanacak kardan pay ödemesi olacaktır. Bu uygulama her ne kadar kar ödemesi olarak sözleşmeye bağlansa da, işletme için bir maliyet unsurudur. Bunu doğuran sebep, bu kar payı yükünün önceden hesaplanması ve taahhüt edilerek sözleşmeye dayanmasıdır. Dolayısıyla geleneksel bankalar ile katılım bankalarının fon kullandırmada, ödemenin yapıldığı tarafın farklı olması dışında, işlevsel olarak önemli bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Faiz uygulaması dışında kalarak fonları değerlendirmek isteyenler ile fon talebinde bulunanların, sektör içindeki payları henüz çok yüksek değerlerde değildir. Ancak eğilimin yükselen bir seyir gösterdiği söylenebilir. Konu ile ilgili yayımlanan raporlarda bu değişim görülmektedir.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği 2013 faaliyet raporunda, katılım bankaları 2013 yılında, 2012 yılına göre toplam topladığı fonlarda % 29 oranında bir artış görülmektedir. Yine aynı yıllar karşılaştırıldığında, kullanılan fonlarda % 35 oranında bir artış olmuştur.

Katılım bankalarının sektördeki fon kullandırma oranı 2012 yılında % 6, 2013 yılında % 6,2 dir. Mevduat bankalarında ise bu oranlar; 2012 yılında % 90, 2013 yılında % 89,5 olarak gerçekleşmiştir (TKBB Faaliyet Raporu, 2013, s. 45).

SPK ve VUK' nda Kredi Maliyetleri ile İlgili Düzenlemeler

İşletmelerin kullandığı yabancı kaynakların getirdiği mali yük ister faiz adıyla ister kar payı adıyla kullanılsın, ülkemizde yürürlükte bulunan yasalarda “finansman giderleri” ve “borçlanma maliyetleri” olarak yer almaktadır.

Sermaye Piyasası Kurulu'nun ilgili tebliğ ve kararlarında kullanılan kredilerin faizleri borçlanma maliyetleri olarak ele alınmış ve düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler Türkiye Muhasebe Standartları ve Uluslararası Muhasebe Standartları ile paraleldir. SPK sağlanan kredilerin katılım bankası veya geleneksel bankadan olması ile ilgili herhangi bir ayrıma gitmemiştir. Dolayısıyla kullanılan kredilerin katılım bankasından olmasının, herhangi farklı bir uygulamaya tabi tutulmayacağı anlaşılmaktadır.

Vergi mevzuatımızda finansman giderlerinin ne şekilde değerlendirileceği Vergi Usul Kanunu içinde hükme bağlanmıştır. Ancak yine borçlanma ile ilgili olarak ortaya çıkan finansman giderlerinin, katılım bankaları ve geleneksel bankalar ile çalışmaya göre bir ayrıma

tabi tutulmadığını görmekteyiz. Yasada finansman temini maksadıyla banka veya benzeri kredi kurumları ifadeleri kullanılmak suretiyle, katılım bankaları da geleneksel bankalar ile aynı uygulamaya tabi tutulmuştur.

Yürürlükte bulunan yasal düzenlemeler, katılım bankalarından kullanılan fonlara ilişkin olarak ortaya çıkan kar payı ödemelerinin, finansman giderlerinden ayrı olarak ele almamıştır. Bu durum kar payı adı ile anılan bu unsurun, finansman gideri olarak değerlendirilmesinden başka bir seçenek bırakmamaktadır.

Vergi mevzuatımıza göre katılım bankalarından kredi temin etme sonucu karşılaşılan kar payı ve işlem komisyonu, masraf, gecikme zammı, kur farkı vb ekleri aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Tablo 3: Türk Vergi Mevzuatına GÖre Katılım Bankalarından Kredi Alınması Durumunda Karşılaşılan Giderler ve Değerlendirilmesi

Varlık Türü	DURAN VARLIK		STOK	
	Edinme Dön.	Ed.Dön.Sonra	Edinme Dönemi	Ed.Dön. Sonra
KAR PAYI (Faiz Giderleri)	Maliyete eklenir	Maliyete eklenir veya dönem gideri kabul edilir	Maliyete eklenir	Maliyete eklenir veya dönem gideri kabul edilir
GECİKME ZAMLARI (Vade Farkları)	Maliyete eklenir	Maliyete eklenir veya dönem gideri kabul edilir	Maliyete eklenir	Maliyete eklenir veya dönem gideri kabul edilir
İŞLEM KOMİSYONL. (Kom. Gideri)	Maliyete Eklenir	Maliyete eklenir veya dönem gideri kabul edilir	Maliyete eklenir	Maliyete eklenir veya dönem gideri kabul edilir
KUR FARKLARI	Maliyete eklenir	Maliyete eklenir veya dönem gideri kabul edilir	Maliyete eklenir	Maliyete eklenir veya dönem gideri kabul edilir

TFRS ve TMS Kapsamında Katılım Bankaları ile İlgili Borçlanma Maliyetleri

TFRS ve TMS içinde kredi kullanımından kaynaklanan kar paylarının ne şekilde değerlendirileceğine ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak kredi kullanımından kaynaklanan yükümlülöklere ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. IASB, kullanılan yabancı kaynakların finansman giderleri ile ilgili olarak Borçlanma Maliyetleri Standardını kabul etmiştir (Karataş, 2010, s.121). TFRS/TMS 23 Borçlanma Maliyetleri”nde “bir işletme tarafından yapılan borçlanmalarla ilgili olarak katılan faiz ve diğer giderler” ifadesiyle borçlanma maliyetlerini tanımlamıştır. Katılım bankaları ile yapılan kredi anlaşmalarında faiz ifadesi ve uygulaması olmamasına rağmen, işlevsel olarak bakıldığında kar payı uygulaması borçlanma maliyetleri ile örtüşmektedir. Dolayısıyla TMS içinde yer alan borçlanma maliyetleri ile ilgili tüm düzenlemeler, kredi maliyeti olarak ortaya çıkan kar payları ve eklerini de kapsayacaktır.

TMS 23 borçlanma maliyetlerinin muhasebeleştirilmesinde, kredinin kullanıldığı varlığa göre bir ayrıma gitmiştir.

- Özellikli varlıklar; Borçlanma maliyetleri varlığın maliyetine eklenir.
- Diğer varlıklar; Dönem gideri olarak kabul edilir.

Bu genel ayırmada yer alan özellikli varlığın elde edilmesi, inşası veya üretimi ile doğrudan ilişkilendirilebilen borçlanma maliyetleri, varlığın maliyetine dahil edilecektir. Geleneksel bankalardan kredi temin edildiğinde, bazen birden fazla proje ve alımda kullanılabilir. Böyle bir durumlarda kredinin kullanım alanlarının belirlenmesine ihtiyaç duyulacaktır. Kredinin kullanıldığı yerlerin tespiti için bir dağıtım, paylaşırma çalışması gerekir. Bu işlem aktifleştirme oranı ile yapılacaktır (Gökçen, Ataman ve Çakıcı, 2011, s.319). Ancak katılım bankalarındaki uygulama gereği kredinin kullanılacağı iş veya alım önceden netleştirildiğinden bu konuda ek bir çalışmaya ihtiyaç duyulmamaktadır.

TMS 39’ yer alan etkin faiz oranı yöntemi ile hesaplanan faiz gideri ve 17 no.lu standartta yer alan finansal kiralamalara ilişkin borçlanma maliyetleri ile kur farkları borçlanma maliyetlerinin unsurlarını oluşturmaktadır. Ancak katılım bankaları kullandıkları krediler için faiz hesaplaması yapmak yerine, kendilerine özgü bir kar payı öngörüsü ile borçlanma maliyeti çıkarmaktadırlar. Bu uygulama standartta geçen etkin faiz oranı yöntemi ile hesaplanmış faiz gideri ifadesiyle örtüşmemektedir. Ancak yine kar payının işlevi göz önüne alındığında, bu standart kapsamında değerlendirilmesi uygun olacaktır.

TMS 23 no lu standart özellikle varlıkları amaçlanan kullanıma veya satışa hazır hale gelmesi zorunlu olarak uzun bir süreyi gerektiren varlıklar olarak tanımlamıştır. Özellikli varlıklara örnek olarak;

- Stoklar,
- İmalat tesisleri,
- Enerji üretim tesisleri,
- Maddi olmayan duran varlıklar,
- Yatırım amaçlı gayrimenkuller verilebilir.

Özellikli varlıklarda genel olarak borçlanma maliyetlerinin maliyete ekleneceği belirtilmesine rağmen, bazı durumlar kapsam dışında bırakılmıştır. Bunlar,

- Gerçeğe uygun değerü üzerinden ölçülebilen özellikli varlıklar,
- Çok miktarda ve tekrarlanarak imal edilen veya üretilen stoklardır.

TMS 23' e göre bu niteliklere sahip olan özellikli varlıklara ilişkin ortaya çıkan borçlanma maliyetleri, dönem gideri olarak muhasebeleştirilecektir. Ayrıca özellikli varlıkların kullanıma veya satışa hazır hale gelmesinden sonra ortaya çıkan borçlanma maliyetleri dönem gideri olarak kabul edilmektedir.

Katılım bankalarıyla çalışılması durumunda karşılaşılan kar payı olarak adlandırılan bu maliyet unsuru, işlevselliği dikkate alındığında standartlarda yer alan açıklamaların uygulamasında önemli bir sorun görülmemektedir. Ancak bilinen anlamda kar payı olarak dikkate alındığında çok daha farklı değerlendirmek gerekecektir. Bahsi geçen kar payları için standartlarda yeni düzenlemeler yapılmadığı sürece borçlanma maliyeti olarak değerlendirilmesi ve buna göre işlemlere tabi tutulmasının yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Tablo 4: TMS Uygulamasında Varlık Türüne Göre Borçlanma Maliyetleri

(Kar Payı, Gecikme Zammı, Komisyon, Kur Farkı) BORÇLANMA MALİYETLERİ

	Kullanıma	-Gerçek Değeri	}	DÖNEM GİDERİ
	Veya Satışa	Ölçülebilen		
	Hazır Hale	-Çok Miktarda		
	Gelinceye	Tekrarl. Üretilen		
ÖZELLİKLİ VARLIKLAR	Kadar	- Gerçek Değeri	}	MALİYETE EKLENİR
		Ölçülemeyen		
		-Az Miktarda		
		Tekrarlanmayan Üretilenler		
	Kullanıma		}	DÖNEM GİDERİ
	Veya Satışa	TÜM		
	Hazır Hale	ÖZELLİKLİ		
	Geldikten Sonra	VARLIKLAR		
DİğER VARLIKLAR	ÖZELLİKLİ VARLIK DIşINDA KALAN VARLIKLAR		}	DÖNEM GİDERİ

Uygulama

Güneş Ticaret AŞ otomotiv toptan ve perakende otomotiv yedek parça ticareti yapmaktadır. Bir alım için A Katılım Bankası ile 1.000.000 \$ kredi konusunda gerekli işlemleri tamamladıktan sonra anlaşmıştır. Anlaşmaya göre 6 ay sonra 40.000 \$ kar payı ödenecektir.

05.01.2014 tarihinde 87155 nolu fatura ile malların bedeli A Katılım Bankası tarafından satıcı işletmeye 1.000.000 \$ gönderilmiştir. Ödeme günü Merkez Bankası döviz alış kuru 2,2 TL dir.

05.07.2014 tarihinde işletme mali yapısının uygun olmamasından dolayı ödeyememiştir. Banka ile yapılan görüşmeler neticesinde 20.07.2015 tarihinde işletme ilave olarak 5.000 \$ gecikme zammı ile kullandığı krediyi, kar payını ve gecikme zammını ödemiştir. Ödeme günü kur 2,3 TL dan alınarak, toplam 2.403.500 TL ödenmiştir.

Çözüm

Örnekte verilen yedek parçalar işletme için Ticari Mal niteliğindedir ve özellikli varlık niteliğinde değildir. Kullanılan kredinin maliyeti olan 40.000 \$ tutarındaki kar payının dönem gideri olarak dikkate alınması gerekmektedir. Mal alış ve kar payının muhasebe kayıtları aşağıdaki yapılacaktır.

Mal bedeli 1.864.407-

% 18 KDV 335.593-

Toplam 2.200.000-

Kullanılan kredi 1.000.000 \$ * 2,2 TL = 2.200.000-TL

Kar payı 40.000 \$ * 2,2 TL = 88.000-TL

05.01.2014

153 TİCARİ MALLAR 1.864.407-

191 İNDİRİLECEK KDV 335.593-

300 BANKA KREDİLERİ 2.200.000-

.. A Katılım Bankası

87155 nolu fatura ile alınan stoklar

1.000.000 \$ * 2,2 TL = 2.200.000-

Kredinin kabul aşamasında nerde kullanılacağı belirli olduğundan, kullanım yerleri için dağıtım hesaplamasına gerek duyulmaz. TMS 34 uyarınca aylar itibariyle kar payının dağılımı hesaplamasına gerek duyulmaktadır. Ülkemizde geçici vergi uygulaması ara dönem rapor

üretmeyi zorunlu hale getirmektedir. Bu dağıtım geçici vergi matrahının doğru tespit edilmesi için de gereklidir.

Borçlanma Maliyetinin Aylar İtibariyle Dağılımı

6 ay (180 gün) süreyle kredi kullanmanın maliyeti 88.000-

Ocak ayı borçlanma maliyeti =(88.000-TL/180 gün)* 25 gün= 12.223-TL

Şubat ayı borçlanma maliyeti =(88.000-TL/180 gün) * 30 gün= 14.666-TL

Mart ayı borçlanma maliyeti =(88.000-TL/180 gün) * 30 gün= 14.666-TL

Nisan ayı borçlanma maliyeti =(88.000-TL/180 gün) * 30 gün= 14.666-TL

Mayıs ayı borçlanma maliyeti=(88.000-TL/180 gün) * 30 gün= 14.666-TL

Haziran ayı borç. maliyeti =(88.000-TL/180 gün) * 30 gün= 14.444-TL

Temmuz ayı borç. maliyeti =(88.000-TL/180 gün) * 5 gün= 2.444-TL

TOPLAM = 88.000-TL

05.01.2014

780 FİNANSMAN GİDERLERİ 12.223-

180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER 75.777-

300 BANKA KREDİLERİ 88.000-

A Katılım Bankasından kredi kullanım karşılığı

01.02.2014

780 FİNANSMAN GİDERLERİ 14.666-

180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER 14.666-

Kredi maliyeti şubat ayı payı

01.03.2014

780 FİNANSMAN GİDERLERİ 14.666-

180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER 14.666-

Kredi maliyeti mart ayı payı

660 KISA VADELİ BORÇLANMA GİDERLERİ	41.555-	
781 FİNANSMAN GİDERLERİ YANSITMA		41.555-

İlk 3 aylık ara dönem gereği

31.03.2014

781 FİNANSMAN GİDERLERİ YANSITMA	41.555-	
780 FİNANSMAN GİDERLERİ		41.555-

Yansıtma hesabının kapatılması

İşletme yabancı para üzerinden borçlandığı için kurda meydana gelecek değişmelerden etkilenecektir. Geçici vergi sebebiyle yapılacak ara dönem çalışmasında, TMS 21 uyarınca kur değişiminin etkilerini muhasebeye yansıtma gerekmektedir. Bunun için 31.03.2014 tarihli Bakanlığın yayınladığı kur bilgisine başvurulur (İdarenin görüşü değerlemede Bakanlığın kuru, ödemede bankanın uyguladığı kur kullanılması yönündedir.)

31.03.2014 döviz alış kuru 2,25 TL dir.

Kredi tutarı için değerleme;

$$1.000.000\$ * 2,25\text{TL} = 2.250.000\text{-TL}$$

$$\text{Kayıtlı kredi tutarı} \quad 2.200.000\text{-TL}$$

$$\text{Kambiyo zararı} \quad 50.000\text{-TL}$$

Borçlanma maliyeti için değerleme;

$$40.000\$ * 2,25\text{TL} = 90.000\text{-TL}$$

$$\text{Kayıtlı borç. maliyeti} = 88.000\text{-TL}$$

$$\text{Kambiyo zararı} = 2.000\text{-TL}$$

$$(2.000\text{-TL}/180 \text{ gün}) * 85 \text{ gün(ocak,şubat,mart)} = 944\text{-TL}$$

$$(2.000\text{-TL}/180 \text{ gün}) * 95 \text{ gün(nisan,mayıs,haziran,temmuz)} = 1.056\text{-TL}$$

$$\text{TOPLAM} = 2.000\text{-TL}$$

$$\text{Kambiyo zararları} \quad 50.000\text{-} + 944\text{-} = 50.944\text{-TL}$$

31.03.2014		
646 KAMBIYO ZARARLARI	50.944-	
180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER	1.056-	
300 BANKA KREDİLERİ		52.000-
Kullanılan kredinin kur değerlemesi		

Benzer alışma ikinci 3 aylık geçici vergi dönemi olan haziran sonu itibari ile de yapılması gerekmektedir.

deme anında bankanın uyguladığı kur üzerinden kur farkı ile ilgili ortaya çıkan kambiyo kar veya zararının da kaydının yapılması gerekmektedir. Kullanılan kredinin tamamen kapanması aşamasında yapılacak işlemler aşağıdaki gibi olacaktır.

20.07.2014		
780 FİNANSMAN GİDERLERİ	11.500-	
300 BANKA KREDİLERİ		11.500-
Gecikme için tahakkuk eden gecikme zammı		

20.07.2014		
300 BANKA KREDİLERİ	2.403.500-	
İLGİLİ FİNANSAL HESAP		2.403.500-
Kredinin ve ilgili yükümlülüklerin denmesi		

Sonuç

Geleneksel bankacılık ile katılım bankacılığının faaliyetleri karşılaştırıldığında faiz uygulaması dışında önemli bir fark bulunmadığı görülmektedir. Ancak bankacılık hizmetlerinin içinde önemli bir rol oynayan faiz uygulaması, katılım bankacılığının ayrı olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Özellikle katılım bankalarının faaliyetlerinde faize hiçbir şekilde yer vermeden ticari faaliyetlerini yürütmeleri bazen kolaylıkla yapılabilirken, bazen de ilkelerinde zorlamalara sebep olmaktadır. Bu yüzden bilinen bankacılık hizmetlerinin bazılarını verememekte veya kısmen verebilmektedirler. Ancak genele bakıldığında geleneksel bankaların verdikleri hizmetlerin çoğunu verebilmektedirler. Kısaca katılım bankalarının mevcut koşullarda bankacılık alanına uyum sağlamış oldukları görülmektedir. Katılım bankaları ile çalışan işletmelerin aldıkları hizmetler ve kullandıkları krediler için de ayrı bir düzenleme bulunmamaktadır. Geleneksel bankalardan kredi kullanma ile ilgili geçerli olan tüm yasal düzenlemeler, katılım bankaları ile çalışan işletmeler için de geçerlidir. TMS/TFRS na bakıldığında da benzer durum görülmektedir. Ülkemizdeki mali mevzuat, katılım bankacılığında kredi kullanılması ile geleneksel bankalardan kredi kullanılmasını ayırmamıştır. Aynı şekilde TMS/TFRS' de de bu konuda ayrı bir düzenleme bulunmamaktadır.

Yaptığımız bu çalışma neticesinde katılım bankaları ile geleneksel bankaların kredi kullandırmada çok önemli bir unsur olan faiz uygulaması açısından ayrıldıkları görülmektedir. Paranın zaman maliyeti olarak uygulanan faiz yerine ortaklık tesis edilerek kar payı uygulamasının çok önemli bir fark olduğunu düşünmekteyiz. İlke olarak faize hiçbir şekilde yer verilmeden sadece ortaklık mantığı ile kredi kullanılması ciddi bir fark yaratmaktadır. Ancak kar payı karşılığı kredi kullanılması durumunda, gerek işlevsellik bakımından gerek se muhasebe ve mali mevzuat bakımından faiz karşılığı kredi kullanma arasında ayrı bir uygulama ve sonuç olmadığı kanaatindeyiz.

Kaynaklar

Bankalar Kanunu

Gelir Vergisi Kanunu

Gökçen G., Ataman B. ve Çakıcı C.:”Türkiye Finansal Raporlama Standartları Uygulamaları”, Türkmen Yayınevi, İstanbul-2011.

Karataş Muharrem:”Borçlanma Maliyetlerinin UMS 23, Kobi’ler için UFRS ve Vergi Usul Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi”, İSMMM MO Mali Çözüm Sayı 98, 2010.

Özulucan A. Ve Deran A.:”Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları”, M.Kemal Üniversitesi SB Enstitüsü Dergisi Sayı 11, 2009.

Sermaye Piyasası Kanunu

Vergi Usul Kanunu

www.albaraka.com (Erişim tarihi aralık-2014)

www.tkbb.org.tr (Erişim tarihi aralık-2014)

BURJUVANIN EKONOMİK ETKİNLİĞİNDE KARİZMATİK NEDENSELLİK OLARAK KALVİNİST İDEAL TİPİ

Dr. Kürşat Haldun AKALIN¹

Özet

Hoşgörüsüz imanıyla kalvinist, Tanrı'yı talep etmektedir. Yönelişinde büyüsel etkileşime, kutsal ayinlere, kutsal yemek ayınındeki paylaşımına, münzevi hayat içindeki nedamet çilekeşliğine yer olmadığı gibi; bunların kurtuluşu sağlayabileceğine dahi ihtimal verilmemektedir. Gerçekten de, kalvinist, Tanrı'nın hoşnutluğunu sağlayabilecek hiçbir garantili yönelişin olmadığına inanmaktaydı. Yine de, inançlı bir kimse sıkı çalışmasıyla kendisini Tanrı'ya adarsa, işinde başarıya ulaşırsa; bu başarı ya da yüksek kazancın, gerçekte Tanrı'nın hoşnutluğunun ve kurtarmış olduğunun birer işaretleri olduğundan, hiç kimse kuşku duymazdı. Servet sahibi bir kimsenin boş oturarak hazır serveti tüketmesi veya rahatlığın keyfini çıkarması, en büyük günahkârlık olarak görülmüştür. Başarılı bir işadamı, Tanrı'ya hizmet etme bilincinin bir gereği olarak, iş etkinliğini genişletmek amacıyla kazandığı parayı yeniden yatırıma aktarır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Etkinlik, Burjuva, Karizma
Jel Kodu: Z1

THE CALVINIST IDEAL TYPE AS THE CHARISMATIC CAUSALITY IN THE ECONOMIC ACTIVITY OF BOURGEOIS

Abstract

The calvinist believed in a stern, demanding god. No magic, no sacraments, no communion, no acts of contrition would win his favor. In fact, there was no assurance that the calvinist could please God. However, if a believer devoted his life to hard work, success in that work might be interpreted as a sign of God's favor, although one could never be sure. Having eliminated idle enjoyment of wealth that a cardinal sin, the successful businessman were forced to reinvest the money in more business ventures as a way of serving God, and, indirectly, assuming themselves that God was pleased with their services.

Key Words: Economic activity, Bourgeois, Charisma
Jel Code: Z1

¹ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

1.Giriş

Burjuvaziye özgü faaliyet tipinin toplumdaki bireylere aktarılmasına engel olan, sermayenin gelişmesine sınırlar çizen orta çağın Katolik iktisat ahlakının insanlar üzerinde zihinsel bir inisiyatif kurduğu zihniyet dünyası; karizmatik nedensellik gücüne muktedir olan ferdiyetlerin örnek tavırlarıyla çevreye aşıladıkları ve benimsettirdikleri belli bir ideal kişilik tipinin genelleşmesiyle ortadan kalkmıştır. Böylece, Katolik asketikizminin irrasyonel bir içeriği kapsayan, çalışmadaki kazanç güdüsünün insanı Tanrıdan uzaklaştıracığı, maddi servetin dünyaya bağımlılık anlamına gelerek kişiye ahreti unutturacağı, ihtiyaca yeten çalışmanın ve adalete uygun düşen fiyat ile ücret seviyesinin Tanrı katında makbul olduğu, Tanrının lütfuna erişmek için kanaatkarlık içinde belirlediği gereksinimlerine yeten faaliyette bulunarak arta kalan zamanının tamamını manastırlarda nefesine eziyet edercesine ibadetle uğraşmasının gerekliliği, yeniliğe ve değişmeye karşı çıkılarak itaat ve tabiiyetin esas alındığı vs anlamındaki bütün öğretileri ve bunları katı bir taassup içinde uygulanan hiyerarşik kilise otoritesi (Weber 1984; 112-113); kalvinist ideal tipin bireysel güdüler halinde kişinin iç dünyasına inerek değer yargılarını ve tavırlarını değiştirmesiyle (Weber 1984; 114) geçerliliğini ve meşruiyetini kaybetmiştir. Kalvinist asketikizmin telkin ettiği bu yepyeni ideal kişilik tipinin genelleşerek meşrulaşmasıyla birlikte, kendi ilişki normlarını topluma egemen kılmış, tüm davranış ile tutumlara nüfuz ederek kurumsallaşmasının sonucunda da, süreklilik kazanmıştır. Böylece, dolaylı olarak da olsa, hizmetinden Tanrı'nın hoşnut kaldığı huzuruna erişir. Nasıl ki, ussal dinsel yönelme, aşırı derecede dünyevi asketikizm üzerinde odaklaşmışsa; ussal ekonomik sistem de, ekonomik hayat tarzının aşırı derecede ussallaşması üzerinde durmuştur. Ticaret tekniğindeki ilerlemelerin bir sonucu olarak da görülebilen tamahkarlık ve açgözlülük duyguları, tek başına; Protestan ilahiyatın gelişiminin doğal bir sonucu olan ruhani dindarlık veya bireysel arınmışlık anlamındaki dünyevi asketikizmin başarı ve kazanç güdüsüyle eş değer kılınmaz. Bireysel ruhani yöneliş anlamında dünyevi asketizm ile rasyonel ekonomik faaliyeti betimleyen kavramların oluşturulması için; öncelikle bu tarihsel ortamın ayrıntısıyla gözlemlenmesi, ve hemen sonra da kalvinist davranış tarzını açıklayan karakteristik kişilik nitelikleri veya ideal tipi hakkındaki fikirlerin tümevarımsal yolla irdelenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Artık gerçek dünyaya dönebilir, kazanç maksatlı tipi andıran diğer eylem örnekleri araştırabiliriz. Bireysel ruhani arınma anlamında dünyevi asketikizmin ayrıntısıyla irdelenmesi için, Tanrı ile dünya arasında kurulmuş bağıntıyı açıklayan Protestanlara ait vaazların, kişisel mektupların, günlüklerin ve diğer yazın belgelerinin sorgulanması gerekmektedir.

Protestanlık, özellikle de kalvinizmin İngiltere'deki kolu olan püritanizm öyle bir ideal kişilik tipi çizmiştir ki; bu ideal insan, kendisinden başka diğer bütün insanları ahirette Tanrının nimetlerinden mahrum kalacak olan günahkarlar olarak kabul etmektedir. (Weber 1984; 114) Ayrıca, Tanrının günahkarlara lütfunu bu dünyada nasip kıldığına inandığından; bir seçilmiş olarak kendisinin de uhrevi kurtuluşunun ve ilahi affının, Tanrının şanını bütün insanlara sergilemesine bağlı olduğunu düşünmektedir. Tanrı lütfuna, mesleki faaliyetlerindeki başarı ve terfileriyle erişebileceği, işinde münzevi hayatı yaşadığı ölçüde ruhunu arındırarak seçilmişlerin arasına katılabileceği ve günahkarlıklarından kendi çabasıyla affa uğrayabileceğine inanmıştır. Bu inanç, kalvinistin okyanuslara açılan gemisini, parasal servetini ve tüm mülkünü, yatırım sermayesi haline dönüştürdüğü ticarethanesini veya fabrikasını; adeta manastırların inziva odalarından biri haline getirmiştir. (Calvin 1968; 782-786) Kalvinist, kilisesini kendi kalbinde, kazanç peşinde koştuğu iş yerinde kurmuştur.

2.Kalvinist İdeal Tipin Genel Özellikleri

Tıpkı, gününün belli saatlerini Tanrıya yakarmaya ayıran, o orta çağın sofı Katoliklerinin yemek yemeden su içmeden ve her türlü zevklere dalmadan, kendi nefesine işkence edencesine bu dua saatlerini matematiksel ve sistematik bir tarzda arttırması gibi; kalvinist de, aynı nefse eza tavrıyla kendisini işine adamıştır. (Calvin 1968; 791-801) Çalışma saatlerini her gün düzenli olarak belirlemiş, etkinliği sırasında kendisine ekonomik hedefleri belirleyerek tasarladığı çalışmasını sistematik bir hızla metodik olarak arttırmıştır. Kendisini Tanrının bir mutemedi gibi (Calvin 1968; 803-804) görmüş olduğundan, teşebbüsünü mali açıdan kontrol altında tutabilmek için, önce rasyonel muhasebeyi iş yerinde uygulamış ve bunu sürekli olarak geliştirmiştir. *“Sadecce, tek yol ile, 'dini dünyanın içine taşımakla birlikte, aynı zamanda dünyanın dışına çıkartarak', kötülüklerden kaçabilmektedir. Teşebbüs, böylece kilisedeki ibadet yeri atmosferiyle günlük çalışmaya telkin edilmiştir. Bütün şahısların enerjilerinin çalışma birliği etkinliğinde düzen altına girmesi desteklenmiştir. Metodist, bundan dolayı, kendi düsturumu dikkate alacağım diyerek işimde tembel olmayacağım, çalışmamda hiçbir anımı verimsiz geçirmeyeceğim, daima şevkli ve gayretli bir ruha sahip olacağım, her günümü belli kısımlara bölerek Tanrıya kulluk borcumu üretkenliğimle ödeyeceğim diyerek; ömründen boşa giden her anı, verimsizlik içinde geçen her zamanı Tanrıya isyankarlık olarak görmüştür. Bundan dolayı saat beşte kalkacağım, kendimi işime adayacağım, sık sık birkaç dakika da olsa gizlice Tanrıya dua edebilmek için kendime izin vereceğim. Her gün on iki saate kadar varan bir çalışma süresince kendi küçük işimle uğraşırken, kendi kendimi 10 shilling kazanmak üzere ayarlayacağım ve bunu büyük bir*

rahatlıkla gerçekleştireceğim. alışmasında iş ahlakını ve sürekli endüstrileşmeyi zorunlu tutmasıyla, pritan, mesleki faaliyetlerinde ve sosyal alışkanlıklarında planlamayı arttırmış, maksada yönelik davranışı geliştirmiş , kendisi üzerindeki öz denetimini de güçlendirmiştir.”
(Wellman 1967; 182-183)

Tembelliği ve boş oturmayı, aylaklığı ve verimsiz çalışmayı, Tanrının şanını alçaltıcı bir davranış olarak en büyük günah saydığından mesleğinde sürekli ilerlemeyi, daha iyi işlere talip olarak kazanabildiğince kazanmayı, daima, dinsel bir vecibe olarak kabul etmiştir. İçindeki başarısının bir ls olan artan karı, Tanrı lütfunun adeta bir işareti olarak kabul etmesine rağmen; kendisi sadece seçilmiş olmayı arzu ettiğinden, yani Tanrının lütfuna öbür dünyada ulaşan azizlerin safına katılmayı istediğinden; bu dünyada lükse ve eğlenceye düşenlerin ahrette Tanrının gazabına uğrayacağı anlamındaki Katolik inancı içtenlikle doğruladığından; artan servet ve çoğalan maddi olanak içinde dahi olsa, mütevazı hayat tarzından asla ayrılmamıştır. Kanaatkarlık içinde sınırlandırdığı şahsi gereksinimlerini tatmin ederek (Wellman 1967; 192) , nefsine hakim olmayı esas edinmiş; lüks tüketimi Tanrının lanetlediği kimselerin belirtisi olarak gördüğünden, ihtiyaç aşan her harcamayı gnahkarlık grmştir. Sürekli ibadetgahı olarak kabul ettiği iş yerinde en yüksek verime ulaştığı lde Tanrının şanını sergileyebileceğine inanan, bu maksatla da Tanrıyı her yerde hükümran kılmak isteyen kalvinistler; yenilikleri özendirerek ve üretime uyarlayarak rasyonel bir teknolojiyi uygulamışlardır. (Troeltsch 1981; 794) Böylece, daha önceden tesadüflere kalan ve üretim katı geleneksel yapısında bir türlü kendisine yer bulamayan her yeni buluş, kalvinistlerin asla vazgeçemeyecekleri bir kazanç aracı haline gelmiştir. Kalvinisti dindar kılan davranış normlar; alışkan ve tutumlu, kazandığını yeniden yatırım sermayesine aktaran, gününün her saatini en verimli bir şekilde değerlendirebilmek için planlayan, belirlediği ekonomik hedeflere rasyonel davranış tarzıyla ve seçime dayanan kararlarıyla ulaşma esnekliğine kavuşan, çalışmasını rasyonel olarak sistematik usulle yoğunlaştıran ve gerektiğinde yeni metodları uygulayan, sürekli yenilikler peşinde koşan, hesabını bilen ve borcunu zamanında ödeyen, ekonomik başarısı sayesinde çevresinde itibar gören ideal bir insan tipini (Troeltsch 1981; 798) oluşturmuştur.

Max Weber'e göre, kalvinist değerlerin oluşturduğu, zamanın irrasyonel zihniyet yapısına karşı olan ussal nitelikleriyle bu ideal insan tipini benimseyen ve karizmatik bir güce sahip olan bir grup insanın; yani kalvinist müritlerinin örnek tavırlarıyla ve benimsedikleri hedeflere yönelik rasyonel davranış normlarını açıklayıcı ikna yetenekleriyle, bu yaşama tarzı, yavaş yavaş tavandan tabana doğru aktarılarak yerleşmeye başlamıştır. Böylece, insanların her

günkü alışılmış davranışları anlam bakımından içeriğini değiştirmiş, çok farklı hedeflere yöneltmiştir (Troeltsch 1981; 802). Hayatını kanaatkarlıkla belirlediği ihtiyacına yeten bir çalışmayla devam ettirmesi telkin edilen ve fakirliğiyle itibar gören belli bir kesimin bütün vaktini dua etmeye ayırmakla Tanrıya yönelen insanın yerini; iş yerini yegane ibadethane ve işini de kutsal bir ibadet olarak düşünen ideal bir insan anlayışına bağlanan kalvinist müritlerin almasıyla; aynı uhrevi maksatla, dürüstlük ve karşılıksız sevgi içinde, aynı nefse eza tavrıyla mesleki faaliyet ve dünyevi çalışma büyük önem kazanmıştır. Mesleki etkinlik Tanrıya giden yol halini alınca; kendisini işine adanmış, ömrünün sonuna kadar bütün günlerini çalışma saatlerine ayırarak en rasyonel bir Şekilde kullanmaya azmetmiş, mesleki başarı ve toplumsal konumu olduğu kadar kazanç ve serveti de Tanrı lütfunun bir ölçüsü öneminde yorumlamış olan ideal bir insan tipi doğmuştur.

“Metodist, her insan Tanrıya uzanan kendi hayatındaki her Őeyini çok sıkı bir Şekilde muhasebesini yaparak, kendisini sorumlu tutarsa; bunu, sanki Tanrının güvenilir bir mutemedi gibi faaliyette bulunması takip edeceğinden, Tanrı mutlaka onu gzetecektir Şeklinde düşünmekteydi. Bu nedenle, tam anlamıyla dinsel değer yargılarını değiştiren insan, böylece mesleğinde başarıya ulaşmak zorunda kaldığını kabul etmiştir. Mamafih, ulaşılan yüksek kazançlarla gerçekleşen bu refah, imanlarından dolayı Tanrı tarafından sunulmuş bir ödül ya da bir karşılık anlamını taşımıyorsa da; tam anlamıyla başarıya uygunsuz bir önem verilmiştir. Mesleki başarıyla bu dünyada ulaşılan değer ile konumlar, bu imanlı insanların gözünde hiçbir anlam taşımaksızın, aynı kanaatkarlık ve tutumluluk gayretiyle, sürekli çalışma azmiyle, Tanrı hoşnutluğunun kanıtları haline gelmiştir. Böylece, bir insan Tanrının daha büyük bir mutemetliğine nail olabilmek için, kendi hüner ile kabiliyetlerini ispatlamış olduğundan, bu başarıyı elde etmektedir. Sonuçta, normal olarak, iş uğraşısında başarısızlığa uğramak, acımaya layık olmayan, kınanması gereken bir suç niteliğinde olduğundan; henüz teşebbüs başarısı inançlı bir mutemetlik çabasını gerektirmemiştir. İşinde başarılı olmak için, hristiyan ahlakını ve ekonomisini dikkate almak suretiyle her ikisinin de talep etmiş olduğu uzun ve etin alışma aynı öneme sahiptir. Tanrı kasası öğretisi veya Őahsi sorumluluk inancı, metodizmde, insan ruhunun kurtuluşu ve dünyevi başarıyla, menfaatlerle görünüşte uygunsuz gibi olsa da bir bağ kurmuş olduğundan, çok büyük bir öneme kavuşmuştur. Kişisel sorumluluk, paranın mutemetliğinden çok fazla Őeyi kapsamaktadır. Özellikle de, zamanı, hakkını vererek kullanmayı gerektirmektedir. Oxford’taki günlerini kolayca tahmin edilemeyecek derecede çok katı ve müsamahasız bir disiplinle zamanını değerlendiren Wesley; mrndeki her anını verimli ve yararlı Şekilde kullanarak kalıcı işlere kendini

adamayan bir insanın, rahatlığıyla ve aylaklığıyla, Tanrıya isyan etmekte olduğunu vurgulamıştır. Zamanını ve parasını, tek bir yönetim içerisinde düşünerek, ayrıntılı şekilde tasarlayıp planlayarak, aralarında doğrudan bir bağ kurmuştur. Wesley, bir iş adamının, işinde her hangi bir serbest veya boş bir zamanının olabilmemesini, olanaksız görmüştür.” (Bebb 1980; 92-93)

Böylece, ideal tip, tavandan tabana yayıldığı ölçüde karizmatik otoriteyi de beraberinde getirmiştir. Karizmatik nedenselliği taşıyan kalvinist vaat ile kurtuluş yolları bireysel güdüler halinde kişiye aktararak değer yargılarını ve tutumlarını değiştirdiği andan itibaren; insanların dünyaya bakış açısı, yaşama biçimi ve dolayısıyla faaliyet tarzları ile ilişki normları içerdikleri anlam bağı itibarıyla değişmiştir. Eskinin fakirlik yeminleri ve hayırseverlik anlamındaki karşılıksız yardımlarının yerini; rasyonel teknoloji ve her türlü yeniliği üretimin yapısına uyarlayarak maksimum kazanca ulaşmak maksadıyla yapılan faaliyetin gerektirdiği, ekonomik menfaat düşüncesi, tutumluluk, dakiklik, çalışkanlık, dürüstlük vs., almıştır. Seçilmişlik güdüsüyle başlayan bireycilik eğilimiyle kişisel kazanç ön plana geçmiş; böylece, iktisadi yönüyle sosyal ilişkiler karşılıklı menfaat esası üzerine kurulmuştur. (Bebb 1980; 95)

3.Kalvinist İdeal Tipin Genelleşmesi

Kalvinist asketikizmin kuramsal olarak oluşturduğu devrinin bu ideal insan tipini karakterize eden dini lider (J.Calvin, R.Baxter, J.Wesley vs.,) kendi şahsında yaşatmış olduğu burjuva faaliyet tipinin anlam bağını, kendi davranış tarzları ve değer yargılarıyla, olaylar karşısındaki tutumlarıyla olduğu gibi yansıtmaktadırlar. (Bebb 1980; 96) Liderlerin kendi ikna kudretiyle ve doğrudan müritleri vasıtasıyla rasyonel bir anlam taşıyan yeni kültürel değerlerin tavandan tabana doğru gerçekleşen aktarılması sonucunda, kalvinist ideal tip, toplumda rağbet görerek insanların davranış tarzlarına nüfuz etmiş, fiiller üzerinde karizmatik bir insiyatif kurması yoluyla da somut bir olgu haline gelmiştir. *“Din, ortaya çıktığı andan itibaren, hayat üslubunun ve ekonominin rasyonelleşmesi dönüşümüyle bağlantı kurduğu müddetçe, azmettirici bir unsur olduğu elbette bir gerçektir. Dinsel fikirlerin kavranılmış eylemlerinin, nasıl merkezi bir hale geldiği sorununun ciddi olarak göz önünde bulundurulmasıyla, dinin biçimlendirici tesiri olanak dahiline girer. Rasyonelleştirme, kültürlerin kendi dinsel durumlarını niteleyen ana bir kavram olmasından dolayı, din sosyolojisinin bu gibi kültürel tanımlamalardan haberdar olması gerekir. Dini kurtuluşa olan güveniyle dünyadaki mesleğinin ahlağı olarak, usul ve kuralına göre işleyen bir tarzda bütünleşen hiç bozulmamış birlik; yalnızca, asketik Protestanlığın yarattığı bir birliktir. İlâveten, bir yaratık olarak bütün*

kendi kusurlarına rağmen, sadece Protestan ahlakındaki dünya; kati surette üstün olan Tanrının isteğine göre yapılan rasyonel davranışla nail olduğu kendi görevlerinden biri vasıtasıyla obje haline gelerek, birliğe ve dinsel anlamlılığa sahiptir. Başarı, rasyonelliğe, kişinin kendisine olan hakimiyetine itibar kazandırdığında, maksatlı davranış tarzı yalnızca dünyevi kazanca yönelmekle kalmaz; başarı, böyle davranış üzerine inen Tanrı takdisinin bir işareti gibi yorumlanılır. Bu dünyevi asketikizmin başka hiçbir dinde bulunmayan ayırt edici sonuçlarından en önemlisidir. Bu din, inananlarından, münzevi keşiş hali gibi bekar kalmalarını istemediği gibi, bütün şehvani zevk ile sefalardan sakınılmasında ısrar etmiş; fakirliği reddetmesine rağmen, çalışılarak kazanılmamış servet ile gelirden hazzederek vakti boşa harcamayı ve sömürüyü ihraç etmiş, ayrıca feodalliğe ait bütün kalıntıları iptal ederek servetin şatafatlı gösterişinden sakınılmasını mecbur kılmış; manastıra kapanarak hayattayken ölümün hissedildiği çilekeşliği ret etmiş olmasına rağmen, sürekli tetikte kalarak, hayat üslubuna rasyonel bir şekilde hakim olunmasını; dünyanın güzelliklerine, sanata veya her hangi bir kimsenin kendisine özgü ruh hallerine veya duygusallıklarına kişinin kendisini kapturmasından kaçınılmasını talep etmiştir.” (Weber 1964; xxiii)

Dünyevi asketikizmin bilinen ve değişmez gayesi, bütünüyle hayat örneğinin disipline edilmesi ve yöntemli şekilde örgütlendirilmesidir. Dünyevi asketikizm, tipik olarak ‘meslek erbabı’ ile betimlenildiğinden; rasyonel örgütlenme ve toplumsal ilişkilerin kurumsallaşması bütünlüğünün sonuçlarıdır. Rasyonelleşme sürecinde fikirler, sadece sosyal ve davranış olarak örnek oluşturmazlar, fakat bu işaret edilen örneklerin yerine getirilmesi için gerekli olan güdüsel bağlantıların çeşit ile seviyelerini de ifade ederler. “Asketik Protestanlık yoluyla sadece batıda, rasyonel asketikizmin dünya hayatının bir tarzı haline dönüştürülmesinde ileri adımlar atılmıştır. Asketiğe göre, ilahi kurtuluşun kesinliği daima kendisini rasyonel faaliyette göstererek; eylemin anlamıyla, maksat ile ifadesiyle bütünleşiş; düştur ve kurallarıyla da hakimiyet kurar. Lütfun kesin ifadesinin etkin belgelenmesine ortam hazırlayan dünya nizamında, çilekeşlik, kişinin tamamıyla rasyonel olması gerektiği bir meslek halini alarak, bireyin yerini tayin etmektedir. Böylece, servet edinme zevkinin yine men edildiği çilekeşliğin, mesleki iş galesi haline gelerek ekonomik eyleme bağlanmasıyla; rasyonelleştirilen ahlaki gereklere bağlı kalınmış, çok iyi tanımlanan meşruiyetine de itaat edilmiştir. Böylece kazanca yönelik faaliyetin başarılı takibi, takva ehlinden olan bir kimsenin meşakkatinin Tanrı tarafından kutsanmasının ve kendi ekonomik hayat modeliyle Tanrının hoşnutluğunun bir tezahürü gibi sayılarak, itibar edilmiştir. Çilekeş sofu, kendi lütf halinin ruhsatını, kesinlikle dünyadaki kendi davranışında keşfeder. Böylece dünyevi çilekeşlik,

mesleği hakkında sorgu etmeksizin ve arayıp bulmaksızın, dünyadaki mesleğinin fiili uygulamasının anlamı hakkında araştırma yapmayı gerekli gören meslek erbabını tanımakla; bütün anlamıyla sonucun kişiye ait olmadığını, Tanrının takdirine kaldığını ifade eder. Meslek erbabı için, bu dünyadaki rasyonel faaliyetleri vasıtasıyla, nihai önemi kavranılamayan Tanrı iradesini şahsen uygulama konumuna koyması yeterlidir. İlahi kurtuluşun birbirleriyle en tutarlı tiplerini kapsayan din; kişilerin mutlaka üstlenecekleri ve hayat örneğiyle kendini ortaya koyacakları, kaçınılmaz bir şekildeki dinsel kurtuluşa düşkünlük halini alır. Özellikle, ölümden sonraki dirilişin şartları, arzulanan ve erişilmek istenilen belirli tarzdaki kurtuluş yoluyla uyumlu olarak ve bu anlamdaki kurtuluşun ruhsal niteliğine göre değişerek, hayat tarzına dinsel şekilde yapılan tesirle nüfuz edilir. İlahi kurtuluş için yol arayan her hangi bir dinsel grup, ortaya çıktığı andan itibaren, ameli baskıları uygulamada en kuvvetli şansa muktedir olarak; dinsel güdülerin dışında, bütünü oluşturan belirli değerlere yönelinerek eylemsel davranışı düzen altına alır.” (Weber 1964; xxv)

Hayat tarzının dinsel olarak sistemleştirilmesi, durumun gerektirdiği şekilde, ekonomik davranış üzerinde etkili güç sarf ettirecek kadar belirli sınırlamalarına da sahiptir. Nihayet, dinsel motivasyonların özellikle de ilahi kurtuluş ümidinin; hayat tarzının gidişatı üzerine, ekonomik davranış biçimine hiçbir şekilde güç kullanarak baskı yapma zorunluluğuna gereksinimi yoktur. Şimdiye kadar, çok önemli bir kapsamda zaten nüfuz etmişlerdir. “Ahlaki bakımdan dinsel öncü, Tanrılık vasfının doğa üstünlüğüne sığınarak kendi öğretisini meşru kılma eğilimindedir. Dünyanın dışında ve üstünde kaim olan bir veya daha fazla Tanrısal kavram, beşeri koşulun yerini belirler ve ilahilik uğruna görüşlerini meşru kılar. Tanrıyla aynı olduğu bazı kişisel bağlantısında geçerli kılınmak istemekte, buna dayanarak da, ahlaki bakımdan dini öncü kendisini Tanrının bir aracı olarak tasavvur etmektedir. Tanrının isteğine uyarak diğerleri için kurulan bir düzeni ilan etme görevini üstlenmektedir. Bununla beraber, kişisel olarak kendisinin kutsallaştırılmasına hiç de gereksinim duymamaktadır. Diğer taraftan, ahlaki olarak dinsel öncü, belirli zümrelerdeki şahışlar üzerine talepler yükleyerek, bu yolla sadece sahip oldukları elverişli duruma göre bunların yapılmasını istemekle yetinmez, fakat bunun yerine kendi hükümlerinin bir görev anlayışıyla izlenmesini şart koşar. Örnek alınan dini öncü, kişisel meziyetlerinin daha yüksek düzeyiyle tanımlanan dinsel anlamdaki bir şekillendirmesiyle, diğerleri tarafından takip edilebilecek hayat yolu için bir model hazırlar. Kuralsallaşarak oluşturulan düzeni sona erdireceğini haber verme sorumluluğunu üstlenen ve bu ihlalinin ahlakça meşru kılındığını açıkça söyleyen bir kimse olarak, nebiler veya dinsel öncüler, bu gayesine açıkça aykırı olarak yerleşmiş önceki nizama

karşı kesin bir şekilde muhalefet etmeye kendini adanmış kimselerdir, kutsal kıldıkları kendi davranışlarıyla yerleşmiş alışkanlıkları geçersiz kılmaya azmetmiş liderlerdir. Örneğin, İsrail'in nebilere, asırlardan beri aktarılan kurumsal ibadetin ve yasaya uygun kılınmış davranış biçiminin, ayrıntısıyla irdelenmesi ve açıklanarak öğretilmesi görevini üstlenmiş Tapınaktaki din kurulunun dışında ve hatta bunların yorumlarına karşı olarak ortaya çıkmış, alışılmadık dışındaki aykırı gelen mesajlarını duyurmuş, yeni bir Tanrı yolunu kendi vahiy deliline dayalı olarak kurma gayesini edinmiş, karizmatik öncülük işlevini üstlenmiş önderlerdir. Tapınak görevlilerinin pek çoğu, kendi zamanlarında ortaya çıkan ve benimsedikleri yönelişlere de aykırı gelen içerikte bir mesaj sunan bu nebilere; Tanrıdan olduğunu kanıtlayan bir işaret aramış, Musa'nın denizi yarası misali ilahi bir mucize beklemişlerdir. Dinsel şahsiyetin rolü, karizmatik öncülüğün sadece bir örneği olmasından değil, bununla birlikte ilk esas modeli (prototip) olmasından ileri gelir. Rasyonelleşme sürecinin kavranılmasına ait görünüşü olarak düzen anlayışlarının gelişmesiyle ilgili aydınlatıcı bir kavram olarak karizma; sadece doğuştan gelen özel doğal yeteneklerin tesiriyle, bir şahısta meydana gelen Tanrı vergisi bir meziyet olduğundan bu isimlendirme tamamen yerindedir.” (Weber 1964; xxvi)

Dini ahlaklar, sosyal kurumları çok farklı yollarla nüfuz ederler. Dinsel ahlağın kesin görünüşü; büyüye ve ayin kabilinden dinsel törene ve genel olarak dinin özellik belirten karakterine düşkünlüğünün aşırılığı değil; fakat, tercihen kuramsal olarak dünyaya karşı aldığı tutumdur. “Sistemik ve meşru bir yolda kazanılmış olan servet, Protestan asketik gruplar arasında, ilahi lütuf ve ihsan durumunun daima onaylanmış tek işaretidir. Kalvinizmin ekonomik etkilerinden en fazla dikkate değer olanı, geleneksel tarzdaki hayır ortadan kaldırmış olmasıdır. İlk olarak, çeşitli şekillerdeki sadakayı yapısından attı. Kalvinistlerin, birinci adım olarak, son zamanlardaki orta çağ kilisesindeki piskoposluk servetinin dağıtılmak üzere önceden belirlenilen kuralların tavsiyesiyle ve orta çağ hastanesinin kurumlarıyla hayır toplanmasının sistemleştirilmesine karşı çıktıklarından emin olabilirsiniz. Çeşitli şekillerdeki sadaka kavramı, bir hasenat olarak, hristiyanlıktaki önemini hala devam ettirmekteydi. Ahlaki dinlerin sayısız hayır işleriyle uğraşan kurumları, uygulamada dilenciliğin yaratılmasını ve doğrudan beslenilmesini beraberinde getirmiş; bu anlamda hayır kurumları tamamen dikkate çeken ayiniyle merhamete bir anlam verilmesine neden olmuşlardır. Kalvinizm, bütün bunlara bir son verdi, özellikle de dilenciliğe sevk eden, kar gayesi taşımayan yardımseverliğe karşı kesin tavrını takındı. Kalvinizmde, asla keşfolunamayan Tanrı, eşitsiz servet şeklindeki lütuf ve ihsanını dağıtmak için, çok iyi

nedenlere sahiptir. Calvinizm, bir insanın özellikle kendi mesleki çalışmasıyla kendi kendisinin seçilmişliğini kanıtlaması zannının önem ve baskısına kesinlikle son vermez. Bu nedenle, yalvaran dilenci olarak kişi, kardeşlik sevgisinin belli davranışlarını ihlal ettiğinden, dilencilik açıkça lanetlenmiştir. Bütün Protestan vaizlerinin, bir şahsın yetenekli olduğu işi yapmayıp aylak durmasının ve boş gezmesinin kaçınılmaz bir şekilde kişinin kendi hatasından kaynaklandığını farz eden bir usul takip etmeleri çok önemlidir. Protestanlığın dünyevi asketizm, ilk olarak, kapitalistiğe ait bir hali ortaya çıkarmakla; özellikle daha dindar ve ahlaki bakımdan da çok katı kimseler için, işi etkinliğinde meslekileşmenin yolunu açmıştır. Hepsinden ziyade Protestanlık, işi çabasındaki başarıyı, hayatın rasyonel usulünün bir semeresi olarak yorumlanmıştır.” (Weber M. 1964; xxxvi)

Karizmatik şahsiyetlerin kendi fikir ile değer yargılarını, davranış ve fiilleriyle toplumdaki diğer kişilere de benimsettirmek suretiyle genelleştirmesinin sonucunda, kültürel değerlerin bu yönde belirerek kişiler üzerinde artık zihinsel bir inisiyatif kurmaya başladığını (Weber 1964; 149) öne sürmekle M.Weber; rasyonel burjuva faaliyetinin, hangi maksatla olursa olsun, işinde kendisine hedefler belirleyerek, buna ulaştıracak araçları en akılcı seçimiyle birlikte verimli kullanılması anlamında süreklilik kazandırılmasıyla, faaliyetten sosyal sisteme yönelen bir yapının olduğunu belirtmiştir. Böylece, kişiyi rasyonel burjuva faaliyetinde bulunmaya yönlendiren güdüler; karizmatik ferdiyetlerin ikna gücüyle genelleşen davranış ile eylemlerini anlamlı kılan değer yargılarının herkes tarafından benimsenmesiyle deđeršen kültürel değerlerin bireysel bir yorumu özelliğindedir. Kültürel içeriğin, dinin irrasyonellik veya rasyonellik niteliğine göre bu iki şeklinden birinin özelliklerini kapsayacağını belirten Weber; sadece, nitelik ve kudret sahibi karizmatik ferdiyetlerden toplumdaki herkese yönelen fikir ve düşünce akımıyla, bunların benimsenmesi sonucunda; meşru kıldıkları faaliyet ile davranışların güdüleri gücünü taşıdıkları ölçüde, kültürel temeli değerştirebileceğini savunmuştur. (Weber 1964; 177)

4.Meşruluk Sürecindeki Burjuva Faaliyet Tarzına Uyum

Kalvinist müritlerin gerçek hayata uyarlamış oldukları davranış ile tavırlarından, faaliyet biçiminden kuramsal olarak oluşan bu ideal tipe sadakatle bağlanarak kendisini sofu bir hristiyan sayan reformistlerin; dinsel telkinleriyle çevresindeki kişilerin iç dünyalarına inerek yeni bireysel motifleri uyandırmak suretiyle, insanların değer yargılarının ve tavırlarının değerşmesi sonucunda, karizmatik bir nedensellik gücüne muktedir olduklarını (Weber 1964; 209) savunan Max Weber; böylece toplumun us dışı bir nitelik taşıyan kültürel temelinde

rasyonelliğe geçişin gerçekleştiğini belirtmiştir. Calvinist ideal tipin şahışlar tarafından bir iman gücünde benimsenerek halka halka bütün topluma aktarılması sonucunda gerçekleşen kültürel temeldeki bu rasyonelleşme eğilimiyle; Tanrıya yönelmede kilise dogmalarına teslimiyet anlamındaki ruhban sınıfının her şeyi düzenleme hegemonyasına bir son verilerek, Tanrıya birey olarak kendi ii dünyasında yönelen insan anlayışının hakim olmasının sonucunda, toplumun dinden arınmasıyla gerçekleşen özgürlük ortamı içinde; daha önce görüntülerine rastlanılan, kilise otoritelerince yasaklanılarak kınanılan kazancı en yükseğe çıkartmak için rasyonel seçimler anlamındaki burjuva faaliyet tipi ile bu dinsel yöneliş arasında içerik bakımdan bir uygunluğun bulunduğunu (Weber 1964 ; 232-233) belirlemiştir.

Özellikle, kişinin kendisini insan hayatından soyutlayarak, inziva odalarında açlık ve susuzluk çekerek, sadece tefekkür ve ibadet yoluyla Tanrıya yönelme zihniyetinin terk edilmesinin sonucunda; bu şekildeki bir ibadetle hiçbir kimsenin kendi ruhunu arındırarak ilahi kurtuluşa erişemeyeceğinin anlaşılmasıyla, dünyevi faaliyet dinsel bir içeriğe kavuşmuştur. (Yinger 1992; 43-44) Böylece, bir taraftan bütün insanların tek tipteki cemaat ruhu kalıbına girerek bütün faaliyet ile tavırlarının, düşünce ile inançlarının kurumsallaştırılması ve şekilci kılınarak önceden belirlenmesi ret edilerek, toplumun dinden arındırılması sağlanılmıştır. Dinsel dogmaların baskısından kurtularak toplumda, din, bu dünyanın dışına çıkartılırken; dünyevi uğraşlar dinsel bir içerik kazanarak, din, bireyselleşerek dünyanın içine taşınmıştır. (Yinger 1992; 47) Daha önceden horlanarak ret edilen dünyevi faaliyetin güdülerinden kazanç maksadı ve servet edinme tutkusu, iman gücünde kabul grmştir. Dinsel ideallerin güdülediği faaliyet tipinin kesin anlamını böylelikle kavrayan ve olarak şekilde yorumladığı hedeflerine ulaşmak isteyen insan, artık dünyaya ait günlük işlerine tamamıyla kazanç maksadına göre yönelmek suretiyle; pratik davranışlar bir düzen altına alınarak sistemleştirilmiştir. Faaliyetleri kişilerce anlaşılır ve makul kılarak süreklilik kazandıran değerlerin toplumda benimsenmesiyle, kültürel bütünlük sağlanmıştır. Böylece, genelleşen faaliyet tarzının anlam bağını oluşturarak, kişinin maksat ile araçlarıyla iş anlayışının rasyonelleşmesine neden olan kültürel temelin örnek alındığı hayat üslubu içerisindeki bu dünyaya ait gayret ile tutkular; Tanrının kurtuluş ile ihsanına erişilmesindeki ve öbür dünyanın kazanılmasındaki yönelişlerin odak noktası haline gelmiştir. (Troeltsch 1981; 811-812) Bu nedenle, her hangi bir dinin telkin ettiği yaşama tarzını uygulayan kişilerin somut davranış ile tutumlarından, bunların nedenselliğini oluşturan fikir ile değerlere varıncaya kadar etkisini belirleyebilmek için, öncelikle bu dinin iktisat ahlakının ilkelerini kesin olarak açıklamak gerektiğini belirten M.Weber; özellikle kurtuluşa ermeyi mit etmenin ve

kurtarıma emelini hissetmenin yol ağtığı dinsel motivasyonun ekonomik davranışları nasıl yönlendirdiğini (Troeltsch 1981; 815), araştırmaktadır.

Ancak, kurtuluşa erme ümidi, davranışların nihai gayesi haline gelmedikçe, dünyevi işler dinsel bir iğerige sahip olarak ibadet anlamında kutsanamayacağı için; dindeki irrasyonellikten rasyonelliğe geçişi karakterize eden dünyevi etkinliklerin benimsenilen iyi işlerden sayılarak; iş uğraşısı sırasında kişinin davranış ile ilişkilerini sürekli denetimden geçirerek sistemleştirilmesi olanaklı olmaz. Çünkü, dünyevi işlerin dinsel bir iğerige taşıdığına inanarak kazanç maksadıyla hayatını düzen altına alan rasyonalist bir kimse; sadece, irrasyonalist bir ahlağı karakterize eden, bu dünyanın gelip geçici olduğu inancı iğerisinden tembellik halindeki tefekkür ve mahrumiyeti yücelten bütün değerlerini terk ve ret etmekle kalmaz; fakat bununla beraber, Tanrı inayetine yalnız içindeki başarılarıyla erişebileceğine inanmak suretiyle, faaliyetinin, kendisine sorumluluklar yüklediğini artık idrak eder. (Troeltsch 1981; 816) Ayrıca, orta çağ kilisesinin, dıştan zora dayalı usullerle kurmak istediği dinsel kontrolü, kendi içinde, yalnızca eylemlerini sistemleştirmek suretiyle kurar. Böylece, Tanrıyı içinde hissederek hiçbir kurum veya şahsın aracılığına muhtaç olmayan kalvinist, dünyevileşen idealleriyle kendisinin Tanrının bir aracı olduğuna inanmasıyla; işinin gerektirdiği sorumluluk anlayışı ve disiplinli çalışma hayatı gibi tavır ile davranışlarına bağlılığını, Tanrıya bağlılığın somutlaşmış bir ifadesi olarak yorumlamıştır. Daha çok kazanarak işinde gösterdiği başarıları ve mesleğinde kat ettiği mesafelerle ulaştığı toplumsal konumları, Tanrının lütfunun bir işareti olarak görmekle (Calvin J. 1968; 843-847); iş hayatının zorunlu kıldığı sorumluluk ve disiplin anlayışı, iman gücünde bütün faaliyetlerini kuşatmıştır. Tanrının kendisine uzanan yolu, kalvinistin anlam ve maksadını kazanç tutkusunda bulduğu, ilke ve prensipleriyle yönettiği rasyonel faaliyet tipiyle dünyevileştiği için; dinin ahlaki yükümlölük özelliğinde çalışma hayatıyla özdeşleşmesiyle, ekonomik davranış dinsel bir kutsallık kazanmıştır. (Troeltsch E. 1981; 849-852)

Dindeki irrasyonellikten kopuşla gerçekleşen kültürel temeldeki rasyonelleşme süreci içerisinde; kazanca yönelik çalışmanın, ekonomik etkinliklere aktarılacak servet yığmanın bir kutsallık kazanmasıyla; kültürel değerlerle uyum içerisinde olan rasyonel iş hayatı meşrulaşarak, burjuva faaliyet tarzına uyum gerçekleşmiştir. (Bebb 1980; 124) Böylece, vakit nakittir anlayışının gelişerek, tembelliğin ve aylaklığın maddi birer kayıp olduğu kaygısı kişilere hakim olmuş; sadece, çalışkanlık ve dürüstlük halinde paranın ve zamanın akılcı kullanılmasıyla, servet edinilmesinin meşru olduğu anlaşılmıştır. (Bebb 1980; 128) Dakiklik, tutumluluk, çalışkanlık ve ölçölölük içinde önceden tasarlanarak belirlenen hedeflere erişmek

gayesiyle, sistematik bir çalışmayla yrtlen rasyonel burjuva faaliyetinde kazanmak, insan hayatının yegane gayesi haline gelmiş; çevresinde kendisine karşı güvensizliği doğuracak her hangi bir davranıştan kaçınarak, bütün yaşantısını ahlaki ilkelerle donatmıştır. (Bebb 1980; 130) zellikle de, geleneksel faaliyet tipi tam anlamıyla ortadan kalkarak, içerik itibarıyla olduğu kadar biçimsel bakımdan da, burjuva faaliyeti rasyonelleşmiştir. *“Faaliyetin rasyonelleşmesi sürecinin en önemli görünüşünden biri, eski adetle hiç düşünülmeksizin kabul etmenin yerine, kişisel çıkara dayanan durumlara önceden tasarlanarak uyum sağlanılmasının esas alınmasıdır.”* (Weber 1947; 86) Kalvinist değerlerin anlam bağını oluşturan rasyonel burjuva faaliyetine uyum sağlamasıyla, bütün işlerin sağlam hesap temeline ve gelişen muhasebe yöntemlerine dayalı olarak bir düzen altına alınması ve sistemleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. (Weber 1947; 87) Her bir ekonomik eylem biriminin kendi yürüttüğü işiyle ilgili kararları yine kendisi alarak, belirlediği hedeflere kendisinin seçtiği araçlarla erişerek sağlanılan özgürlük ortamı içerisinde kurulan piyasanın, her türlü sınırlama ve müdahale, yasaklama veya belirlemeden kurtulmasıyla olanaklı olmuştur. (Weber 1947; 92)

Karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen ve vücud a getiren, kültürel değerlerden ve kişilerin düşünceleri ile değer yargılarından oluşan ideal tipin temsil ettiği zihniyetin hakim kılınarak, buna uygun gelen karizmatik otoritenin kurulması (Weber 1984; 116), Max Weber’e göre; dinsel değerlerin meydana getirdiği bu ideal insan tipini benimseyen öncüler, kendi kişisel yaşantısında yaşattığı söz konusu bu saf tipin bir bütün haldeki davranış tarzını, tutumlarını ve bunların sevk ettirici güdülerini ifade eden değer yargılarını yansıtmaktadır. Böylece, müritleri sayesinde bu saf tip yavaş yavaş toplumda rağbet görerek, insan-toplum-kültür arasında bir bağ kurarak faaliyet tarzlarına nüfuz etmesiyle gerçekleşmektedir. (Weber 1984; 121) Bu küçük karizmatik grup, bir taraftan örnek davranışlarıyla yeni kültürel değerleri, ideal insan şahsiyet tipi özelliğinde çevresine aşılarken; diğer taraftan da, kendi kişiliğine uygun kimseleri seçerek, söz konusu bu yeni karizmatik şahsiyet tipine devamlılık sağlamak peşindeydiler. (Yinger 1992; 69) Artık karizmatik otoritenin yeni liderleri, eskisi gibi kalıtım yoluyla babadan evlada aktarılan şekliyle değil, fakat kendi seçilmişlik emaresini gerçek anlamda taşıyan ve çevresine bu saf tipi benimsettirme yeteneğine ve ikna gücüne sahip olan; kısacası, kendisine özgü kişisel yetenek ile niteliklerinin dikkate alındığı bir seçimle, yani demokratik usullerle seçilmekte (Yinger 1992; 70) , hür irade esas alınmaktadır. Böylece, kişisel yeteneğiyle birlikte, faaliyetlerinde başarı birinci derecede rol oynadığından, eski

kültürel yapının yıkılıp yeni değerlerin aşılanmasında insan etkinliği esas işlevini oynamış ve bu toplumsal işlevini de yadsınılmayacak bir kesinlikte göstermiştir.

“Çevreye belli bir mesajı iletirken ortalama ve her şeyden önce kalifiye olmayan kişinin kolay anlayacağı ve ısınacağı sade, basit kıssa ve rumuzlara seslenmesini bilen ve başaran yaklaşım o yolda ağır ve yüklü dogmalara kıyaslanamayacak bir etkinlik kazanıyor demektir. Dinin gerçek hayata etkisi incelenecekse, önce resmi dogmaları ile pratikte belki de kendi isteği hilafına sürdürülen fiili davranış türünü ayırmamız, sonra da zirvede ‘virtuose’ çevrenin (üstün nitelik ve yetenek sahiplerinin) sürdürdüğü inançlarla tabanda kütle inançlarını ayırt etmemiz gerekir. Üsttekilerin din anlayışı ve inançları gündelik yaşayış için ancak bir örnek görevini görür; iddiaları üst perdede talep ve iddialardır ve halleriyle gündelik ahlaka ölçü alınamazlar. İki arasındaki ilişki, bir dinden ötekine değişir. Ham ve işlenmemiş haldeki insan hamurundan zararlı hırsları, kaba sevki tabiiileri atıp arınmanın yolu ve yöntemi her halde kütlenin üstünde elit (virtuose) tabakaya ağırlık tanımakla sürdürebilirdi. Dinin üst perdede iddiaları olsa olsa o yolda telkine en fazla yatkın kafa biçimine sahip bir çevre için yontulup şekillenmiş olacaktı. Kütle nazarında olağanüstü bir kuvvetle (charisma) donatılmış sayılan bu seçkin çevrenin kahramanları değişiktir. İlk hristiyanlığın pasif martir’’ ve arkasından kendisini Tanrıya adanmış hücre ve çile ehli (keşiş), kalvinizmin sert ve müsamahasız riyazetçisi bulunmaktadır. Her biri için Tanrının seçilmiş kulu sayılmanın güveni, tutulan yol ve yöntem hangisi ise orada ehliyetinin günü gününe inandırıcı delillerini vermekle mümkün! Hücre ve çile adamı ise, dünya feragatını her haliyle göz önüne sererek Tanrının şanını ancak düzenli bir iş ve meslek çerçevesinde metodik çalışma ile yüceltmeyi mümkün gören bir riyazet inançlısı ise, her gün dünya yüzüne bu inancın gözle görünür eserlerini sıralayarak!” (Ülgener 1981; 25, 35, 36-37)

Yegane ibadethane olarak düşünölen iş yerindeki başarısı, gerek Tanrı katında ve gerekse de kutsal cemaat içinde seçilmişliğin, itibar görmenin en önemli kıstası haline gelmesiyle; kalvinist mezheplere katılanların birinci hedefi eski geleneksel yapıyı ortadan kaldırmak, her türlü iltimasa ve babadan evlada aktarılan ayrıcalıklara şiddetle karşı çıkararak, seçilme olgusunu esas almak olmuştur. (Brown 1979; 200) Seçilme olgusunun tek işareti, dürüstlük içinde ekonomik başarı, karlılık durumu vs., gibi somut ölçütler olduğundan, ekonomik etkinliklerde rasyonellik belirleyici bir rol oynamış, metodik çalışma düzeni esas alınarak ussallık hayatın her sahasına nüfuz etmiştir. Artık kalvinist müritler, diğer önemli hedefleriyle, yani rasyonel teknolojiyle maliyetleri en aza indirmek, sürekli ve sistematik olarak yürütölen çalışma hayatını ussal kılarak planlanan belli ekonomik maksatlara yine

belirlenen sürelerde ulaşmakla; rasyonel muhasebe sayesinde ekonomik başarısını görmek ve böylelikle bütün eylemlerini kontrol altına almakla, ussal ekonomik insanın kişilik özelliklerini oluşturmuşlardır. “*Fakat, Protestanlıkla demokratik usuller arasındaki karşılıklı ilişkilerde, Protestanlıktaki dünyeviliğin kutsallaştırılması çok çarpıcı bir örnektir. Reformcuların kendisi de tıpkı demokrasinin bir şampiyonuymuşçasına kutsallaştırılan dünyevilik uğruna yapılan bir uğraşı veya mesleki faaliyet, politikanın berraklığını engelleyememiş; ve en iyi düstur olan, 'din ile politikanın birbirine karıştırılmamasını' kavrama zorunluluğunu bilen halk tarafından sık sık doğrulanarak dinsel tahakküm ret edilmiştir. Protestanlıkta var olan bu sosyal mahiyet, demokrasinin ibarelerini nasıl başlatmıştır? Seçilme öğretisi, siyasi demokrasiye en önemli katkıyı sağlamıştır. Hatırladığımız kadarıyla, seçilmişlik öğretisi, Kereminden dolayı Tanrı tarafından, layık olmadıkları halde bazı kişilerin seçilmiş olduğunun onaylanmasından ibarettir. Bu inanç, halk ile kral arasındaki temelden kaynaklanan farklılığı kırarak, ortadan kaldırmıştır. Zira, her iki kesimde Tanrının önünde aynı konuma sahip olarak ayakta durmaktadır; hepsi de Tanrı aşkına layık olmayan günahkar kimselerden olmalarına rağmen, hangi şekilde olursa olsun, hepsi de sevgi doludur. Bu eşitliğin yeni bir şekliydi, eşitlik bütün insanlığı kapsamına almaktaydı. Bundan dolayı da, kalıtımsal olarak geçen hiçbir ayrıcalık tanımadığı gibi; hiçbir grup diğerine oranla daha fazla oy verme, yetkili kılınma vs., gibi ayrıcalıklı haklara da layık değildir.” (Brown 1979; 200-201)*

SONUÇ

İş yerinde rasyonel ve metodik çalışma hayatının, seçilme güdüsüyle oluşmasıyla, verimlilik ve karlılık da teşebbüsün yapısına girmişti. Böylece , babadan evlada aktarılan ve hiç değiştirilemeyen meslek olgusu çökmüş; yerini dürüstlük, dakiklik, çalışkanlık, verimlilik, yaratıcılık vs., gibi bir takım kişilik özellikler iş hayatında ölçü olarak dikkate alınmaya başlamıştır. Hiçbir insanın kendi hür iradesiyle Tanrı katında asla arındırılmayacağını, seçilmişlerden olamayacağını katı kadercilik inancıyla kabul eden kalvinistler’ hiçbir kimsenin garanti edemediği ve kesinlikle kimin bu seçilmişler safına katıldığının bilinmediği Tanrı mağfiretinin emarelerine; her insanın dinsel bir mahiyet kazandırdığı dünyevi faaliyetlerinde metodik ve rasyonel çalışma tarzıyla ulaştığı başarısı ile tavırlarında tutumluluk ve dürüstlüğü nispetinde ulaşmasında; Tanrı bütün insanlara eşit şans tanımış ve günahkarlıklarından dolayı hiçbir ayırım yapmamıştır. Böylece, kalvinistin kaderci inancına göre, her insan eşittir ve eşit olduğunu hissederek dünyevi faaliyetlere yöneldiği ölçüde de hürdür. İnsanlar arasındaki eşitliği savunmasıyla, kişinin dünyevi eylemlere yönelmesi

ölçüsünde özgürlüğe ulaşacağını müritlerine telkin etmesiyle kalvinizm; insanın, kendi kendisine güven aşılacak suretiyle, rasyonel davranış tarzlarını tüm fiil ve ilişkilerine hakim kılmıştır.

Sadece kar etmek gayesiyle, belirlediği hedeflere seçtiği araçları en rasyonel bir şekilde kullanarak varması için, risk ile sorumluluğunu da üstlendiği bütün faaliyetlerinde hür kılınan burjuvazi; bütün sınırlama ile yasaklamalardan kurtulmuş, kazanç güdüsüyle işleyen serbest pazar sayesinde de bir sınıf olarak yükselmiştir. Zira, rasyonel bürokrasinin gelişmesi sonucunda burjuvazinin ussal faaliyeti hukuksal bir statüye kavuşarak firma bünyesinde sistemleştirilmiş; şirket adı altındaki bu metodik çalışma düzeni içerisinde geliştirilen muhasebe yöntemleri sayesinde, hem işlerin sürekli denetimi olanaklı olmuş, hem de maliyetlerin düşürülerek en ucuza üretme gayesine erişilmiştir. Burjuva faaliyet tarzı, toplumda çoğunluğu oluşturan kişilerin düşünce ve eylemlerindeki değişme sonucunda; buna neden olan, dinin bir taraftan dünyanın içine çekilerek kazanç tutkusuyla yönlendirilen dünyevi faaliyetler önünde engel olma zihniyeti terk edilmiştir. Diğer taraftan da, dünyayı dinin dışına çıkartarak dinsel tesir ve nüfuzundan tamamıyla arındırılan hukuki ve siyasi yapının rasyonelleşmesiyle; ve nihayet, her bir ekonomik birimin kararlarında özgür olduğu ve de uygulama esnekliğine sahip bulunduğu piyasa organizasyonu dahilinde faaliyetlerin yürütülmesiyle, yasallaşarak meşruiyet kazanmıştır.

KAYNAKLAR

Bebb E.D. (1980). *Nonconformity and Social and Economic Life 1660-1800*, Porcupine Press Philadelphia

Brown R. (1979). *The Spirit of Protestantism*, Oxford University Press, London

Calvin J. (1968). *Institutes of The Christian Religion*, The Westminster Press, Philadelphia

Troeltsch E. (1981). *The Social Teaching of the Christian Churches*, The University of Chicago Press, Chicago

Ülgener S.F. (1981). *İktisadi Çözölmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul

Ülgener S.F. (1941). *İktisadi Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri*, İstanbul

Ülgener S.F. (1981). *Dünü ve Bu Günü ile Zihniyet ve Din* İstanbul

Weber M. (1984). *The Protestant Ethic And The Spirit of Capitalism*, George Allen and Unwin London

Weber M. (1964). *The Sociology of Religion*, Methuen Press London

Weber M. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization*, Free Press of Glencoe, New York

Weber M. (1950). *General Economic History*, Free Press Glencoe, New York

Weber M. (1969). *On Charisma and Institution Building*, University of Chicago Press, Chicago

Weber M. (1948). *From Max Weber: Essays in Sociology*, Oxford University Press, New York

Wellman W. (1967). *The Wesleyan Movement in the Industrial Revolution*, Russel & Russel, New York

Yinger M.J. (1992). *Religion, Society and the Individual*, The Macmillan Company, London